

VI.

C. 35368

g

Črne bukve
kmečkega stanu.

Jedro kmečkega vprašanja.

J. Sovran.

Ponatis iz Slovensa.

V Ljubljani.

Samoizdaja. Tisek Katol. Tiskarne,

1895.

Črne bukve kmečkega stanu.

Jedro kmečkega vprašanja.

J. Sovran. = *dr. Jan. Krek*

~~~~~  
Fonatis iz „Slovenca“.  
~~~~~

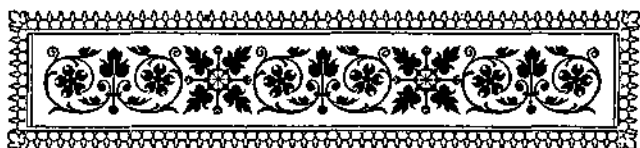

J. Urbančič

V Ljubljani.

Tisek „Katoliške Tiskarne“.

1895.

Vvod.

Kmetu se slabo godi. Ta klic odmeva po širni zemlji, kar je že silen dokaz, da je resničen. Izkušnje, ki jih nam, kmečkim sinovom in živečim mej kmečkim stanom; podaja vsakdanje življenje, nam potrjujejo ravno to. Dan za dném vidimo, kako se pred našimi očmi vrše žalostne izpremembe, ki jih tvori kapital brezsrčno v poljedelskih vrstah. Mnogo gospodarstev je že razdejanih, razkosanih; kot borni nemaniči tavajo njihovi prejšnji gospodarji in njihove družine po svetu, prodajajoč svojo osebno delavsko moč za — ljubi kruhek. Delavska moč jim je jedino, kar so si še rešili. Na milijone je že narastla ta vrsta — utopljenec v kapitalističnem morju. Drugi so na potu za njimi. Dozdevno se še upirajo valovom. Toda neizogibna je tudi njim gospodarska smrt v neravnem boju. Nekaj se jih še vzdržuje, zaupajoč na svoje v premoženju prihranjeno delo, a še bolj na boljše čase. A neko otožno, mrklo čuvstvo vlada tudi v njih. Da gredó vsako leto na slabše, jim je preveč gotovo dokazano, da bi se brez velicega strahu udali negotovim nadejam. Poljedelske krize imajo vse države.

In krizà je v gospodarskem življenju to, kar revolucija v političnem.

Mi, ki po svojem srcu in umu gledamo in ljubimo v kmečkem stanu stebel cerkvi, narodu in državi, se bojimo z njim vred šumnega hreščanja in pokanja, naznanjajočega, da je ta stan v svojem temelju že načét. A tudi upamo z njim.

Vsakemu čuvstvu je pa treba dejanjske podlage. Za svoj strah je imamo dovolj; treba nam je je pa tudi za upanje. Temeljit pouk o kmečkih razmerah, dosledni sklepi o vzrokih teh razmer so nam najpreje potrebni. Žalibog je to polje najmanj obdelano. Jednostranske, v nezdravi pijanosti slobode in napredka, v versko in državno revolucionarnem duhu vzrodivše se trditve so zavrle tudi na tem polju resnici pot. O srednjeveških kmečkih razmerah nas obhaja nekaka groza. Divji, surovi graščaki in revni, neomikani, vedno teptani kmetje, je ob kratkem vsebina zgodovini kmečkega stanu v srednjem veku, kakor nam jo opisuje šablonska povestnica in slika v tem oziru še bolj šablonsko leposlovje. Tudi srcu tako ljubke in drage povesti o junaštvu, o čilosti, o nedolžnem, a vendar vzvišenem razveseljevanju, o pobožnosti naših kmečkih pradedov, nam ne izbijejo vsesanega predsodka. Niti ne mislimo ne, da ljudstvo, kakéršno si predstavljamo mi, ni moglo gojiti vzorov, o katerih nam poročajo stare listine, pesmi, pripovedke, zgodovina raznih bojev, sveti spomeniki — božji hramovi po gorah in dolinah. Vzrok naši sodbi je nevednost. Premalo poznamo svoje vrle očake; premalo se

vgljabljam v zgodovino njihovega domačega, gospodarskega in kulturnega življenja, in tega, kar vemo, se premalo zavedamo. Brezbrižnost za to zgodovino je pa tudi glavni vzrok, da sta sanjarska narodno-gospodarska znanost menčesterskega liberalizma in individualistično rimsko pravo tako globoko se vkoreninila v naši družbi, v nas samih, in tako široko razprostrla svoje veje v vsem ozračju, v katerem živimo. Iz te znanstvene brezbrižnosti za prošle čase kmečkega življenja se tolmači tudi brezbrižnost za znanstveno raziskavanje kmečkih razmer v našem času. Skoraj vse, kar se objavlja, je posneto po uradnih statističnih poročilih. Uradne oči pa ostanejo vedno le uradne.

Namen sestavku, ki ga pričenjamo s temi vrstami, je, vsaj površno podati sliko kmečkih razmer naših dnij. Pisec si je v svesti, da za temeljito delo v tem oziru treba vse drugačnih pripomočkov, nego so njemu na razpolago. Dovolj je dosegel, če njegov spis v dejstvih razkrije vsaj glavne rane, katere trpi ves kmečki stan in tako pri tem ali onem vzbudi zanimanje za proučavanje kmečkega vprašanja.

1. Irci in Angleži.

Pričnimo z mrliči! Irskega in angleškega kmečkega stanu ni več. Tako se nam glasi odgovor na vprašanje o razmerah ondotnih kmetov. Bil je ta stan, bil je krepak in čil tudi v albionski zemlji, tudi na zeleni Irski, toda — ni ga več.

Solza sočutja nam kaplje po licih, ko listamo mučeniskega irskega naroda zgodovino zadnjih tristo let, ki je prav za prav v glavni vrsti zgodovina njegovega kmečkega stanu. Katoliški Irci se niso hoteli udati krivi in razkolni veri, ki jo je uvedel Henrik VIII. (1509—1547) zato, da je brez ovire lahko razdiral zakon, se po svoji želji ženil in po svoji volji podil in moril nesrečne ženske, katere si je izbral za svoje družice. Tudi Edvardu VI. se ni hotela udati Bogu in domovini zvesta Irska. Kronana, nasladna, krvoločna hijena Elizabeta (1558—1603) je napela druge strune. Z vojsko je prihrumela nad Irce, z mečem in ognjem jih je silila k svoji krivi veri. Zastonj je bil njen trud. Ker ljudij ni mogla dobiti, lotila se je zemljišča. Vsa posestva katoliške cerkve je uropala, nastavila je sredi izključno katoliškega ljudstva krivoverske škofe in jim izročila cerkveno premoženje. Poleg tega je uropala katoliškim posestnikom 600.000 akrov*) zemlje in jih razdelila angleškim naselnikom, nekaj jih pa pridržala za kraljevo blagajno. Roparico so posnemali roparski nasledniki. Jakob I. (1603—1625) je vzel irskim posestnikom 500.000 akrov zemlje

*) Aker = 40·467 arov.

in kesneje se 450.000. Karol I. (1625—1649) jim je odtrgal celo konnatsko (Connaught) pokrajino in jo pridržal državi, nekaj pa razdelil svojim breznačajnim dvorjanom. Kromvel (1649 — 1659) je uropal katoličanom 5 milijonov akrov in jih nekaj prodal angleškim špekulantom, nekaj pa razdal svojim vojakom. Karol II. (1660—1685) je z vojsko besneč po irski zemlji, uropal 7,800.000, Viljem III. (1688—1702) pa 1 milijon akrov.

Preširni, židovsko-lakomni in cinično-surovi Angleži so bili odslej gospodarji na irskih tleh; ubogi Irek je pa postal v svoji domovini — ubog najemnik, ki je moral s potom svojega obraza in žalji svojih rok mastiti brezsrčno roparsko druhal. Angleški lastniki so večinoma stanovali doma; na Irskem so imeli le svoje oskrbnike. Pričelo se je surovo latifundijsko gospodarstvo. Velikanska posestva so se razdelila mej neštevilno najemnikov, ki so morali delati kot črna živina od zore do mraka, da so mogli zmagovati veliko najemščino in borno preživiti svojo družino.

A še bi bilo šlo. Pridnost, skromnost in nevlomnost irskega ljudstva bi si bila tudi v tacih razmerah pomagala na boljše. Toda ni mogla, ker jo je zavrl res peklenski zakon kraljice Ane (zak. VI. z. l. 1703), ki določa to-le: »Vsaka lastnina, katere posestvo pripada ali bo pripadalo kakemu papeževcu, postane podedljivo; dedščina se po enakih delih razdeli mej sinove tega papeževca in ne prejde na najstarejšega sinu — Če je pa starejši sin tega papeževca protestant, dobi lastnino po splošnem pravu tega kraljestva.«

Kaj je pomagalo, če si je kedo še ohranil svoje posestvo, ali če si je kaj zemljišča pridobil s pridnostjo? Po smrti se je vse razdelilo mej njegove sinove in razkosani deli so se kmalu izgubili v žrelu zaokrožujočega se angleškega velikega posestva. Irski kmečki stan je v tacih razmerah moral propasti. To je gnalo na milijone Ircev preko morja iskat si drugod — nove domovine. To je provzročilo, da so dandanes Irca na Irskem samo tlačeni, do skrajnosti ubožni najemniki, ki obdelujejo zemljo — v dobiček angleškim lordom, — — nesrečnejši nego nekedanji sužnji.

Naj pridenemo tu sem dve opazki! Prvič nas uči ta s krvjo in solzami pisana zgodovina, da je duševno življenje v ozki zvezi s telesnim. Prav so sklepali Angleži, ko so hoteli pridobiti Irce za krivo vero, da so jim najpreje vzeli pogoje njihovega telesnega življenja, njihova zemljišča. Da so pri tem Irca ostali vendar-le zvesti katoliški veri, je največje čudo božje milosti. Zgodovina družih krajev, kjer se je na podoben način blagovestovala krivovera, nam pripoveduje, da je ljudstvo tudi v duševnem oziru, v veri, jeziku in omiki služilo tistemu, na čegar zemljiščih je živel. Po pravici smemo torej reči: Kedor se bojuje za to, da se vrnejo našemu kmečkemu stanu pogoji njegovega obstoja, kedor deluje za kmečki stan, se bojuje in deluje s tem že tudi za ohranjenje duševnih blagrov: vere, omike, narodnosti.

Drugič pa omenjamo to-le: Duh, ki veje iz določbe kraljice Ane, je duh rimskega prava, samo

da je nekoliko trinoško izrabljen, je duh Napoleo-
 novega zakonika (Code Napoleon), je duh, ki ga
 je tudi v naše države zakonodajstvo uvela nova
 doba. Mej vpitjem in šumom o slobodi in na-
 predku, kot posebno darilo božanstvene prosvete
 se je zarilo v naš splošni državljanski zakonik se-
 danje dedno pravo, ki bije s krutim bičem srečen
 razvoj našega kmečkega stanu. Razkosane kmetije,
 po katerih posamnih koscih životarijo reveži in se
 goje lačni nemaniči, so mu posledica. — — Kako
 je pa na Angleškem? Tudi tam imamo samo špe-
 kulacijske, mogočne veleposestnike, katerim polnijo
 blagajne suženjski najemniki. Tudi tam se je po
 krivici in zvijačnosti nekaterih srečnejših vedno
 bolj razvijalo kruto latifundijsko gospodarstvo, ki
 je uničevalo vse male posestnike, dokler jih je bilo
 kaj. Zadnjih 100 let, od Ad. Smitha († 1790. leta)
 časov je sklenilo 160.000 slobodnih zemljišč svoje
 gospodarsko življenje. Ta apostol gospodarske slobode
 je provzročil tudi pri kmečkem stanu svoje domo-
 vine — najgorjo sužnost. Angleški lordi so poleg
 zemljišč lastniki tudi vseh političnih pravic. (Pri-
 meri: Marks: Kapital I, str. 639 nasl., 679 nasl.).
 Znali so vstvariti najugodnejše razmere svojemu
 gospodarstvu in naložiti vse, kar je težkega, na —
 ubogo ljudstvo.

Cicero piše (de off. 2, 21, 73), da je imelo
 leta 104 2000 ljudij vse posestvo v Rimu v rokah;
 Plinij pripoveduje (Plin. 18, 7. 6. 3.), da je imela
 za Nerona cela Afrika le šest lastnikov. Latifun-
 dijsko gospodarstvo je vladalo v vsi svoji grozo-

vitosti in nenaravnosti. In to je vrglo rimsko državo, predno so prihrumeli gotski gostje. In rimska država je bila mogočnejši, nego je sedanja angleška.

Dovolj jasen nauk so nam ta dejstva, da se s kmečkim stanom ni šaliti. Kjer propada kmečki stan, propada tudi država. In kjer so že položili kmečki stan v gomilo, tam se poruši kmalu tudi vse državno poslopje.

Tak poraz je rešil rimske kolone in sužnje, tak poraz bo oslobodil tudi tlačeno irsko in angleško ljudstvo!

2. Sicilija.

Teško je govoriti o družabnih razmerah na Laškem brez jeze. Vedno je sicer bila lepa, od narave bogato obdarovana laška zemlja torišče političnih glumačev, toda najslabšim umetnikom te vrste je prišla še-le sedaj v roke, odkar se imenuje »Italia unita — redenta«. — Lupeško državno gospodarstvo vtiskuje v najmanjši koči »zjedinenega« kraljestva svoje grozovite sledi. E. Giampetro pravi v svoji knjigi »L' Italia al bivio« (Laško na razpotju): »Sedaj je že jasno, da sta mogoči le dve stvari: ali bo vlada vse, kar se je dozdej zgodilo, temeljito preobrazila, ali bo pa dežela vse, karkoli biva v politiki, popolnoma uničila.«

Bistroumni pisatelj je pravo zadel. Z jednim stavkom lahko dokažemo njegovo trditev. Med la-

škimi kmečkimi ljudstvom se silovito širi socializem. — Celò na gorenjem Laškem, koder so nekaj let sem duhovniki pod vodstvom kapelana Čerutija jeli ustanavljati hranilnice in posojilnice po Raiffeisenovem načinu in združevati kmečko ljudstvo v gospodarske zadruge, so pri zadnjih volitvah celi kmečki okraji oddajali svoje glasove — socialističnim kandidatom.

Poljedelski stan na Laškem je že skorej popolnoma uničen. Umira brez zdravniške pomoči. Zato se pa ubogo ljudstvo poprijemlje vsacega sredstva; zato posluša vsacega socialističnega mazača in mu — verjame.

Najbolj značilen dokaz za to trditev je sicilski kmečki in delavski upor z leta 1893. Vsem nam je še dobro v spominu, kako krčevito so se ustavljali uporniki po celi deželi in kako surovo-divje je postopal z njimi Crispi po izjemnem stanju in z vojnimi sodišči. Temu uporu se ne smemo čuditi. V Siciliji in na južnem Laškem sploh vlada že dolgo grozovito nasilstvo in revščina, katerima se vstavlja lačno ljudstvo z vstajami in — roparstvom. Smeli brigantje in lačni revolucionarji so nujni antipodje obolih plemičev in nenasitnih, bogatih velikih najemnikov. Nad 4000 umorov se šteje vsako leto na Laškem; torej krog 11 na dan. Umljivo!

Od leta 1812 (oziroma 1818) so v Siciliji uveljavljeni zakoni, po katerih se je odpravil fevdalizem. Kmet je postal svoboden, toda le po imenu. *G a l a n t u o m i n i*, to je baronje in kapitalistični

veliki najemniki, imajo v lepi jedinosti delavca in kmeta »za neke vrste nižjo žival« in tako tudi delajo z njim. (Napoleone Colajanni: Gli avvenimenti di Sicilia e le loro cause. Palermo 1894.) Ti možje vladajo v občinah in se okoriščajo na tuje troške. Plemičeva stranka, ki je z najpodlejšimi sredstvi zmagala v volilnem boju, se polasti najpreje srenjske blagajne; skrbi za to, da se napravijo po plemičevem posestvu lepe ceste, prodaja graščaku za smešno nizko ceno srenjsko posestvo; najgrje pa dela s tem, da znižuje zemljiški davek in ogromno zvišuje užitninski davek in tako sesá uboge delavce in male najemnike, sebe pa osvobaja. Ubožci morajo drago kupovati vsakdanji živež, da trdosrčni plemiči tem ložje zapravljajo svoj denar izven Sicilije. — Kako delajo v tem oziru, kaže nam ta-le po profesorju Maffeo Pantaleoni-ju sestavljena primera. Na posameznega človeka pride

	užitninskega davka	zemljiškega davka
v Siciliji	6,76	1,63
v Piemontu	3,71	4,03
v Lombardiji	3,27	5,35
na Beneškem	2,42	5,45.

Te številke govoré jasno. Posestniki velikih posestev skrbé zase na škodo manjših. Ta posestva so večinoma stari leni; njihovi lastniki ne obdelujejo sami zemlje; večinoma tudi ne prebivajo na otoku, marveč oddajajo zemljišča v najem v e l i k i m n a j e m n i k o m. Ti imajo svoje p o d n a j e m n i k e, kateri imajo zopet svoje pol- ali tret-

jino-najemnike, dninarje in pastirje. V tistih delih, kjer je zemlja zelo rodovitna in kjer se goji bolj vinarstvo, poljedelstvo in sadjereja, torej »intenzivna kultura«, se je do zadnjih let že še pridelalo toliko, da so imeli tudi najnižji v ti vrsti kaj jesti. To velja o obrežnih zemljiščih: od Marsale preko Palerma, Termini, Milazza, Messine v Katanijo, od Katanije krog Etne in o kaltanissetski, girgentski in sirakuški pokrajini. Mali najemniki v teh krajih so bili v primeri z drugimi še nekako premožni; zadnja leta je pa tudi na njihova vrata jela trkati lakota, katere doslej niso bili vajeni. Ta nagli prehod iz nekakšne premožnosti do uboštva jih je vzdignil, da so se tudi oni pridružili uporu in s silo zahtevali, naj se pregledajo in popravijo njihove pogodbe. Navadno imajo v Siciliji tako imenovani pol-najem (mezzadria); najemnik mora obdelati polje in polovica vseh pridelkov je gospodarjeva. Najugodnejši tak polnajem je za tiste, ki dobé od gospodarja poleg polja tudi vinograde in oljnice v obdelovanje in se v vsem tem delé z njim; ta način pa poznajo samo krog Mesine. Revnejši ljudje imajo takozvano »terzeria«, tretjino-najem; lastnik jim prepusti kos zemljišča, jim da žito za seme in ob žetvi sta dve tretjini njegovi. Vrh tega si še odračuni seme. Tretje vrste pogodba je takozvana »a terratico«; najemnik se zaveže, da plača od hektara po 3 do 6 hektolitrov žita. V tem slučaju je sicer nezavisnejši, toda ob slabih letinah ne zmaguje najemnine. Najem traje 4, 6, k večjemu 9 let.

Vsakdo izprevidi, da so ubogi najemniki zelo na slabem. Vrhu tega jih pa še tare oderuštvo. Za jeden »tumolo« semena (= 13 litrov) mora vrniti 17 litrov; posojila mora obrestovati najmanj po 20 odstotkov; živež mora drago plačevati; zato ni čuda, če so v preje najrodovitnejših krajih zadnja leta podnajemniki skorej brez izjeme imeli izgubo. Zemlja se je že izsesala in za par let, ko jo uživa, je nobedeñ ne more posebno negovati.

Še mnogo slabše je v tistih krajih, kjer se goji večinoma živinoreja — »ekstenzivna kultura«. Najemnikov je tu še mnogo več. Zemlja se slabo gnoji; večinoma ji manjka vode, opustošuje se od dne do dne bolj. Posamnik ne more sam stanovati v taciñ krajih in zato se navadno nastanjajo v večjih trgih in mestih. To jim škoduje na zdravju in na premoženju; plačevati morajo večje davke in veliko stanarino. Slabo obdelovana zemlja ne more prerediti vse mnogobrojne čete najemnikov, podnajemnikov, polnajemnikov, pastirjev in dni-narjev.

Dninarji imajo po 40 centezim do 1 lire dnine ob svojem; še ob žetvi se jim dve leti sem ta pičla plača ne zviša. Cena pridelkom pa da silovito, kar pričajo te-le številke: Leta 1891 je stal 1 hektoliter pšenice in rži povprek 19.48 lir; leta 1893 pa 18.91 lir. Vino je stalo leta 1887 po 40 do 50 lir hektoliter; leta 1890—1893 pa samo 10 do 20 lir. Še le v prvi polovici leta 1894 se mu je jela nekoliko dvigati cena, brez dvojbe tudi — na naše troške vsled nesrečne vinske klavzule.

Pridelkov je tudi vedno manj. Pšenice in rži se je pridelalo

1891	7,744.981 hektolitrov
1892	4,363.696 »
1893	4,365.300 »

Ječmena:

1891	1,511.699 »
1893	1,169.061 »

Trtna uš je uničila 53.977 hektarov vinogradov. Vina se je pridelalo

1891	6,855.555 hektolitrov
1893	4,111.331 »

Vkljub temu so pa lastniki najemnino od leta 1860 podvojili.

Vsled tega je bilo mnogo več dninarjev brez dela in kolikor jim ni potlačil dnine gospodar, znižali so si jo sami s konkurenco. Vsako leto se ob žetvi delavci iz različnih pokrajin do krvi pretepajo za — slabo plačano, težko delo. Po 16 ur delajo ob tem času na dan; žgé jih pekoče južno solnce in po mesečnem delu so srečni, če odnesó 20 lir domov.

Pastirji imajo navadno letno plačo 70 do 200 lir; njihovo delo je izvenredno težko; redko-kedaj pridejo pod streho. K večjemu vsak mesec, večkrat še-le na tri mesece imajo po jeden dan toliko prostega, da obišejo svoje žeho in otroke. Hrana jim je mleko in nezabeljen in neosoljen »risotto«. Če jim pogine kako živinče, potem imajo tudi — meso. S takimi zaslužki seveda ne morejo vzdrževati svojih družin in zato se »tru-

dijo« za druge dohodke. Pastirji so ravno največji prijatelji in pomočniki — brigantov in lupežev. Tudi njihove žene in otroci se radi pečajo s takimi rokodelstvi, vzlasti da si brezpravno prilastujejo kako ovco ali drugo živinče. To spada k pastirskim »nedoločenim dohodkom«. Manjši posestniki v takih razmerah ne morejo shajati. Od leta 1852 do 1871 jih je popolnoma propadlo 59.644; njihova zemlja se je poizgubila v velikih posestvih. In mej tem časom je laška vlada uropala cerkveno premoženje in posestva na drobno prodajala; vkljub temu pa se je število kmečkih posestnikov tako ogromno zmanjšalo. In koliker jih je, so čez glavo zadolženi.

Laško državno gospodarstvo, vzlasti pa neumna, kapitalizmu služeča davčna in carinska politika, je propadu lepo pomagala. Na gorenjem Laškem je veliki obrt precéj razvit; raznovrstne tvornice so se zadnja leta zelo pomnožile. Zvití kapitalisti gospodujejo tudi na Laškem. Vsled tega se zakoni v prvi vrsti ozirajo na njihovo korist, ne menéč se za škodo, ki jo ima od tega kmečki stan. Izvozni predmeti so vsled te politike od leta do leta cenejši, uvozni pa dražji; davki tarejo najbolj poljedelce in sploh nižje ljudstvo. Lahko delo so imeli vsled tega socialisti, ko so pričeli svoje agitacije mej sicilskimi kmeti. Ustanavljati so se jela delavska društva »Fasci dei lavoratori«, ki so se brž razširila. Dné 1. novembra 1893 jih je bilo že 163 in 35 se jih je snovalo. Najbolje organi-

zovani so bili kmetje krog Palerme, Katanije in Trapani, manj v Girgenti in Kaltanisetti, najmanj v Mesini. Iz navedenih podatkov je lahko umljivo, zakaj. Ta društva so bila na mnogih krajih tudi konsumna, podporna, ali zavarovalna. Najpomembnejše pa je to, da so se po kmetih širila mnogo hitreje, nego po mestih. Razpad kmečkega stanú tudi pri nas pomenja gotov napredek socijalne demokracije. In čim se ta vgnjezdi med poljedelskim ljudstvom, potem gorjé!

Ne slepimo se! Ubogi sicilski kmetje so zahtevali preje samo dobre agrarne zakone, pravičnejšo razdelitev zemljišč, pregled najemninskih pogodb, pošten polnajem za male najemnike in večjo plačo za dninarje in pastirje. Njihovih mirnih zahtev ni hotel nobeden poslušati; oglasili so se torej s silo; in sovraštvo, ki je doslej še dremalo v njihovih srcih, jim je potem prekipevalo proti vsemu družabnemu redu. Iz mirnih mož, ki nikakor niso umevali namenov svojih socijalističnih agitatorjev, so postali potem zavedni, neustrašni socijalisti. — Crispi jih je na videz premagal. Razrušil je njihove zveze, zaprl jim je voditelje, vzel jim je še tiste pravice, ki so jih doslej imeli. A s tem socijalizma še ni zatrl. Iskre upora in masčevanja tlé živó v njihovih dušah in se s Sicilije vnemajo po vsem Laškem. Najrevnejši izmej Lahov, zatirani sicilski kmetje, so na čelu najpomembnejšega laškega gibanja v naši dobi. Kvirinal in Monte

citorio se ne bodeta niti vpoštevala, ko se nabrano gorivo zažgé in ko ogenj upora bruhne z vso silo na dan. Sicilskim kmetom pomagajo tudi delavci v žveplokopih (Kaltanissetta, Girgenti, Katanija, Palermo). Do 50.000 družin životári od tega dela.

Z osmim letom že pričinja dečak svoje trpljenje kot »caruso«, ki prenaša na hrbtu rudo iz jam za pasjo plačo. Pri tem zaostaja njegov duševni in telesni razvoj. Leta 1893 jih je bilo 38·28 odstotkov za vojaško službo nesposobnih, ker so bili premajhni; kmečkih novincev ni bilo tedaj samo 14·41 odstotkov zavoljo tega vzroka potrjenih. Sekáči »piconieri« zaslúžijo pri svojem neprimerno težkem delu po 1 do 2 liri na dan. Vrh tega jih pa še lastniki žveplokopov goljufavajo pri hrani. Blago morajo jemati pri njih po 25 do 100 odstotkov dražje nego drugod. Silijo jih namreč s tem, da jim plačujejo zeló neredno. Delavec mora torej jemati na upanje, če tudi v svojo izgubo. Mafia ima vsled teh razmer mej žveplarji najzvestejše pristaše.

Ob svojem času se bo s krvjo in ognjem pokazalo, kaj je vzrodil brezsrčni kapitalizem v sicilskih žveplokopih. Mejnarodna požrešnost njegova se kaže tudi v cenah, ki se od leta do leta znižujejo na škodo »slobodnih« belih sužnjev. Leta 1891 je stala 1 tona žvepla 112·57 lir, leta 1893 65 lir, leta 1894 55 lir.

Propadajoči poljedelski stan v Siciliji, ki je že tako ubožal, da se niti izseljevati ne more, ker za to se zahteva vender še nekakšno,

če tudi majhno premoženje, ta umirajoči stan postavlja vsak dan nove čete nemaničev na trg, ki iščejo mirnejše smrti — v žveplokopih in je ne morejo dobiti. Jediná lakota jim je zvesta družica. In ta jim svira bojne pesmi proti sedanjemu družabnemu redu silovitejše in vplivnejše, nego najstrastnejši socialistični agitator. Te pesmi ne ostanejo brez vpliva. Konečno se v nemó sestradanim poslušalcem trdi udje in prične se — krvavi ples! Tedaj gorjé Laški, gorjé Evropi!

Prvi začetek ti obupni bodočnosti je pa ustvarilo ravno tisto načelo, katero smo obsojali v prejšnjem članku: neomejena sloboda kmečkih posestev in rimskega, oziroma Napoleonovega zakonika dedno pravo. Dne 5. junija 1806 je pisal krvoločni dedič francoske revolucije, Napoleon I., svojemu bebastemu bratu Jožefu, ki je na južnem Laškem igral komedijantsko vlogo — kralja, te-le besede:

»Brate! V Parizu hočem imeti sto premoženj, ki so vsa nastala s prestolom vred in bodo jedino imela kaj pomena, ker so fidejkomisna, vse drugo se bo po vplivu »Code civil« izgubilo. Uvedi »Code civil« v Neapolju; vse, kar ni s teboj, pogine v malo letih in kar boš hotel ohraniti, se bo utrdilo. To je velika prednost »Code civil«-a. »Code civil« moraš uvesti pri sebi; okrepi ti

moč, ker po njem pade vse, kar ni fidejkomisno, in nobeno veliko posestvo ne ostane, razven če jih ti ustanoviš kot lene. Zavaljo tega sem jel razglašati »Code civil« in zato sem se odločil, da ga vpeljem.« (Corr. Nap. I. XII. M. 10.314, str. 432.)

Slamnati kralj obeh Sicilij je ubogal; sam je kmalu moral odnesti peté, a njegovega brata zlovést je ostala. Sicilija nam je priča za to!

3. Laški izseljenci.*)

Sveti oče Leon XIII. pišejo v svoji okrožnici o delavskem vprašanju (z dne 17. maja 1891), da bi morala država za to skrbeti, »da si čim največ državnih podložnikov more pridobiti kaj posestva.« S tem bi se

1. pravičnejše razdelilo zemeljsko imetje;

2. bi prospevalo poljedelstvo, ker ljudje delajo na lastni zemlji z mnogo večjo marljivostjo in stanovitnostjo, in

3. okrepilo bi se domovinsko čuvstvo, »ljubezen do zemlje, kjer je stala očetova hiša, kjer se je človek rodil in vzgojeval. Gotovo bi se mnogi izseljenci, ki sedaj iščejo druge domovine v tujini, raje stalno naseljevali doma, ko bi

* Statistica della emigrazione italiana. Roma 1894. (Direzione generale della statistica.)

jim bil na domačih tleh vsaj za silo zagotovljen gmoten obstanek.«

Nebrojne čete sestradanih, neme žalosti prevzetih ljudij, ki se vsak dan na pomorskih pristaniščih vsedajo na ladije, poslavlajoč se od domovine, ki jim ni mogla dati več kruha, in odhajajoč čez širno morje v neznano tujino, so tožna, a resnična slika tem besedam. Ta slika dokazuje, da v Evropi ni tako vravnano, »da bi si čim največ podložnikov moglo pridobiti kaj posestva«; in če vprašamo te ljudi, ki se solznega očesa ozirajo proti domači zemlji, zakaj so jo zapustili in zakaj potrtega srca romajo v daljino za kos vsakdanjega kruha, odgovorili nam bodo, da si niti tistega niso mogli ohraniti, kar so prejeli od svojih očetov. Izseljenci jim pravimo, toda pravičnejše in resničnejše bi jim rekli: izgnanci, katere je iztirjal kapitalizem iz rodne zemlje.

Ti izgnanci so nam najboljša priča, kako se godi delavskim slojem, vzlasti kako propada kmečki stan. Izseljevanje je najpristnejši posledica propadu tega stanu. Evo dokaza, vzlasti z ozirom na laško kraljestvo.

Leta 1890 je bilo na 1000 prebivalcev	
na Angleškem (z Irsko vred) 5·77 izseljencev,	
na Laškem	3·88 »
na Nemškem	2·02 »
v Avstriji	1·18 »

v izvenevropske dežele.

Številki, ki nam jih podaje Angleško in Laško, se razlagata po tem, kar smo že povedali: An-

gleško nima več kmečkega stanu in na Laškem je v zadnjih vzdihljajih.

Laško izseljevanje se je pričelo pred kakimi 25 leti. Razlikujemo je najbolje v z a č a s n o in v s t a l n o.

Začasnih izseljencev je redno po 80—100.000 vsako leto, skorej izključno samo iz Piemonta, Beneškega in Lombardije. Večinoma so opekarji, zidarji in kamenoseki, ki spomladi ostavljajo svoj dom in se jeseni zopet vračajo. Te laške izseljence srečavamo v Švici, Nemčiji, na Francoskem, na balkanskem polotoku in pri nas v Avstriji. Vsi poznamo njihovo pridnost, skromnost, treznost in varčnost. Po več nego pol leta živé mej nami, a nič se ne zblížajo našemu ljudstvu. Tesno držé skupaj in samo pri svojih sorojakih si iščejo prijateljev. Kot tujci prihajajo in odhajajo; redko se kedo stalno naseli pri nas. To kaže, da je njihovo srce tudi tedaj, ko delajo v tujini, na domači zemlji, in da jih je samo revščina pregnala iz nje.

Stalni izseljenci so navadno iz južnih krajev: iz Kampanije, Kalabrije, Molisa, Basilikate in deloma tudi iz Sicilije. Iz srednje Laške (Emilije, Toskane) se jih izseljuje zelo malo, ker je tu blagostanje primeroma še precejšnje. Iz Rima ni skorej nobenega izseljenca. Rim vzdržuje namreč cerkev, oziroma ves krščanski svet. Brez papeža bi pa tudi Rim propadel najskrajnejši revščini. Razmerje mej začasnimi in stalnimi izseljenci nam kažejo te-le številke. Leta 1891 so našteali odstotno izseljencev:

začasnih: poljedelcev 33·84, opek. 30·86, zidarjev in kamenosekov 20·50, rokodelcev 7·92, družih 6·88;

stalnih: poljedelcev 64·14, opekarjev 15·57, zidarjev in kamenosekov 6·18, rokodelcev 7·69, družih 7·65.

Torej se jasno vidi, da je poljedelski stan najbolj zastopan. Večkrat se čuje, da je vzrok izseljevanju »laška podjetnost«. Ni bolj neresnične trditve, nego je ta. Uradno poročilo pravi, da ima velika večina laških izseljencev samo toliko denarja seboj, kolikor ga potrebuje za potnino. Tisti, ki ga pa imajo malo več, so si ga pridobili s tem, da so doma vse svoje posestvo, živino in pohištvo prodali ali pa si ga vzeli na posodo. Mnogo jih potuje tudi brez lastnega denarja. Pot jim plača agent, ki jih potem kje v južni Ameriki oddaje različnim špekulantom. Tem se ne godi nič bolje, nego drugim sužnjem. Plača njihova je prepričala, da bi si mogli kaj prihraniti; če uidejo, izpremené sicer kraj, toda stara znanka — revščina jih spremlja povsod. — Teh revežev gotovo ne sili samo »podjetnost« z doma.

Mej izseljenci je veliko otrok. L. 1891—1893 je bilo otrok pod 14 leti razmerno 22 odstotkov. Vzlasti Neapelj je središče te žalostne otroške trgovine. Brezvestni agentje se bogatijo z njo. Država je ustanovila že zakone proti temu, pa ti so le na papirju in ostanejo na papirju, dokler bo tolika revščina, da se bodo matere rajše odločile, pošiljati svoje otroke v tujino, kjer si morda kaj

prislužijo, nego da jih gledajo gladu umirajoče pred svojimi očmi.*)

To menda tudi ni sama »podjetnost«. »V Ameriki je verjetno, da propademo, v domovini je gotovo«, tako je odgovoril neki izseljenec svarečim in opominjajočim ga domoljubom in s temi besedami je pojasnil pravi vzrok ogromnega laškega izseljevanja. Skupno število vseh laških stalnih izseljencev je bilo leta 1871 krog 452.000; leta 1891 pa 1,988.144. — Kako je narščalo to število, temu je priča, da se jih je l. 1871 izselilo 15.027 in leta 1891 — 175,520. Zadnjih deset let (1884 — 1893) je vseh skupaj stalno zapustilo domovino 1,170.000 oseb. Mej njimi je večina moških 67·6 odstotkov (začasno izseljenih 88·4 odstotkov), torej dve tretjini.

Selijo se, kjer je kaj prostora. Posebno mnogo je Lahov v Braziliji, Argentini, Urugvaju, ker jim je zavoljo sorodnosti jezika lažje, privaditi se v južni Ameriki. Toda tudi v severni Ameriki jih je precej; poleg tega jih je veliko število v Afriki, nekaj tudi v Aziji in Avstraliji.

Vlada vé za vse to. In kaj dela proti temu? Že večkrat je obljubila, »da bo na to vprašanje obračala svojo največjo pozornost, kakor jo je že od nekedaj obračala in da bo vse možno ukrenila, da se prepreči ali vsaj omeji izseljevanje«. To je vsebina odgovora na razne interpelacije v tem oziru. Ta odgovor je pristno v duhu vseh evropskih

*) Schriften des Vereines für Sozialpolitik. XXIX. str. 154.)

vlad. O »obračanju vse pozornosti« smo čuli tudi z Dunaja že nebrojokrat.

Laška vlada pa ne obeta samo, marveč, kakor se spodobi birokratični upravi, tudi piše, in sicer mnogo piše gledé na izseljevanje. V arhivu vsake prefekture imajo že celo skladovnico določb, ukazov, poizvedb, odgovorov o tem vprašanju. Na uradnem papirju se bere vse lepo popisano, kako naj prefekti opominjajo in svaré ljudstvo, kako naj je učé, kako naj mu branijo, da se ne bo podajalo preko morja. A vse nič ne pomaga! To je vendar čudno!

Mi bi vedeli pojasnilo ti stvari, če bi ne bilo kaj pregrešno. Glasi se: človeška narava s svojimi potrebami je močnejša, nego najtrdnejši kancelijski papir. To načelo pa ne velja samo o telesnem kruhu, marveč tudi o duševnem: o veri in verskem življenju, o narodnosti, o vseh нравnih razmerah človekove nature.

Pri ti priliki naj omenjamo, kako vibajo nekateri »kancelijski« možje nosove, koder se gre za kaj cerkvenega, kako se jim zdi vsak groš, ki se izda za cerkvene potrebe, potrata in izsesavanje ljudstva; ti možje ne pomislijo, da se ne da vpogniti človeška natora pod birokratični mehanizem in da zahteva za svoje telesne in dušne potrebe — primerne hrane. Duh teh birokratev, katerih rod menda tudi pri nas še ni popolnoma izumrl, je prav tisti duh, kakor ga vidimo na Laškem v našem vprašanju. Birokracija piše navodila, svarila, do-

ločbe, dekrete in reškripte, a pri tem nalaga vedno nove davke, v davčni in carinski politiki sploh skrbi samo za kapitaliste, z brezbožnostjo nravno ostruplja ljudstvo, za socialno izboljšanje nižjih stanov se ne meni in stradajoče ljudstvo, ki prosi kruha, zapira, nasaja na bajonete in strelja z naj-novejšimi puškami. Tako rešuje vprašanje o izseljevanju.

Bodio pravi, da je na »zjedinjenem Laškem« še dva milijona neobdelane zemlje, ki bi se dala obdelati. — Stotisoči domačinov pa zapuščajo leto za letom domovino, od koder jih goni kruti glad. S propadanjem kmečkega stanu propada tudi država.

4. Belgija.

Salisburyjevo ministerstvo je dne 8. avg. 1890 poslalo angleškim poslaništvom v inozemstvu to-le pismo:

»Njenega Veličanstva vlada želi nekoliko izvedeti o sedanjih razmerah kmečkih posestnikov v inozemstvu in posebno o točkah, ki so zapisane na priloženi vprašalni pōli. Bodite torej tako prijazni, da poročate o tem predmetu za zbornico.«

Vprašanja so se tikala števila kmečkih posestnikov zadnjih, oziroma predzadnjih 20 let, dalje zadolženosti, vzrokov propada in končno dednega prava.

Bruseljski angleški poslanik je dobil nekoliko tvarine od belgijskega finančnega ministra, toda mnogo premalo, da bi bil mogel točno odgovoriti

stavljenim vprašanjem. Toda že ti podatki, ki jih je on zapisal, zadostujejo, da spoznamo žalostne razmere belgijskega kmečkega stanu.

On pravi, da je popolnoma gotovo, da so kmečki posestniki od leta 1876 in zlasti od leta 1880 zelo ubožali. Zemljiški dolgovi rastejo od dne do dne. Vrh vsega tega se pa kmečka posestva vedno bolj parcelirajo in jih je zato sicer vedno več, toda tudi vedno slabših ustavlja se gospodarskemu poginu.

Zemljiška knjiga kaže te-le izpremembe:

leto	število vsch parcel	število parcel na 100 ha
1850	5,872.023	199
1860	6,090.642	206
1870	6,346.885	215
1880	6,472.845	220
1888	6,480.793	220

Ta slika pa ni popolna. Parcele se še mnogo bolj razkosavajo, nego je zapisano v zemljiški knjigi. Malo je že takih kmečkih posestnikov, ki morejo s svojega zemljišča pridelki prerediti sebe in svojo družino. Razdeljevanje parcel ima svoje vzroke v zemljiških dolgovih; upnika ne more plačati dolžnik z denarjem, ker ga nima, in zato mu odstopa kos sveta. Tako hitro ginejo dobra in lepa posestva. Dalje čisto ne more kmet drugače preskrbeti svojih otrok, nego da jim razkosa zemljišče. Tam, kjer je doslej živela pošteno in prilično v blagostanju jedna družina, živi jih odslej po pet ali še več, ki vse tare revščina in neznos-

nega dolga kruti jarem. Tudi dedno pravo neguje razkosavanje zemljišč, ker je sestavljeno popolnoma po načelih Napoleonovega zakonika.

Bruseljski poslanik v krepki konkretnosti navaja te-le posledice vedno naraščajočega parcelovanja belgijskih kmečkih posestev: ubožanje, zadolževanje, razkosavanje.*)

Belgijska država se doslej ni kar nič ozirala na kmečki stan. Načela »klasičnega narodnega gospodarstva«, ali recimo raje: menčesterski liberalizem ni vladal do zadnjega časa nikjer v tako neskvarjeni obliki, kakor v Belgiji. Zato ni čuda, če se je pred vsem podpiral veliki obrt in če so bila v ti državi kapitalizmu vrata na stežaj odprta.

Tudi imoviti katoličani so imeli v gospodarskem oziru liberalno prepričanje. Takozvanemu krščansko-socijalnemu gibanju, ki sta je na Francoskem od leta 1872 sem osnovala grof de Mun in markiz la Tour de Pin,**) seznanivši se na Nemškem v vjetništvu leta 1870/71 z idejami škofa Kettelerja, so se najbolj ustavljali belgijski katoliški učenjaki. Jezuita Forbes in Chaudron sta v Sovanju pri katoliškem shodu javno zagovarjala proti de Munovi stranki, da se država nima vtikati v socialno gibanje. Francosko načelo »laissez faire« ali koroško »lei lassen« naj bi bilo vrhovno državino načelo. Gospodarske sile naj se same mej

*) Die Neue Zeit. Dietz. Stuttgart. 1894/5, šte. 20, str. 118, 119.

***) Dr. R. Meyer: Der Capitalismus fin de siècle. Wien. 1894. str. 186. nasl.

seboj poskušajo in katera bo zmagala, — tista bo obstala.

Tu pa napoči zgodovinsko pomenljivi dan 17. maja 1891, ko Leon XIII. povzdignejo svoj očetovski glas v okrožnici o delavskem vprašanju in v nji razlože, da mora država sicer varovati slobodo posamnikov, družin in stanov, da pa vendar sme in mora v socialnem boju braniti slabejšega pred močnejšim.

S to okrožnico se je jelo svitati tudi v Belgiji. »Katoliško-demokratska stranka« se je vedno bolj razvijala in pri zadnjih volitvah je že mnogo pristašev spravila v zbornico.

Socialni demokratje imajo v ti stranki nevarnega nasprotnika. Preje so vladajoči krogi nemo gledali, kako je propadal kmečki stan in kako je iz njegovih vrst vedno več ljudi vstopalo v industrijalno delavsko armado, kjer se je kmalu navzelo socialnodemokratskih nazorov. Ti nazori so tudi že v kmečkem ljudstvu našli vsprejemljiva srca. Skoraj ni bilo kraja, kjer ni katoliška stranka, tudi mej navadnim kmečkim ljudstvom, zadela pri zadnjih volitvah ob socialnodemokratskega nasprotnika. Sedaj so katoličani na krmilu v Belgiji. Če se bodo resno lotili kmečkega vprašanja in če bodo s previdnim postopanjem izvili kmete iz kapitalističnih krempljev in jim zagotovili stalen, njihovu značaju primeren razvoj, potem se bo — obdržala njihova vlada; če ne, propade brez milosti.

Delati je pa treba naglo in temeljito, ker belgijski kmečki stan ima že pisano smrtno obsodbo

— v svojih zemljiških knjigah z razkosanimi parcelami in neznosnimi dolgovi. Bog daj, da mu prihiti še o pravem času sel z belo zastavo pomiloščenja in osvobojenja.

5. Holandsko.

Različne so sodbe o nizozemskih slikarjih 17. in 18. stoletja. Jedne stvari vendar nobeden ne more tajiti: Slike iz kmečkega življenja so polne živahnosti in neke krepke ljubeznjivosti. Radi jih gledamo — tiste odločno črtane obraze z nekim ponosno - šaljivim izrazom, kateri priča o blagostanju in še bolj o zavesti tega blagostanja. Nizozemskega in holandskega kmeta zlata doba je vtelesena v teh slikah. Zgodovina nam ravno to priča o njih. Ko prebiramo njihove boje za slobodo in neodvisnost, se nam zdi, da gledamo v duhu stare Tacitove korenjake pred seboj.

Dandanes je vse drugače. Zgodovina naše dobe ne pozna več tistih žilavih, življenja veselih kmetov, ni v Belgiji, ni na Holandskem, in slikarstvo našega časa nam ne more več vstvariti Rembrandtovih, Rubensovih itd. obrazov, ker so minoli.

Te tožne misli nas navdajajo, ko gledamo, kako se tudi na Holandskem zmanjšuje vrsta posestnikov in kako raste število ubozih najemnikov. Naj govoré številke. Leta 1879 se je prvič temeljito preštel holandski kmečki stan, in sicer po številu živine.

Od tedaj se nam kažejo te-le značilne izpremembe:

Leto	Posestniki najmanj šestih krav		Posestniki najmanj 1 vola ali konja	
	lastniki	najemniki	lastniki	najemniki
1879	25.071	16.105	57.521	26.001
1880	26.274	16.365	57.400	26.107
1881	22.040	15.811	55.827	29.537
1882	18.400	13.884	54.714	28.725
1883	18.866	11.070	52.983	27.887
1884	18.983	14.012	53.020	28.349
1885	16.798	13.542	52.961	28.385
1886	17.052	14.313	53.145	29.164
1887	16.629	14.261	52.714	29.549

Večji kmečki posestniki in tudi manjši posestniki ginejo; samo malih najemnikov je za 3548 več. Jasno pa je, da jedno samo živinče, katero se niti na lastnem svetu ne redi, nikakor ne zadostuje za obstoj jedne družine. Reveži, proletarijat mej kmeti raste na Holandskem; tako smemo reči; pravi kmetje pa propadajo.

8442 je orjaško število. In za toliko, torej za več nego za tretjino, je od leta 1879—1887 manj večjih kmečkih posestnikov. Tudi najemniki večjih posestev ne zmagujejo več; njihovo število je v teh letih padlo za 1844. Celó ubogi posestniki s kakim travnikom in njivico propadajo. Za 4807 se se je zmanjšalo v imenovani dobi njihovo število.

Od leta 1879—1887 je torej uničenih 11.545 samostojnih in najemniških gospodarskih bitnostij. Te številke so grozne že same na sebi. Toda še natančneje izpoznavamo bridko pot, po kateri hodi

holandski kmet, iz števil, ki nam kažejo, kako so rastle zemljiški dolgovi. Iz uradnega odgovora angleškega poslanika v Haagu jih tu izpisujemo.

Zemljiških dolgov je bilo:

leta 1867	gld.	463 092
» 1868	»	465.341
» 1869	»	479.652
» 1870	»	494.199
» 1871	»	506.605
» 1872	»	524.598
» 1873	»	555.757
» 1874	»	581.795
» 1875	»	624.168
» 1876	»	665.062
» 1877	»	709.881
» 1878	»	774.410
» 1879	»	854.099
» 1880	»	808.906
» 1881	»	871.131
» 1882	»	914.307
» 1883	»	959.948
» 1884	»	983.591
» 1885	»	1,010.966
» 1886	»	1,030.584
» 1887	»	1,047.351
» 1888	»	1,888.872

V dvajsetih letih so se torej zemljiški dolgovi na Holandskem početrili. Kapitalizem je tudi že tam pričel svoj zmagoslavni boj. Da se zmanjšuje število posestnikov, je žalostno, toda naravnost brezupna je

se je pričela žaloigra, ki je sčasoma pomandrala bodočnost ondotnega kmečkega stanu, če si ogle-
damo vzrok njegovega propada. Kapital pograblja
posestvo za posestvom in mnogo tistih, ki so za-
pisani še v številu posestnikov, nima družega,
nego ime.

Kapitalisti se polastujejo holandske zemlje,
skupljajo velikanska posestva, ki jim jih obdelujejo
sinovi nekdanjih ponosnih holandskih kmetov. In
za svoje delo dobé komaj toliko, da si ohranjajo
življenje.

Kakšen je torej razgled v bodočnost? Plaz je
že utrzan in z orjaško silo hiti navzdol. Brez
usmiljenja pobira seboj, kar mu je na potu. Ho-
landskemu kmetu bije zadnja ura in če ne pride
nagla in izdatna pomoč, uvrstili ga bomo kmalu v
vrsto irskih, angleških in laških gospodarskih mrličev.

Na Laškem je levantinska trgo-
vina srednjega veka utrdila v mestih denarno
gospodstvo in ondot v znamenju kapitalizma raz-
širila latifundijsko in najemniško gospodarstvo po
kmetih. S tem se je tam pričel boj kmečkemu
stanu.

Na Irskem je kruta krivoverska surovost in
krivičnost ravno to dosegla. Na Angleškem se je
pričela kapitalistična gonja po kmetih nekako z
versko prekucijo 16. stoletja. V bližnji Flandriji se
je bil tedaj razcvetel sukneni obrt. Angleški vele-
posestniki so se polakomili denarja in so, hotéč
pridobiti si z volno ogromnih dobičkov, izpremenili
njive svojih tlačánov v — ovčje pašnike. S tem

zadnje sledi nekedaj tako krepkega in čilega angleškega kmečkega ljudstva.

Podoben pojav imamo tudi na Holandskem. Denarno gospodarstvo je vsled vedno bolj razvitih obrtij in razširjajoče se trgovine poseglo tudi na kmete in temu posledice smo podali v navedenih številkah.

6. Norveško.*)

Tudi mrzli sever ne prizanaša žrtvam, ki jih pogoltuje novodobni Bal—kapitalizem. Za vzgled navajamo norveško državo, ki ima na prostoru 322.305m² — 1,988.674 prebivalcev. Koncem leta 1892 se je cenilo vse norveško zemljišče, vse hiše in gozdi na 40 milijonov funtov šterlingov.***) In prav tedaj je bilo zemljiškega dolga vknjiženega nad 36 milijonov funtov šterlingov.

Petnajst šestnajstink vseh kmečkih posestev je že v popolni odvisnosti od kapitalizma. Vzlasti norveška banka in državna hipotečna banka imata ogromno svoto naloženo na njih. Pri dobri letini morajo plačevati kmetje jedno šestino vseh svojih žitnih pridelkov za obresti.

Če temu še prištejemo orjaski državni dolg 140,580.000 mark, kateremu se morajo plačevati tudi obresti, potem se ne smemo čuditi, če se trdi, da norveških kmetov kmalu ne bo. Vzlasti v ti državi se natančno vidi, da hipotečna banka ne

*) Norway. Notes on the condition of the Peasant Proprietors. London. 1893.

***) 1 f. št. = 24·02 avstr. kron.

more rešiti kmeta. Denar pač ložje dobé na posodo pri taki banki, toda z njo še bolj naravnost spravljajo kmeta v odvisnost od mejnarodnega kapitala.

Najbolj značilno je pa to, da se je ves ta nagli propad kmečkega stanu tudi na Norveškem razvil še le zadnja leta. Leta 1865 je bilo zemljiškega dolga krog 9 milijonov funtov šterlingov in do leta 1892 je narastel na 36 milijonov.

Skrb za veliki obrt je izrabila vse državne pripomočke; za kmeta se ni nobeden brigal. Podpirala se je trgovina, promet po morju, tako da ima primeroma majhna država 6739 jadernikov (z 1,493.503 tonami) in 767 parnikov (z 251.490 tonami), ki se pečajo samo s trgovino. Dovaža se vsako leto vrednosti za 230,170.500 mark; izvažajo pa za 153,097.875 mark; torej je promet primeroma zelo obsežen. Po tem sodéč, moremo imenovati gospodarske razmere na Norveškem zelo razvite; tudi splošno blagostanje se da sklepati iz teh števil. Toda vse to ne ustavlja propada najpomenljivejšega stanu, vse to ne izbriše števil, katere smo preje navedli o kmečkem stanu.

Tudi z Norveškega vemo, kako so se še v 17. stoletju mogočno držali ondotni kmetje, kako pogumno so branili svojo slobodo, kako neustraheno so zastopali svoje pravice. Sedaj je vse minulo. Kmetič se komaj toliko povspne, da plačuje svoje obresti; ob vsakem izvanrednem slučaju se ne more izkopati in njegovo posestvo se izgubi v kapitalističnem morju.

Leta 1247 je poslal papež Inocencij IV. svojega poslanika, kardinala Viljema Sabinskega, na Norveško, kjer je takrat vladal Hakon IV. Kmetje so tedaj trumoma prihajali h kardinalu, proséč ga, naj jim olajša tlačansko breme ali naj vsaj pri duhovnih posestvih jim da več slobode. Kardinal je poslušal priproste kmetiče in jim je ustregel s tem, da je kmete odvezal mnogih podložniških dolžnostij do škofov in da je tudi sicer vedno zastopal kmetom ne samo pravično, marveč tudi ugodno menenje.

Škoda, da je bilo to že tako zdavnej in da se sedaj več ne da ponoviti. Brez dvojbe bi norveški kmetje sedaj bolj potrebovali moža, ki bi jim pomagal, nego so ga leta 1247.) Oj, da zopet vstane kardinal Viljem Sabinski, dovolj bi imel dela! Ne izpoznal bi lepe poluteranjene norveške zemlje in njenih dobrih, a vedno bolj razpadajočih nižjih, pred vsem poljedelskih stanov. V 27 letih početvorjeni zemljiški dolg je hujše in nesrečnejše zmanje, nego tista mrva tlake in desetine, ki so jo časih dajali svojí gosposki.

Kardinala ni več; sedanji rod bi ga tudi ne poslušal, ker je žalibog po sili in zvičajnosti svojih vladarjev izgubil pravo vero in vsprejel Lutrovo. Protestanstvo je že v svojem bistvu razkrojilo in razdružilo ljudi in zato vidimo, da je ravno po protestantskih krajih se hitreje širil propad organizovanih stanov in da se je vsled tega pri njih tudi preje kapitalizem jel dvigati in kopati jamo kmečkemu stanu. O tem nam priča tudi umirajoči norveški kmečki stan.

7. Švica.

Rade se hvalijo razmere švicarskega kmečkega stanu; posebno bernski okraj se šteje mej posebno ugodne zanj. A vmes mej hvalo- in slavospevi gine tudi v Tellovi domovini krepki in žilavi kmečki rod. Podatki za bernski okraj nam to jasno spričujejo.

V 18. predstojništvih (prefekturah) tega okraja se je od leta 1880 do 1888 zmanjšalo število poljedelskega ljudstva za 7561 oseb. Že samo ta številka dokazuje, da ni vse tako zdravo mej švicarskim kmečkim stanom, kakor se tako rado opisuje. Tem bolj pa izpoznavamo, da tudi švicarskemu kmetiču preté slabi časi, če si ogledamo, kako zeló so razkosana zemljišča. Leta 1888 je bilo v bernskem okraju 245.219 hektarov obdelane zemlje razdeljene na 74.705 posestev. Kako velika so posamezna posestva, kaže ta le pregled:

	štev. posestev	štev. hektarov
1. Pod 10 arov je bilo	6983	336 1
2. Od 10—20 a	5651	831,0
3. » 20—40 a	8257	2.424,0
4. » 40—100 a	12.429	8.187,6
5. » 1—2 ha	11.524	16.544,5
6. » 2—5 ha	15.332	69.406,8
7. » 5—10 ha	8824	61.652,2
8. » 10—20 ha	4395	59.480,8
9. » 20—50 ha	1162	32.076,3
10. » 50 ha kvišku	148	14.279,7
	<hr/>	<hr/>
	74.705	245,219

Te številke nam kažejo najpreje ogromno množico malih posestev, katera so nastala iz razkosanih velikih kmetij. Prvih šest vrst (do 5 ha) ima 80 odstotkov vseh posestev; vsa njihova posestva skupaj pa znašajo samo 32 odstotkov vse obdelane zemlje. Večji posestniki (od 5 ha dalje) imajo nad 167.000 ha v svoji lasti.

Če se torej govori o blagostanju bernskih kmetov, velja to le o malem številu večjih posestnikov, ne pa o veliki večini tistih, ki so si ohranili samo drobce prejšnjih posestev. V Švici se goji največ živinoreja in uvidno je vsakemu, da za vspešno živinorejo ne zadostuje kopica zemlje.

Resnici na ljubo moramo priznati, da je lastnikov manj, nego posestev. Lastnikov je namreč samo 59.025, posestev pa 74.705, kakor smo omenjali. Vendar ne smemo sklepati, da se vsled tega izgubi pomen navedenih številk o razkosavanju. Pravo zadenemo, če trdimo, da bogatini zgrabljajo posestva, revnejši jih pa izgubljajo. Uničujoče kapitalizmovno delovanje se tudi tu kaže. Večja posestva se vedno zvečujejo, manjša izginjajo. Tam, kjer so časih živeli premožni slobodni kmetje, gospodari sedaj samo jeden, drugi pa mu nekaj služijo kot najemniki in dninarji, nekaj jih odide v domača mesta iskat po tvornicah dela, mnogo jih pa ostavlja domačo zemljo in si išče preko morja nove domovine.

Vendar se primeroma še mnogo poljedelskega ljudstva preredi s svojim delom, ker je precejšen

del vseh posestev (8·6 odstotkov) splošna last — državina, občinska itd. Skupni občinski pašniki omogočujejo tudi revnim kajzarjem, da si morejo rediti kako živinče ali da si na neobdelanem svetu napravljajo laze in si tako pridelajo potrebnega živeža. Skromnost, delavnost in potrpežljiva vztrajnost švicarskega kmečkega ljudstva še precej dobro zakriva globoke rane svojega stanu. Toda številke o zemljiških dolgovih govore preglasno, da bi se mogle prezreti njegove resne razmere. Oglejmo si jih približno.

Leto	Vrednost obdelanega zemljišča v gid.	Dolгови na njem v gid.
1856	291,065.856	86,948.280
1866	354,048.216	113,935.824
1876	455,706.480	165,591.552
1886	481,926.552	197,503.884.

Vrednost sicer raste zemljiščem, toda nepri- merno hitreje se množi dolg. Têkom 30 let je zemljišče za 65 odstotkov dražje, dolgov je pa za 128 odstotkov več.

Če pri tem pomislimo, da ima Švica prime- roma malo državnega dolga (52,282.933 mark), tako da na jednega prebivalca pride povprek 17·91 mark,*) potem se nam je temu naraščajo- čemu zadolževanju kmečkih posestev še bolj čuditi.

*) Državnega dolga pride na jednega prebivalca: na Francoskem 774·51, na Angleškem 850·95, v Avstro - Ogerski 310·45, na Nemškem 237·64, na Laškem 375·00, na Ruskem 116·97, na Španjskem 279·65, na Portugalskem 631·56, na Turškem 100·75, na Nizozemskem 389·13, v Belgiji 283·23, na Rumunskem 172·99, na Grškem 267·07, na Švedskem 64·98, na Srbskem 123·49, na Danskem 89·34, na Norveškem 70·69, na Bolgarskem 24·90, na Finskem 25·26, v Luksemburgu 101·68, v Črni Gori 10·00, v Liechtensteinu 1·86 mark.

Poleg tega moramo vpoštevati, da nima Švica nobene stalne armade in da se vsled tega ohrani kmetijstvu mnogo delavskih močij. In vendar v najlepšem bernskem okraju propada kmet. Angleški poslanik je v svojem poročilu dejal: »Razmere kmečkega stanu v bernskem okraju niso zdrave. To dokazuje: 1. vedno naraščanje dolgov; 2. vedno pogostejše propadanje kmečkih posestev; 3. vedno številnejše izseljevanje mej kmečkim ljudstvom.«

Ravno to smo tudi mi posneli iz navedenih podatkov.

8. Francosko.

»Poljedelci, katere imamo za največje starokopitneže, češ, da delajo vedno, kakor so se navadili in ki sami o sebi ravno to mislijo, o katerih sodimo, da so mej vsemi ljudmi najbolj boječi, so vedni prenovljevalci, vedno prevarjevani v svojih računih po dogodkih, katerih niso mogli naprej vedeti, in vedno prisiljeni, iznova razmotravati nove načrte.*)

Te besede znamenitega raziskovalca francoske poljedelske zgodovine nas opozarjajo na jako važno resnico. Želja po napredku, po izboljševanju zemljišča, po boljših vseh se drži kmečkega stanu, odkar živi. Saj nam priča kulturna povestnica, da je ravno poljedelstvo nagnilo ljudi, da so se pri-

*) Vicomte G. d'Avenel: La propriété foncière. Revue de deux mondes 15. apr. 1893, str. 789. 790.

čeli pečati z računstvom in merstvom, z zvezdoznanstvom in naravoslovjem.

Začetek vseh iznajdb in vseh takozvanih realnih znanostij se nahaja pri poljedelstvu. Zato je pa zelo neresnično, če se kmečkemu stanu očita starokopitstvo. In kolikrat čujemo to očitaje. Vsak dečak, ki je prebral par strani kake kmetijske knjige ali kakega časopisa, se že norčuje iz kmeta, češ, da ne napreduje in da se brani pouku. Lahko je govoriti, a neprimerno težje je delati. Sadi, zboljšuj, prenavljaj, če nimaš s čim! Kjer so pripomočki, tam se kmalu pokaže, da kmet ni tako zaprt pravemu napredku, kakor se navadno misli in sodi. Samo v jedni stvari je kmet trd in neizprosen; koder se gre namreč za pogoje njegovega obstoja. Bistvo njegovega stanu je vedno ravno tisto in to bistvo si skuša ohraniti. Novodobno zakonodajstvo mu je siloma utrgalo njegov pravi temelj in zato ni čuda, če je proti takim prijateljem nezaupen.

Vzlasti o francoskem kmečkemu stanu moramo reči, da je zelo napreden. V našem stoletju si je zboljšal ogromna zemljišča, najnovejše iznajdbe izrablja v svojo korist, organizuje se mej seboj. »L'association catholique«, zadruga francoskih katoliških kmetovalcev ima na tisoče udov, ki ima svoja krajevna in svoja osrednja skladišča; pri nakupu potrebnih stvari: živil, strojev, umetelnega gnoja, obleke itd. in pri prodaji izključuje drage posredovalce. In vendar ta stan propada!

Ran, katere ga bolé, ni sam kriv, marveč zadaje mu jih zunanji sovražnik — individualistični kapitalizem. Napoleonovo dedno pravo je v domovini pokazalo grozne učinke. Napoleon je hotel imeti le nekaj bogatih veleposestnikov, ki jih je fidejkomisno privezal k državi; kako naj živé drugi, mu ni bilo mar. Hotel je imeti odvisno, ubogo ljudstvo, ki bi ne imelo družih pravic, nego ubogati. Mislil je, da si s tem utrdi prestol. A motil se je. In če smo iz tiseč družih vzrokov veseli Napoleonovega padca nas vendar le v prvi vrsti radosti zato, ker se je zopet pokazala zgodovinsko nebrojnokrat dokazana resnica, da prestoli stojé trdno samo tedaj, če jih podpira slobodno, gmotno in pravno zdravo kmečko ljudstvo.

Napoleon je padel, a njegov peklenski vpliv je ostal. Sedaj je na Francoskem 51 milijonov hektarjev razdeljenih na 150 milijonov zemljišč.*) Nekatera teh zemljišč so tako majhna, da stoji na njih komaj po 20, 10, da celó le po 6 trsov.

To razkosanost nam kažejo natančneje te-le številke: Leta 1882 je bilo na Francoskem 6,913.504 oseb, ki so se pečale s poljedelstvom. Bilo je mej njimi posestnikov in obdelovalcev lastnega

zemljišča	3,525.342
najemnikov	680.598
dninarjev	753.313
poslov	<u>1,954.251</u>
	6,913.504

*) A. M. Weiss. Apologie des Christenthums. IV. Freiburg 1892, str. 510. Hist. polit. Blätter 91, str. 559 nasl.

Na 10.000 *ha* obdelane zemlje (brez gozdov) se je štelo tedaj povprek 1144 samostojno obdelovanih posestev. Razdeljena so bila tako-le:

437	jih	je	imelo	manj	nego	1	<i>ha</i>
532	>	>	>	od	1—10	<i>ha</i>	
147	>	>	>	>	10—40	<i>ha</i>	
28	>	>	>	več	nego	40	<i>ha</i>

Prvi dve skupini moramo šteti k malim, tretjo k srednjim in zadnjo k velikim posestvom.

Potemtakem je na Francoskem 84·7 odstotkov malih posestnikov, 12·8 odstotkov srednjih in 2·5 odstotkov velikih. Še razvidneje se nam pokaže razcepljenost v teh-le podatkih: Mali posestniki imajo samo 25·1 odstotkov vse obdelane zemlje, srednji je imajo 29·9 odstotkov, veliki pa 45 odstotkov.

To se pravi: majhno število bogatinov ima skoraj polovico vse obdelane francoske zemlje; ogromno število kmetov pa komaj četrtino. Velika posestva se po razkosavanju vedno množé, manjša izgubljajo še to, kar imajo. Povprečna obsežnost prvih je vedno večja, povprečna obsežnost malih pa vedno manjši. Kapitalistično meščanstvo vlada v gospodarskem oziru francosko zemljo in zato tudi v političnem.

Rado se govori, da je francoska revolucija oslobodila kmeta fevdalnega izesa. Resnično je sicer, da se je po francoski revoluciji odpravilo fevdalstvo, toda sedanje razmere kmečkega stanu se odločno

upirajo, da bi se to smelo imenovati oslobojenje. Francoski kmetič sedanjega časa se razlikuje v treh ozirih od svojega tlačanskega prednika. Prvič mu ni treba več nositi fevdalnih bremen; postal je neomejen lastnik na svoji zemlji. Drugič nima več pravice do skupnega posestva, na katerem je preje lahko živil svojo živino. Sedaj mu manjka krme in zato tudi — živine. Tistega skupnega (markinega) posestva mu je nekaj ugrabil graščak, drugo pa Code Napoleon. Na Francoskem je sedaj vedno več kmetov, ki ne morejo vzdrževati lastne živine za delo. Že izguba pravic do skupnega zemljišča odtehta pridobljeno »slobodo«. Tretjič ima pa sedaj kmet polovico manj svoje proizvajajoče delavnosti. Preje ni obdeloval samo polja, marveč si je tudi sam proizvajal za življenje, obleko in stanovanje potrebnih stvari, za katere mora šteti sedaj lepe novce, ki jih večinoma požira velik obrt. Preje si je jedna vas zadostovala; poleg kmetijstva so se nekateri pečali z raznimi rokodelstvi; kar so potrebovali vaščani, so si sami proizvajali. »Bilo je skoraj popolno naturalno gospodarstvo. Denarja ni bilo skoraj nič treba. Kapitalizem je pa to uničil s svojim denarnim gospodarstvom in z velikim obrtom. Za kmetov obstanek je bila raba skupnega posestva prvi pogoj, drugi pa postransko obrtno delo. Sedaj sta oba pogoja zrušena. In tako pada kmet vedno globlje. Dolgovi, slabe letine, delitve posestev vsled dedščin, pravde gonijo jednega kmeta za drugim k oderuhu; zadolžuje se jih vedno več in vedno hujše — z jedno besedo, naš

mali posestnik je — brez rešitve namenjen propadu. On je prihodnji proletarijec.*)

Engels kot socialist mora trditi, da sploh ni mogoče rešiti kmečkega stanu. Mi o tem ne sodimo tako, pač pa moramo pritrditi drugim njegovim besedam, ki ne veljajo samo za francoskega, marveč tudi za našega kmeta.

Vzroki imajo svoje učinke. Na Francoskem se socialna demokracija širi tudi na kmetih. Leta 1892 je bil v Marselju prvi socialno-demokratičen kmečki shod. Sestavil je podroben načrt. Za male kmete se zahteva v njem to-le:

Občine naj napravljajo poljedelske stroje in jih za vlastne troške posojajo kmetom; ustanove naj se kmečke zadruga za nakupovanje gnojil, semen, za drenažo itd. in za prodajanje pridelkov. Pri lastninski izpremambi se ne sme zahtevati nič davka, če ne presega posestvo vrednost 5000 frankov; sodni odbori po irskem vzgledu, ki naj znižujejo najemnino in določujejo, koliko odškodnine mora plačati gospodar najemniku ali sonajemniku (mé-tayers), ki mu je zboljšal zemljišče; odpraviti se mora čl. 2102 državljanskega zakonika (Code civil), ki

*) Fr. Engels: Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland. Neue Zeit št. 10. 1894/95, str. 294. 295.

daje lastniku zastavno pravico na žetev; odpraviti se mora upnikom pravica, rubiti žetev; neko določeno število kmetijskega orodja, žetve, setve, gnoja, skratka vsega, kar kmet nujno potrebuje za svoje delo, mora biti nerubljivo; pregledati se more že zdavnej zastareli zemljiški kataster in do tedaj se mora pregledati vsaka posamezna občina; konečno se mora uvesti brezplačen kmetijski nadaljevalni pouk in kmetijske poskuševalnice.

Ta načrt je popolnoma pameten; socijalno-demokratskih načel nikjer ne kaže. Mej francoskimi socijalisti vidimo namreč nekaj izvanrednega. Da bi tem ložje dobili kmete za svojo stranko, so postavili v svoj načrt načelo, da hoče socijalna demokracija braniti posestva malih kmetov in se skupno z njimi bojevati proti velikim posestnikom; torej so ostavili svoj temeljni nauk o skupnosti vseh proizvodjalnih sredstev. Leta 1894, meseca septembra, so pri shodu v Nantu še jedenkrat pregledali svoj kmečki načrt in tam pravijo doslovno, »da je na jedni strani socijalizmovova dolžnost, kmečke proletarijce zopet postaviti v skupno ali družbino posest velikih zemljišč in zato vzeti ta zemljišča njihovim sedanjim lenim lastnikom, na drugi strani pa ni manj silna dolžnost, ohraniti kmete, ki sami delajo, v posesti njihovih zemljišč

proti državi, oderuštvi in napadom novih, velikih posestnikov.«

Nemški socialisti, na čelu jim Engels (l. c. str. 279 nasl.) so brz zagnali velik šum in dokazovali, da je to izdajstvo socialno demokratičnih načel. Meje tem so pa sami doma začeli ravno tak boj. Vollmar, Liebknecht in Bebel so se jeli javno kresati zato, ker sta prva dva v zlasti na Bavarskem pri kmetih začela socialistično agitacijo, obetajoč jim, da jim ne bo treba izgubiti svojih posestev v prihodnji socialistični državi. Razvoj tega boja ne spada semkaj; omenjali smo ga le zato, ker nam dokazuje, da sta lažnjivost in nedoslednost socialističnih agitatorjev povsod jednaki.

Pri imenovanem nanskem shodu se je navedeni kmečki načrt nekoliko izpopolnil. Pridejale so se mu še te-le točke:

Občine naj dobivajo zato, da napravljajo poljedelske stroje, državno podporo, in malim kmetom naj jih posojajo zastonj. — Namestu vseh naravnostnih in nenaravnostnih davkov naj se uvede jedini stopnjevani davek na dohodke nad 3000 frankov. Dokler se to ne zgodi, se mora odpraviti ves zemljiški davek za kmete, ki sami obdelujejo zemljišča in znižati pri zadolženih zemljiščih. — Lov in ribištvo mora biti slobodno. — Zakonita in navadna obrestna mera se mora zni-

zati. — Zdravniška postrežba mora biti brezplačna; zdravila naj dobiva kmet za njihovo pravo ceno. — Družinam v službo poklicanih rezervistov se mora dati odškodnina. — Prevoznina za gnojila in kmetijske stroje in pridelke se znižaj! Takoj se morajo začeti priprave, da se napravi načrt, kako naj bi se z javnim delom zboljšala zemlja in zvišali poljedelski pridelki.

Kmečkim ušesom godi ta načrt. Brezbožne šole in protikrščansko javno življenje je pripravilo kmete za socializem; vedno večja revščina pomaga in zvrta geljufnost socialističnih agitatorjev zanjé. Zato se ga poprijemljejo kmetje vedno bolj. Podajajo se v boj — a pri omenjenem neanskem shodu so sami izrekli, da je njihov stan »fatalement appellé à disparaitre« (po usodi določen, da izgine).

Te besede čudno odmevajo od navedenega načrta. Umiramo, à pred smrtjo hočemo imeti še toliko sile, da vržemo velike posestnike z njihovih zemljišč; upanja se hočemo nasrkati v sovraštvu, ki ga nam v polnih kozarcih ponuja socialna demokracija. Čeprav se to upanje nikedar ne izpolni, nič ne dene. Trenotno se vpijanamo socialističnih sanjarij in kaj pride jutri, nas danes ne briga. *Après nous le déluge.* To jedino more biti misel francoskih kmečkih socialnih demokratov. Mi pa smo se prepričali v ti razpravi, da so na Francoskem

precej bolj pripravljene razmere za prekucije, nego so bile pred 100 leti.

Amerikanski kmečki stan je mlad in ima popolnoma drugačen razvoj in drugačno zgodovino, nego evropski. Pri njem lahko zasledujemo posamnosti dosedanjega življenja precej natančneje, nego pri evropskem. Demokratski temelj severno-amerikanskega javnega življenja nas zanimlje, ker se vzraja tudi v Evropi vedno več demokratskega duha. Amerikansko žito preplavlja vse evropske trge in potiska ceno našemu odločno navzdol. Iz Evrope se seli vsako leto nebrojno ljudij v Ameriko, katerih mnogi poskušajo tam srečo s kmetijstvom, ki jih doma ni moglo prerediti. Vse to je za nas pomenljivo. Da umevamo svoje lastne kmečke razmere, moramo si torej ogledati kmeta v novem svetu.

a) Homestead — Stalni dom.

Na velikanskem prostoru 9,212.300 km^2 imajo zvezne države 66,862.000 prebivalcev, torej 7 na 1 km^2 . Ti se silovito množé. Leta 1850 jih je bilo le 23 milijonov. Umljivo je torej, da je bilo krog leta 1820, ko se je novejše izseljevanje v Ameriko prav za prav še le začelo, še mnogo zemlje neobdelane. Po zakonu spada vsa taka zemlja zvezi, ki jo je potem nekoliko oddajala posamnim državam za šole, ceste, sprehajališča itd., drugo pa prodajala tistim, ki so se hoteli naseliti na nji. Da zveza opravičuje lastninsko pravico, ki

si jo prisvaja nad zemljišči brez gospodarja, zato plačuje Indijancem prav majhno letno penzijo.

Kmalu sta se pokazali dve veliki nevarnosti, ki sta resno vznemirjali ravnotežje severno-ameriških zveznih držav. Najpreje se je bilo bati, da se ne polasté vse zemlje brezvestni špekulantje, ki bi potemtakem onemogočili vsako manjše in srednje posestvo. To bi bilo pa zeló pogubno. Še sedaj moramo reči, da je glavna sila severne Amerike mali in srednji kmečki stan. Precejšnja izobraženost diči farmovca*), ki sam obdeluje svoje posestvo; poleg tega pa si je ohranil pravega verskega duha in neskaljeno nравnost; z jedno besedo: pravi značaji v Ameriki se nahajajo skoraj samo na malih in srednjih farmah.**)

Posestniki velikih farem bi samo izrabljali zemljo in delavce; množili bi proletarijat in gospodarske krize. To se je tudi v resnici godilo in treba je bilo misliti, kako bi se zabranilo to vedno hujše naraščajoče zlo.

Druga nevarnost, s prvo v tesni zvezi, so bili pa zemljiški dolgovi. Mnogi so si že izposodili denar, ko so si kupovali posestva, drugi—kasneje. Kapitalisti so videli, da zemlja precej nese in zato so radi oddajali posojila na zemljišča. Vsled tega so se pa vršile večkrat silne izpremembe v lastništvu. Ob gospodarskih krizah, ki so se večkrat

*) Farmovec = poljedelec, ki obdeluje lastno posestvo, ki se imenuje farma.

***) Claudio Jannet: Die Vereinigten Staaten Nordamerikas. Freiburg. Herder. 1893, str. 68.

pokazale, so zahtevali bankirji in drugi upniki od farmovceev denar nazaj; če ga niso mogli dobiti, je zapel boben. Vzlasti leta 1837 je po tem potu mnogo posestnikov izgubilo svoje dotedanje kmetije.*)

Slobodni Amerikanci so prihiteli v pomoč svojemu kmečkemu stanu — z zakoni o stalnem domu. Izprevideli so, da so pogoji za kmetijstvo popolnoma različni od pogojev za obrt ali trgovino. Kmečka posestva morajo imeti neko zakonito stalnost, sicer propadejo. Z moško razsodnostjo so zato prekršili svoje slobodoljubno načelo, dobro izpoznavajoč, da ni vse za vsacega. Amerikanska treznost v home-stead-zakonu je najgorja obsodba evropskih politikov. Dolgo vrsto stoletij se je Evropa ponašala s krepkim kmečkim stanom. Organično se je vedno razvijal in spopolnoval, vedno težéč po primerni stalnosti. Država ni razdirala njegovih organskih potreb, marveč mu je pri tem pomagala. V raznih oblikah (fevdalstvu, emfitevzi itd.) se je sicer kazalo življenje kmečkega stanu, toda jedno načelo mu je povsod ostalo: stalni kmetje so obdelovali stalne kmetije. Tu je pa prihrumel naval novih idej; rimsko pravo s svojim individualizmom in — liberalizem. Abstraktni pojem slobode je zavladal in kjer je pričel svojo vlado, je jelo umirati neštevilno gospodarskih bitnostij, mej njimi najbolj kmetič. Sloboda mu je postala smrtonosna. Življenje na tleh se ne da sestavljati

*) Primeri zeló rabno in poučno knjižico: Ivan Belec: Kmetom v pomoč. V Ljubljani. Katol. Tiskarna. 1885, str. 104.

po abstrakciji iz sanjarij. Vsak organizem ima svoje zakone, kateri so pogoj njegovemu življenju in razvoju. Kdor hoče torej umevati kak organizem, mora abstrahirati iz njega samega vodilne zakone, ne pa zanesti vanj iz domišljije a priori povzetih načel, kakor je delal in še dela liberalizem.

Slobodna mlada Amerika mora sedaj učiti staro Evropo; njen trezni in modri home-stead act se roga zaslepljeni sanjavosti in zmedeni pijanosti v pojmihi naših liberalnih politikov.

Zakon o stalnem kmečkem domu se je najpreje pričel v Teksasu. Ta država je namreč sklenila že pred več nego 50 leti, da se ne sme neka skupina posestva zadolžiti ali prodati zavoljo dolga. Tako posestvo se imenuje homestead — stalni dom. Na kmetih ne more presegati tak stalni dom 200 akrov, v mestu pa ne vrednosti 5000 dolarjev*) ob času, ko se proglašajo za stalno (homestead). Če je kasneje vrednost večja, ne izpremeni te stalnosti. Zahteva se, da v tem stalnem domu lastnik sam prebiva. Dveh stalnih domov ne more nobeden imeti. Začasno sme lastnik dati tudi v najem svoj dom. Na takem stalnem domu ni dovoljen intabulovan dolg; za kakeršen koli dolg se tudi ne more rubiti ali prodati. Izjeme so te-le: 1. dolg, ki ga kdo dolžuje prejšnjemu lastniku na kupnini, 2. dolg na davkih, 3. dolg delavcem in rokodelcem, ki so mu pri stalnem domu napravili kako poslopje, kak vodnjak ali zboljšali zemljo. V tem slučaju je pa moral lastnik skleniti z de-

*) 1 dolar = 100 centov = 4.94 avstr. kron.

lavci in rokodelci pismeno pogodbo, kaj in kako bodo delali. Ti pogodbi mora pritrčiti tudi žena, sicer je neveljavna.

V teh treh izjemah se sme dolg intabulovati, in če ni drugače, tudi z dražbeno prodajo iztirjati. Stalni dom se sme prodati samo, če žena dovolji. Tako govori § 16. teksaške ustave.

Podobne zakone so si ustanovile tudi druge države.

Dne 28. julija 1880 piše dr. R. Meyer,*) ki je sam dlje časa bival v Ameriki in obdeloval lastno farmo, v dunajskem »Vaterlandu«, da ima 32 zveznih držav svoje zakone o stalnih domovih, samo Connecticut, Rhode Island, Delaware, Maryland, Pennsylvanien in Oregon so brez njih. V nekaterih državah je zabranjena samo obremenitev posestva z intabulovanimi dolgovi; zavoljo drugih dolgov se pa smejo tudi stalni domovi prodati. Že ta zakon je kmetu zelo v prid, ker dobi pač mnogo težje na posodo, ako ne more za varnost podati svojega posestva.

Obseg stalnih domov je različen: v Alabami in Arkansasu, v Floridi, Kansasu, Missouri, Nebraska po 160, v Jovi, v Michiganu in Wisconsinu po 40, v Minesoti in Misisipi-ju po 80, v Teksasu, kot smo omenjali, 200 in v Luizijani 160 akrov (s poslopji vred do vrednosti 2000 dol.). Razne države merijo sploh obseg stalnih domov po vred-

*) Prim. o našem vprašanju: Dr. R. Meyer: Heimstätten- und andere Wirthschaftsgesetze der Vereinigten Staaten von Amerika, von Canada, Russland, China, Indien, Rumänien, Serbien und England. 1888. Cena: 16 mark.

nosti: Kalifornija, Nevada do 5000 dol.; Kolorado, Georgia, Kentucky, Vzhodna Virginija do 2000 dolarjev; Illinois, New Jersey, New York, Severna in Južna Karolina, Ohio, Tennessee, Zapadna Virginija do 1000 dolarjev; Main, New Hampshire, Vermont do 500 dolarjev (v zadnji državi tudi vse žito na zemljišču stalnega doma), Massachusetts do 800 dolarjev in Indiana do 300 dolarjev.

Tudi v mestih varujejo zakonit hišne posestnike, da jih ne požre kapitalizem. V Teksasu, Nevada in Arkansasu je tako zavarovana vrednost do 5000 dolarjev, v Alabami, Virginiji in Luizijani do 2000, v Michiganu 1500, v Missouri 1500—3000, v Illinoisu, Kentuckyju, New Jerseyu, Sev. Karolini in Ohio 1000, v Maine in Jovi 500, v Indiani do 300 dolarjev.

To zakonito varstvo se pričenja v Floridi že na posestvu, ki meri $\frac{1}{2}$ akra, v Kansasu od 1 akra dalje, v Viskonsinu celo od $\frac{1}{4}$ akra z vsemi gospodarskimi poslopji vred.

Tudi premično blago je po raznih državah zavarovano in sicer mej 25—2000 dol. vrednosti se suče zakonita meja rubežni prostih premičnin: knjig, pohištva, poljedelskega in rokodelskega orodja, za gospodarstvo potrebne živine. Kar spada k stalnemu domu, ni podvrženo nobenemu davku, ko se podeduje. Po smrti, ali če se sicer izgubi gospodar, ima prvo pravico ohraniti stalni dom njegova žena in zanjo otroci. Vedno se pa zahteva, da res na njem stanujejo.

Posamezne države so torej zelo dobro pre-skrbele v tem obziru. A tudi zveza je storila svojo dolžnost. Njeni zakoni so tem važnejši, ker je imela in ima še ogromno množico neobdelanega in neoddanega sveta. Posamne države imajo sicer tudi svoja posestva, kot smo že omenjali, toda v primeri z zvezo le v neznatni meri.

Zvezni zakoni o stalnem domu so se tekom časa razvijali in spopolnovali. L. 1862 (z dodatki z dné 3. marca in 1. jul. 1879) jih imamo v homestead-act-u dovršene pred sebo. Določajo to-le :

Ko se zmeri kako neoddano zemljišče in vpiše v kataster, potem je na prodaj pri land-office (zemljiškem uradu). 1 akre se oddaja po 1 dolar 25 centov — 2 dol. 50 cent. Kupna cena so mora naprej plačati. Več nego 640 akrov ne more nobeden kupiti od države. Kupni pogodbi se dostavlja pogoj, da mora kupec posestvo ograditi. Potem postane praven lastnik.

Poleg tega ima pa pravico vsak zvezni državljan ali vsak tujec, ki hoče stalno ostati v državi, izbrati si po katastru 80 akrov boljše, ali 160 akrov slabše zemlje, za katero plača samo stroške merjevca (10—20 centov od akra). Pri tem obljubi, da bo vsaj v jednom letu posestvo ogradil in na njem postavil hišico vsaj z jednimi vrati in jednim oknom. Ravno tako sme izbrati do navedenega števila akrov za vsacega izmej svoje družine; vendar vse posestvo ne sme nikoli presežati 640 akrov. Taka posestva imajo vse pra-

vice stalnih domov; ne smejo se zadolžiti in zavoljo dolgov se ne morejo prodati, razven v naštetih izjemnih slučajih; prodaji mora privoliti žena, in kar smo še sicer preje omenjali. Posestniki takih stalnih domov pa niso takoj njih lastniki. Država hoče videti, kako upravljajo svoje gospodarstvo. Ko preteče pet let, jim še-le da popolno lastniško pravico. To je zelo modro, ker bi si sicer zviti in premedeni špekulantje po najboljših krajih pridobivali skorej zastonj posestva in jih potem takoj dražje prodajali.

Dodatna zakona z l. 1879 dovoljujeta, da si sme vsakdo, ki si je pridobil 80 akrov boljše zemlje na določenih zemljiščih, namreč na tistih, ki so poleg železnic, podpiranih od države in poleg voznih cest, pridobiti še 80 novih akrov, da mu torej meri stalni dom 160 akrov. Pri ti priliki omenjamo, da oddaja država zemljišča poleg železnic, ki se napravljajo skozi še neobdelane zemlje, železniškim družbam zastonj. Te družbe pa prodajajo zemljišča prav po ceni. Kupnina se lahko plačuje tudi polagoma (časih celo skozi 10 let); torej je farmovcem, ki imajo samo 80 akr. obsežna posestva, lahko poslužiti se omenjenega zakona in jih zvečati do 160 akrov.

S tem smo si ob kratkem ogledali ameriški stalni dom. Ž njim seveda še ni rešen ševerno-ameriški kmečki stan. Toda gotovo je, da je lepa naprava. Ni čuda, da se tudi lepo širi. Od l. 1869 do dne 30. jun. 1878 se je tako postavilo pod zakonovo varstvo 39,000.000 akrov

obdelane zemlje. L. 1850 je bilo v zveznih državah 1,449.000 stalnih domov; l. 1880 pa 4,008.000. Mej njimi je bila večina manjših posestev. Vseh farmovcev pa šteje država nad 7 milijonov.

Nečesa še manjka ameriškemu zakonu o stalnih domovih, namreč v duhu tega zakona prenovljenega dednega prava. Zapuščina se namreč tudi tam deli mej pravne dediče, če ni oporoke. Otroci si v takem slučaju radi razdelé očetovo posestvo in tako nastajajo vedno manjši stalni domovi. Najmanjši ne obsegajo več nego 5 akrov. V obližju kakega večjega mesta se s pridnim delom tudi na tako majhnem prostoru lahko živi jedna družina, ker se vsaka stvarica (zelenjava itd.) lahko takoj proda; sicer je pa seveda lastniku nemogoče ohraniti si dlje časa tak domek, če je tudi stalen.

Kaj naj porečemo h koncu družega, nego: Pojdimo in storimo tudi mi tako! Kličimo, prosimo, zahtevajmo tako dolgo, dokler tudi našim kmetom in meščanom ne dá zakon stalnega doma.

Pred ‚prvim‘ slovenskim katoliškim shodom je pisec teh vrst utemeljeval to misel v pripravljalnem odboru neke dolenjske dekanije. Ustavil se mi je premožen tržan, češ, čim slobodnejše se posestva lahko delé in razprodajajo, tem več se dobi zadnje. Vedel sem, da mož prebira samo liberalne časopise, vendar sem se čudil njegovi trditvi. Pobjal sem ga, kolikor se je dalo. Konečno je obmolknil, a vdal se ni. Kesneje sem še večkrat naletel ob jednake može, tudi mej priprostim

ljudstvom. Vedno me je ob tacih slučajih bolelo srce, saj so mi bili žalosten dokaz, kako globoko se je že marsikje vkoreninil liberalni, individualistični duh in kako zelo so prizadeti sami pozabili svoja stara izročila, — — svojo zgodovino. Prav pravi d'Avenel (*Revue des deux mondes* l. c.): »Sedanji poljedelci so objokani pesimisti in njihovi vzdih pričajo, da so pozabili svojo zgodovino«. Obnovljajmo jim torej spomine prejšnjega blagostanja, učimo sebe in nje iz prejšnjih časov in kedor ne more zavoljo 'tmine' in 'trinoštva' in 'babjeverstva', s katerim gleda v umetelno vcepljeni domišljiji prošle čase, učiti se iz zgodovine, naj ga vsaj vzgane slobodna, demokratična severna Amerika.

b) Druge ugodnosti ameriških farmovcev.

Poljedelstvo potrebuje prostora. In tega ima severna Amerika v izobilju. Boljša zemljišča so seveda že oddana; ob Misisipiju, kjer je zemlja najrodovitnejši, je že skoraj vse obdelano. Far West — daljni zapad je pa še prost. Ob gorenjem Misouriju in mej vspretnim gorovjem Serras in Rocky Mountains je še zemlje dovolj. Lahko jo je dobiti, vendar se jih le malo seli v te kraje. Zapadnim pokrajinam manjka namreč vode in gozdov. Komaj jedna stotina se da brez umetelnih sredstev, vodovodov itd. obdelati. Zemlja je sicer zelo rodovitna, in če se nekoliko namoči, požene najbujnejši rast iz nje. A kaj, ko premine po letu

več mesecev brez vsake kapljice dežja; ob tacihi časih usahnejo vse vode in vsa pokrajina se izpremeni v puščavo.

Samo v pozimskem času imajo poljedelci od teh krajev nekoliko vžitka, ko pasejo po njih; sicer pa še čaka ves far West umetelnega zboljšanja. In ko se to izvrši, se bodo odprli poljedelstvu zopet obširni prostori. A farmovci tudi sicer ne obdelujejo še vsega zemljišča. Prosto zemljo moramo, primerjajóč ameriškega kmeta z evropskim, šteti na vsak način mej prednosti ameriškega poljedelstva.

a) Prva imenovana prednost, namreč obsežen prostor za poljedelstvo, se najbolj razvidi iz zadnjega merjenja leta 1890. Številke, ki jih povzemamo uradni štetvi, jasno kažejo, da se dajo ameriške farme primerjati samo angleškim velikim posestvom.

Evo podatkov, koliko povprečno meri po jedna ameriška farma, koliko ima obdelane in koliko neobdelane zemlje.

Severno-atlantska pokrajina ima 64·29 akrov obdelane zemlje, 30·98 akrov neobdelane ali zapuščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 95·27 akrov.

Južno-atlantska pokrajina ima 55·59 akrov obdelane zemlje, 78·01 akrov neobdelane ali zapuščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 133·60 akrov.

Severno-centralna pokrajina ima 95·79 akrov obdelane zemlje, 37·57 akrov neobdelane ali za-

puščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 133·36 akrov.

Južno - centralna pokrajina ima 60·99 akrov obdelane zemlje, 82·96 akrov neobdelane ali zapuščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 143·95 akrov.

Zapadna pokrajina ima 157·81 akrov obdelane zemlje, 166·32 akrov neobdelane ali zapuščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 324·13 akrov.

Zvezne države povprek 78·35 akrov obdelane zemlje, 58·18 akrov neobdelane ali zapuščene zemlje; povprečni obseg jedne farme: 136·53 akrov.

Farmovci imajo torej po toliko zemljišča, da ga lahko samo jeden del obdelujejo; drugi ostali del jim ostaje kot nekak rezervni zaklad, ki ga po potrebi rabijo.

b) Carinske razmere so farmovcem zelo ugodne. Uvažati poljedelske pridelke v zvezne države je skoraj nemogoče; izvažanje se pa na vse načine podpira. Od 30. junija 1893 do 30. junija 1894 se je vsled teh kmetijstvu prijaznih carinskih razmer izvozilo za 128,678.801 dolarjev pšenice; uvozilo pa samo za 771.123 dolarjev. Ta poslednja svota se je izdala za tuje žito samo v državah, ki mejé s Kanado; sicer je pa tako neznatna v primeri z izvozno, da je ni vredno vpoštevati.

c) Obdelovanje s stroji je v Ameriki tako razvito, da ne moremo imeti niti pojma o tem. Večji poljedelci imajo svoje stroje, manjši si jih pa izposojajo. Vsi farmovci jednega townshipa (okraja)

najemó za določen čas stroje, ki se potem po vrsti rabijo na posamnih posestvih.

Poljedelskega ljudstva je v zveznih državah 7·7 milijonov, na Francoskem, Avstro-Ogerskem, Pruskem, Virtemberškem, Badenskem in Bavarskem pa 44·2 milijonov. Amerika žanje žito vsako leto na 30 mil. *ha* zemlje, imenovane evropske države pa na 37 milijonov hektarov; torej požanje posamni poljedelski delavec v Ameriki po štiri- do petkrat več.*) To bi ne bilo mogoče brez stroja.

Dr. R. Meyer je primerjal evropsko in ameriško delo.***) Iz njegovih podatkov podajemo te-le:

V Ameriki se rabi pri žetvi stroj, ki žanje žito, je sam veže v snope (s posebno nitjo) in polaga po štiri snope na stran. Stroj vozijo trije konji; vodi ga jeden sam izveden delavec, ki mirno sedi na svojem mehkem sedežu in pazi, da je vse v redu. Poleg tega je treba še dveh navadnih delavcev, ki postavljata snope v kupe, da se posušé. V 10 urah se tako obdela 15 akrov zemlje ali 6 hektarov.

Na Češkem se potrebujejo na velikem dobrem posestvu za košnjo: 4 moški kosci, 4 ženske, ki žito zravnavajo v snope, 6 žensk, ki vežejo snope in 1 mož, ki snope postavlja v kupe. V 10 urah pokosé na ta način po 2 *ha*. Plače imajo možaki

*) Dr. R. Meyer: *Der Capitalismus*, str. 466.

**) Primeri njegove spise: *Verschiedenheit der landwirthschaftlichen Produktionskosten in zwei Welttheilen*. *Neue Zeit* 1894/95, št. 40, str. 438 nasl. *Der Capitalismus*, str. 279—80.

po 60 kr., ženske pa po 45 kr.; jeden hektar stane torej dnine 3 gld. 75 kr.

Amerikanski delavec, ki vodi stroj, stane nekako po 1.50 dolarjev, če se vračuni tudi hrana; navadni delavec pa po 1 dolar na dan. Za konja računajmo 60 cent. (trije torej 1.80 dolarjev), za stroj 1 dolar. Vsega skupaj stane torej poženih 6 hektarov — 6.30 dolarjev. Troški za nít, ki pri nas odpadajo, so neznatni. Jasno se torej vidi, da je poljedelsko delo v Ameriki ceneje in hitreje, nego pri nas. Vrh tega se pa stroj lahko tudi dlje rabi, nego 10 ur na dan; pri delavcih se ne da mnogo prisiliti. Farmovec, ki dela s strojem, se tako lahko ogne škodi, ki mu jo žuga grdo vreme.

Dne 14. oktobra 1892 je pisal neki farmovec, Mullin z imenom, nekemu vinipeškemu listu, da je prešnje leto pri deseturnem delu 200 akrov pokosil v 110 urah, torej na dan po 7 hektarov.

Zakaj pa pri nas po velikih posestvih ne delajo s takimi stroji? »Zato, ker oslabei delavci ne morejo streči takim strojem; boljši poljedelski delavci se izseljujejo; hrano imajo slabšo, nego preje, ko so imeli še krave in drugo živino. Naš delavec dela z nogami, rokami in očmi, teka za oralom; hodi, ko kosi. Amerikanec dela skoraj samo z očmi in ušesi. Na stroju sedi, gleda na konje in jih vodi na vajetih. Kako dela stroj, ne vidi, ker se to delo izvršuje na strani ali za njim; on le sliši, če jednakomerno dela ali ne. Pri tem delu ne rabi skoraj nič moči, pač pa mnogo razboritosti in pazljivosti. Teh lastnostij pa nima pro-

pali kmečki proletarijec in to je glavni vzrok, zakaj propadajo plemiške graščine.

Kmete so uničili; hišarjem in kajzarjem so vzeli zemljo; dasi imajo primeroma petkrat več delavcev nego Amerika, vendar ne morejo tega izvršiti, kar Amerikanci. Napačno je, da tare grajščake pomanjkanje delavcev; tare jih le nesposobnost za delo s stroji, ki jo je povzročila revščina.«*) Meyer se tu ozira vzlasti na Prusko, a tudi za nas veljajo njegove besede.

Nemškega in ameriškega poljedelca primerja Semler**) tako-le:

»Nemec se pač mnogo bolj trudi nego severni Amerikanec; toda ta mnogo več izvrši v tistem času, ker se vedno vprašuje: kako si morem prihraniti časa, moči in dela? in ker željno vporablja vsak pripomoček, ki ga zbliža temu namenu. Svojega orodja z njegovimi prednostmi in napakami ne ljubi, ker je nanje navajen od mladosti; marveč vedno misli, kako bi je mogel čim najbolj izpopolniti. Vsako izpopolnenje uvede takoj, ne samo razboriti in premožni farmovec, marveč vsak.

Celo izobraženi nemški poljedelec se ne more z ameriškim tovarišem, če ga prav prekaša v strokovnem znanju, meriti v obratnosti in v varčevanju s časom in ne kaže, da bi tako rad delal poskuse. Gledé na število in na posestva prevagujejo na Nemškem kmetje, tisti dobri, zadovoljni, trdega dela vajeni, toda ultra-konser-

*) Meyer: Das Capital, str. 466. 467.

**) Jannet, o. c. str. 831.

vativni, duševno težko premakljivi kmetje; ti pa padejo globoko, če se primerjajo s farmovci, ki so jim v posestvu in v socialnem stališču jednaki; na Nemškem se rabijo novi stroji in nova orodja samo na večjih posestvih, ki jih vodijo izobraženi možje; v Ameriki pa po vseh večjih in manjših farmah.«

Drugih trditev v teh besedah nočemo sedaj razmišljati, saj jih navajamo samo kot dokaz, da farmovci splošno rabijo stroje.

Stroji se pa ne rabijo samo pri žetvi, marveč tudi pri oranju, mlatvi in sploh povsod, kjer je mogoče. Imenovani Mullin piše, da je z $8\frac{1}{4}$ urnim dnevnim delom preoral $8\frac{1}{4}$ akr. (= $3\frac{2}{3}$ ha); rabil je pri tem plug z več orali, ki mu je oral 28 angl. palcev na široko. Plug so mu vlačili štirje trdni konji. To je tudi za Ameriko izredno. Navadno preorje jeden orač, ki sedi na dvooralnem sulky-plugu s 3 konji, po 2 ha na dan pri manj nego 10 urnem delu na ne presuhi in nekameniti zemlji, ki je bila že večkrat preorana. Stroški znašajo za jednega konja po 60 cent., za jednega orača 1 dol. do $1\frac{1}{4}$ dol., za plug in drugo orodje $\frac{1}{4}$ dol. En ha bi torej stal po našem denarju nekako 4 gld. — Na Češkem in Moravskem stane oranje jednega ha 10 do $10\frac{1}{2}$ gld. In američanski delavec je pri vsem tem še petkrat dražje plačan, nego naš.

V zveznih državah mlatijo takoj na polju. Iz mlatilnega stroja pada žito v tri vreče. Zadnja ima plevelno seme in prav slabo žito, druga pa lahko

zrnje. V tretji je samo lepo, očiščeno žito. Prvi dve vrsti se pokrmita na farmi. Čisto žito se takoj naloži na vozove in se pelje k elevatorju na bližnjo železniško postajo; tam se hrani na farmovčev ali pa kupčev račun, dokler se ne nasaže v železnične vozove in ne spravi do pristanišča.

Posebne žitnice ima farmovec samo za zrnje za setev, hrano in klajo, večinoma pod hišno ali hlevno streho; skednjev ne pozna. Ves kapital, ki se v Evropi vporablja za te shrambe, odpada v Ameriki od stroškov. In ta svota znaša milijone gld.

Kmetje so ločeni drug od drugega; skupnih žitnic ne poznajo več; vsak mora skrbeti zase, ker je sloboda tako zahtevala.

Pri setvi, koder se seje na široko, se rabi v Ameriki kalifornijski stroj, ki meče zrnje po 50 do 60 črevljev na široko. Dva konja in jeden delavec opravijo tam trikrat do štirikrat več, nego v Evropi.

Dr. R. Meyer*) pristavlja temu: »Seveda ne more evropski kmet tako delati, kot ameriški. Ni dovolj izobražen, preslab je in ima preslabo hrano. Premalo zemlje ima (izvzemši malo večjih kmetov), da bi mogel rabiti take stroje; zato se zahteva tako posestvo, ki je ima normalna ameriška farma, t. j. 160 akrov ali 64 ha. Konečno tudi nima denarja, da bi si kupil takih strojev.«

*) *Verschiedenheit der landwirtsch. Produktionskosten o. c. str. 441.*

d) Pametno zakonodajstvo o stalnem domu zabranja v Ameriki tisto pri nas do smešnosti izvedeno parcelovanje. Naši evropski kmetje imajo mnogokrat tako razkosano svoje zemljišče, da ne moremo niti govoriti o kakem posestvu, marveč bi morali imenovati kmeta — lastnika raznih parcel. Amerikanski farmovec ima svoje posestvo na jednem mestu; vse se mu drži skupaj; na sredi ima hišico, gospodarska poslopja in vodnjak, krog hiše pa polje, potem travnike in gozde. Njegova farma ima redno obliko pravokotnika; samo ob kaki reki se ta oblika nekoliko izpremeni.

Gospodarska pomenljivost takega skupnega posestva je izredno velika. Navedimo samo dve točki:

1. Pota od domače hiše do dalnjih parcel se morajo vštovati pri nas mej nepovračljive troške. Amerikanski farmovec ne pozna teh troškov.

2. S parcelovanjem so v najtesnejši zvezi drage pravde. Za kako stezico, za kos poljskega kolo-voza, za kako mejo itd. se pravdajo naši kmetje leta in leta. Advokatski računi marsikedar poganjajo ob tacih prilikah rep za repom iz kmetovega hleva. Na milijone smemo šteti svoto kmečkega kapitala, ki se leto za letom potrosi za prazne, neumne pravde, večinoma o posestnem motenju. Rado se trdi, da je tega kriva samo kmečka škodoželjnost ali vsaj sebičnost; kmetu se očitá, da je svojeglav, da ne pozna nobene ljubezni do bližnjega, da je nespameten. Tako govorjenje nepóklicanih sodnikov ni resnično.

Ne tajimo sicer, da ima tudi kmet svoje napake. Želeti moramo sicer in truditi se, da se v krščanskem нравnem življenju izpopolnuje. Toda nikakor nimamo pravice zahtevati, da bi bil samo kmet pošten, pobožen in spravljiv. Krščanskega zatajevanja zakoni veljajo za vse ljudi in za vse stanove; ne samo za kmeta. Da se človek iz dobrega namena toliko premaga, da odneha, dasi ima po svoji misli prav, je velika in težka krepost, katero bi morali vsi izvrševati, in ne samo nižji stanovi.

Že natorna želja po zmagi, ki nadvladuje gmotno korist in vsled tega tudi prezira gmotno škodo, nam pojasnuje žalostne pojave v kmečkih pravadah. Poleg tega je pa kmetu kos zemlje še vedno drugačnega pomena, nego denar; nevedé poslušá poljedelec natorni glas svojega zemljišča, ki se upira temu, da bi denar postal merilo za zemljo.

Tu ni naš namen, dušeslovno razložiti pravdarskega duha našega kmeta. Samo to rečemo, da ima nenaravno pravdarstvo nekaj zdravega, popolnoma opravičenega jedra in da je, v kolikor je nenaravno, večinoma posledica nezdravih gospodarskih razmer. Razkosana zemljišča so priložnost za pravde; priložnost je pa v marsikaterem in tudi v tem slučaju npravna nujnost.

Sami v sebi dan za dnem izpoznavamo, kako malo trdni smo v svojih dobrih sklepih; vsakdanje življenje nas uči, kako brž nas zapelje slaba priložnost. Od kmeta pa, ki ima vedno najbližjo

priložnost za pravdanje in prepir, zahtevamo neke ne-
navadne kreposti. In kmet si te priložnosti ni sam za-
krivil. Vsilil mu jo je liberalizem. Če hočemo biti pra-
vični, moramo obrniti svojo nravno nejevoljo proti
vzroku hudega, in ne je stresati nad zapeljanim,
v nezdrave razmere pahnenim kmetom.

Kedor živi mej kmečkim ljudstvom, dobro vé,
koliko se jih mirno poravna ob prepirih, kolikrat
pošteni krščanski možje odnehajo in s tem pre-
preprečijo dolgotrajne pravde. Teh junaških činov
krščanskega zatajevanja ne vidimo; napake, ki jih
je zakrivilo liberalno gospodarsko načelo in ki jih
še bolj pomnožuje verski liberalizem mej ljud-
stvom, pa pišemo samo ubogim žrtvam v ob-
tožnico.

Velikrat se tudi sliši, da so advokatje vsemu
vzrok. Tudi to očitanje v svoji celoti ni resnično.
Pri ti priliki izrazimo jasno svoje prepričanje!

Ker je v vsakem večjem družabnem orga-
nizmu v deželi ali državi nemogoče zakona objav-
ljati vsakemu posamniku, zato imajo taki dru-
žabni organizmi svoje posebne načine objavljanja.
Pri nas je zakon objavljen in velja, ko izide v
državnem zakoniku.

Ker je poleg tega zakonov mnogobrojna mno-
žica, je nemožno, da bi se vsak posamnik mogel
o vseh poučiti. Torej so potrebne osebe, ki se
pečajo samo s tem, da proučujejo zakone in da
potem v slučaju potrebe svetujejo tistim, ki jih
ne poznajo. Te osebe morajo biti neodvisne in
pristopne vsem, ki jih potrebujejo. Odkar imamo

javno vrejeno pravno življenje, imamo tudi zasebnikom na razpolago take pravne izvedence, pravne svetovalce in zastopnike ali advokate. Ta stan je torej potreben.

Poleg tega, da je v vsakem stanu več ali manj slabih članov, je pa pri advokatskem stanu še drug pomenljiv činitelj. Advokatje so najboljši toplomer za zdravje družabnega organizma. Na temelju danih pravnih razmer, v posamnih konkretnih slučajih, tako rekóč v posamnih dihljejih javljajo pravno življenje in s tem tudi na drobno kažejo vse prednosti in vse hibe njegove.

Državnopravni liberalizem, ki ga je na evropski pevnini po svoje prikrojenega, prvi teoretično razvil Montesquieu (1689—1755) v svoji knjigi *Esprit des lois*, je pa pri tem provzročil gledé advokatskega stanu še nekaj družega. Kakor je znano, je imenovani Francoz postavil kot vrhovno državno-pravno načelo, da se morajo strogo ločiti zakonodajalna, sodilna in upravna oblast. Zakonodajalna pripada po tem nauku ljudstvu, sodilna posebnemu, neodvisnemu sodniškemu stanu in upravna vladi, ki je pa gledé na upravljanje seveda odvisna od zakonodajalne oblasti.

Ta ločitev navedenih treh oblastij se je v vseh novodobnih državah (razven Rusije), tudi res izvršila. A namestu slobode, ki se je s tem obetala ljudstvu, je nastopilo le nestalno, vedno se vznemirjajoče strankarsko življenje, katero so povsod dejanjsko vodili advokatje. Rajni ruski car, blagi Aleksander III., je ob neki priliki dejal, da noče

svojemu narodu zato dati ustave, ker ga noče izročiti advokatskemu gospodarstvu.

Oblasti, ki so se ločile, so se zopet zjedinjale v advokatski nadvladi. Ni čuda! Ljudstvu se je po imenu izročila zakonodajalna oblast, s tem so posamniki postali nekako varuhi celote in imajo vse v rokah; državni zbori, oziroma poslanci se pečajo s cerkvenimi, uradniškimi, kmečkimi, obrtnimi zadevami. Vsak poslanec, in da se izvoli dober zastopnik, tudi vsak volilec bi moral vse državne in raznih stanov razmere poznati in moral bi tudi hoteti, da se vse dobro podpira. To obojno je pa nemogoče; drugo ne zavoljo pomanjkljive, grešne človeške nature; prvo pa ne, ker je polje preobširno. Jediní stan, ki se dejanjsko mora pečati z vsemi pravnimi razmerami, je advokatski stan. Vsled tega je popolnoma naravno, da v sedanjih razmerah ta stan vlada državo.

Nam je popolna jasnost v tem oziru najvažnejša stvar. Zato omenjamo še to-le: Stan, ki v nravnem obziru varuje vsa načela, po katerih se mora ravnati družba in posamnik, ki ima torej tudi nekak splošen vseobsežajoč značaj, je duhovski stan.

Kot čuvaj in oznanjevalec krščanskih nravnih zakonov, vživa duhovnik spoštovanje mej verniki in zato je sposoben, da vodi politične boje. Ali je to povsem prikladno njegovemu svetemu namenu, ne spada semkaj. Gotovo je pa, da je v liberalni državi duhovnikovo politično delovanje

umevno in če verujemo krščanske vere nauke, tudi potrebno.

Ni nam treba na široko razvijati te misli; to prepuščamo bralcem. Hoteli smo le pokazati, kako se je iz napačnega načela naravno razvila sedanja oblika javnega življenja. Strogo ločujoč pomen advokatskega stanu od izrodkov, katere poganja v nezdravem ozračju sedanjih razmer, zavračamo trditev, da je advokatski stan nepotreben in vklepamo v prave meje očitanje, da so advokatje vsemu krivi.

Ko se oživi organizacija krščanskega ljudstva, ko se zapro ognjeniki, ki bruhajo iz sebe lavo družabnega zla, ko si posamni stanovi, posamni narodi pridobé primerno avtonomijo, ko se skratka preosnuje prikladno človeški, od Boga odvisni natori, vsa družba, potem bo v ti družbi imel svoje častno, staroslavno mesto tudi advokatski stan.

Upravičeno sodimo, da nam bralci ne zamerijo teh opazk; saj spadajo k stvari, osvetljujejo tudi razmere kmečkega stanú in dokazujejo, kar smo prav za prav hoteli dokazati, da je namreč razkosanost naših zemljišč prvi vzrok dragim pravdam, ne pa kmečka trma in advokatska dobičkaželjnost.

e) Opisavši ameriško poljedelsko obdelovanje s stroji smo že pokazali, kako se to poljedelstvo vedno bolj oprijemlje tistega proizvajalnega načina, ki je navaden v velikem obrtu. Tem bolj vidimo to v delitvi poljedelskega dela, ki se je že zelo vdomačilo v zveznih državah in sploh

v Ameriki. Velike farme, živahni promet in stroji omogočujejo farmovcem, da se pečajo na posamnih posestvih samo z jedno stvarjo. Tako n. pr. po nekaterih farmah pridelujejo samo pšenico, po drugih samo sadje. V New Jersey je več farem, kjer se goje samo marelice, v Floridi in južni Kaliforniji samo pomaranče itd. Druge farme se bavijo le z bučelarstvom; na nekaterih so pečajo samo s kokošmi, ali z racami, ali s purani. Mnogo je farem, kjer po vsem obširnem posestvu raste le tobak, ali riž, ali bombaž, mnogo je taci, kjer vlada samo živinoreja. A tudi pri teh je delo razdeljeno, in sicer ne samo tako, da se po jednih goji samo goveja živina, drugod drobnica, marveč še mnogo bolj. Zvezne države imajo več farem, ki se pečajo samo z molzno živino, in sicer prodajajo le sladko mleko; druge proizvajajo le surovo maslo, maslo ali sir; na tretjih se redi živina samo za mesarja. Taka živina ostaja vedno na paši in se ne molze.

Delo se pa ne deli samo na velikih farmah, marveč tudi mali farmovec posnema v tem velikega, kolikor more. V lahkih lesenih kočah stanuje sredi svojega posestva s svojo družino. Polje obdeluje sam, le ob setvi si najame za 14 dni kakega delavca, ob žetvi pa za 3 do 4 dni 12 do 15 delavcev. Na svojem polju seje navadno samo pšenico, k večjemu še malo turščice ali ječmena poleg; krompir, zelenjavo in druge stvari kupuje. Par kokošij ga preskrbljuje z jajci, tri ali štiri krave, ki se pasejo z njegovimi štirimi konji na ogra-

jenem travniku, dokler je ugoden čas, mu dajo mleka in masla.

Vzlasti v zapadnem delu zveznih držav je tudi na malih farmah strogo delo razdeljeno. Namestu da bi si farmovec za vse svoje potrebe prideloval sam potrebnih stvari, vreja svoje delo raje tako, da za nekaj mesecev v letu gre sam delat za druge. Vzhodni farmovec skrbi sicer bolj za svoje domače potrebe, toda v tem se nikakor ne more primerjati z našimi kmeti sedanjih dnij, kamo-li prošlih.

Amerikanski poljedelec izvaja tudi pri svojem delu dosledno načela novodobnega gospodarstva. On proizvaja na svojem posestvu blago za trg, kakor tvorničar v tvornici. Pri svojem delu se ozira samo na menjalno vrednost, tedaj samo na to, koliko je njegov pridelek vreden na trgu, ne meni se pa za rabno vrednost, t. j. ne vprašuje se, kaj mora pridelati, da zadosti potrebam svojega življenja.

To je po naši sodbi temeljno pojasnilo ameriškanskih kmečkih razmer. Pri nas vlada ravno tisto gospodarsko načelo, kakor v Ameriki, toda naši kmetje imajo svojo starodavno, vkoreninjeno preteklost in zato ne morejo s tako doslednostjo prilagoditi se novim razmeram, kakor njihovi v novi dobi nastali ameriškanski tovariši. Zato tudi ne morejo tekMOVATI Ž njimi. Ali se pa ameriškanska doslednost v tem oziru prilega bistvu kmečkenga stanu, to je popolnoma drugo vprašanje, kateremu odgovorimo kesneje.

f) Zvezne države ne poznajo težkega jarma, ki ga v Evropi nalaga vojaštvo kmečkemu stanu. Njihova armada šteje v mirnem času 28.163 mož, mornarica pa 71 ladij, 1024 topov in 11.888 mož. *)

V armadi je le 2155 častnikov. Vojaki imajo večinoma paziti samo na indijanske rodove. Plačani so dobro. Prostak ima po 13 dol. na mesec, korporal po 15 dolarjev in sergeant po 17 dolarjev. Hrano dobivajo zelo tečno. Za zajutrek jedo ribe ali sesekano meso in kavo. Opoludne imajo na-

*) Navedene številke veljajo za konec leta 1894. — Evropskih držav vojaštvo ob tistem času pojasnujejo te-le številke:

	A r m a d a		M o r n a r i c a		
	v miru	v voj. času	ladij	topov	mož
Francosko . . .	572.920	4.372.000	444	3.172	95.003
Nemško (1895) .	584.734	4.350.000	190	1.460	21.889
Rusko in Finsko .	787.830	2.435.735	269	1.616	29.841
Avstro-Oger. (1895)	354.252	1.872.178	123	684	13.100
Laško	282.382	1.493.631	288	2.152	22.592
Turško	250.000	800.000	103	571	41.369
Velika Britanija .	228.474	734.180	695	6.341	100.520
Švica	—	488.536	—	—	—
Švedsko	38.802	422.553	57	218	4.015
Špansko (1893) .	80.140	337.680	109	665	9.264
Srbsko (1893) . .	12.692	337.323	—	—	—
Belgija	51.063	229.284	?	?	?
Bolgarsko	38.220	191.760	14	?	503
Nizozemsko . . .	21.405	184.361	99	562	7.081
Portugalsko (1893)	34.172	154.000	47	160	5.297
Rumunsko	49.314	152.000	23	73	1.805
Grško	24.877	66.250	41	191	3.320
Dansko	13.930	44.133	60	339	1.422
Norveško	19.700	39.400	49	135	560
Črna gora	620	36.000	—	—	—

vadno juho, sveže meso in sočivje, ob nedeljah poleg tega še pudding in o večjih praznikih razne druge sladčice. Tudi zvečer imajo meso ali druge jednako redilne jedi. Kruha dobi vsak v izobilju. Vojašnice so snažne in zračne; vsaka ima tudi svojo knjižnico in bralno sobo.*) Severnoamerikanskim vojakom tedaj ni sile.

Torej so vsi zadovoljni: vojaki, državljani in država sama, ki v vojnem času razpolaga z 8,364.721 možmi. V Evropi dajemo to za komis, nove puške, brezdimni smodnik in vojašnice, kar je v Ameriki naloženo v železnicah in strojih. Tam nese splošnemu blagostanju dobička, v Evropi pa vedno večje davke in hujše državne dolgove. Amerika plačuje svoje dolgove, pri nas delamo nove. Leta 1880 je spadalo v Ameriki na jedno osebo 60 dolarjev državnega dolga, leta 1890 pa že samo 32 dolarjev. To se pozna.

Kolikega pomena je pa izguba delavnih močij v zlasti za kmečki stan, čuti vsak kmetič in vemo vsi. Mladičji v najkrepkejših letih nosijo namestu kose »sabljico prepasano« in namestu s sekiro in oralom se urijo s »puško nabasano«. Še jedne stvari ne smemo prezreti. Čas, ki ga preživé mladi fantje v vojašnicah, je najprimernejši ženitvi; mnogokrat je ženitev tudi iz gospodarskih vzrokov potrebna. Ovire, ki jih stavi ravno militarizem v tem oziru, so škodljive v нравnem in gmotnem oziru. Kedor sodi drugače, ne pozna ni človeške

*) Blackwood's Edinburgh Magazin 1891, str. 471—476; Jannet o. c. str. 323, 324.

natore ni dejanskih razmer, ki dokazujejo ravno to, česar smo se tu na kratko dotaknili.

g) Železnice so zvezne države kar prenapolnene. Imele so jih koncem leta 1893 ogromno svoto 281.990 km. *) Vsa Evropa je pa imela koncem l. 1892 samo 232.317 km. železne ceste, torej blizu 50.000 km. manj nego zvezne države. Razvita prometna sredstva pomenjajo razvito trgovino in vsled tega tudi živahno proizvodnjanje. V primeri z našimi železnicami so v Ameriki vozne cene mnogo nižje, že zaradi tekmovanja, ki ga dela jedna železnica drugi. Poljedelci torej svoje pridelke lahko prav po ceni kmalu spravijo do morja. V tako živahnem prometu, v deželi, kjer gospodarsko življenje bujno vre, je vsako blago, ko se položi v železniški voz, že na svetovnem trgu. Pri nas v Avstriji, kjer smo koncem 19. stoletja srečno tako daleč prišli, da imamo jedno drago železnično zvezo z morjem, kjer se moramo za kako polzevo počasno lokalno železnico boriti za žive in mrtve, seveda ne moremo imeti nobenega pojma o ameriškem prometu, a to pa pač iz navedenih podatkov lahko izpoznavamo, da kmetijstvu ob času kapitalizmove vlade taka pro-

*) Da se razvidi razloček mej Evropo, navajamo tu obseg železniških prog v evropskih državah s konca l. 1892: Nemško 44.177, Avstro-Ogersko 28.357, Vel. Britanija 32.703, Francosko 38.645, Rusko 31.626, Laško 13.673, Belgija 5438, Nizozemske in Luksenburg 3079, Švica 3350, Špansko 10.894, Portugalsko 2293, Dansko 2095, Norveško 1563, Švedsko 8461, Srbsko 540, Rumunsko 2611, Grško 915, Turško in Bolgarija 1818, Malta, Jersey, Man 110 km.

metna sredstva izredno mnogo koristijo. Zamolčati pa ne smemo, da si tudi železniške družbe pomagajo z zvijačami in špekulacijskimi goljufijami. Omenjali smo že, da je na zapadu še mnogo neobdelanega in vsled tega tudi neobljudenega prostora. Delniške družbe, ki imajo po teh krajih železnice, morajo torej skrbeti za — prebivalce. Zato prirejajo radi zabavne vlake v tiste kraje; seboj vabijo žurnaliste, politike in razno agitatorsko druhal, ki potem prične gonjo za kmeti. Časopisi in plačani agitatorji priporočajo na vso moč 'lepe' farme na zapadu in jih tako precej vjemó, da utaknejo svoj denar v zemljo, ki je zavoljo pomanjkanja vode ne morejo obdelovati.

b) V svojem spisu smo že večkrat povdarjali, kako škodljivo je latifundijsko gospodarstvo za kmeta. V boju z velikimi posestvi propada evropski mali in srednji poljedelec. Zvezne države so tudi v tem na boljem, ker ima vendar še večino posestva mali in srednji farmovec v rokah. V Dakoti in Red Riverju je sicer več ogromnih farem. 1000—20.000 akrov ima marsikateri obsejanih s samo pšenico; po pravici pravijo takemu »pšenični farmovec«. Veleposestnik Glenn je posejal l. 1880 100.000 akrov s pšenico; da spravlja svoje žito v Liverpool, ima lastno brodovje. V New-Mexiko, Arizoni in drugih državah na južnem zapadu so veliki živinorejci. Škodo, ki jo imajo mali in srednji farmovci od njih, označujemo v teh-le točkah: 1. Veliki farmovci imajo mogočen političen vpliv; pri zakonodajstvu skrbé

torej, da se jim pri davkih, carini, železniških voznih cenah dobro godi, seveda na račun malih in srednjih poljedelcev. 2. Ker imajo orjaško skupino zemlje, zato je ne zboljšavajo, marveč izsesavajo jo. Njihovo gospodarstvo se glede na to po pravici imenuje »roparsko«. 3. Vse imajo tako vrejeno, da od glavnice, naložene v zemljišču, vlečejo velike obresti. Sami navadno stanujejo v kakem mestu. Farmo jim upravlja oskrbnik, ki stanuje v gospodarskih poslopih. Ta poslopja so iz desk zbite in z vapnom pobeljene kočice, ki zelo malo stanejo. Delavce si najemajo veliki farmovci samo ob žetvi ali setvi; dobé jih lahko, ker se po vseh mestih vlačijo mnogo ljudi brez posla. Toda s tem niso zadovoljni. Namestu ameriških delavcev si naročajo Kitajce, ki pač mej vsemi ljudmi na svetu najmanj potrebujejo in zato shajajo tudi z najmanjšo plačo. V tem tekmovanju ima v državah seveda mali in srednji kmet veliko škodo.

Vender se škodljivi vpliv latifundijskega gospodarstva v zveznih državah ne more raztezati tako daleč, kakor pri nas.

i) Zvezne države skrbé za poljedelstvo in za kmeta. To nam dokazuje že zakon o stalnem domu. Lahko in po ceni so se do zadnjega časa dobivala zemljišča in tudi sedaj še ni vse oddano. Mnogi priseljenci so prišli golih rok v severno Ameriko in sedaj so farmovci. Prišedši v novi svet so šli najpreje delat na velike farme v New-Yerseyu, Pensilvaniji ali New-Yorku. Ko so si tam prisluzili nekaj denarja, so pričeli na svojem.

Povedali smo že, da po zakonu dedno pravo, če ni oporoke, zahteva delitev posestva. Priseljenci si večinoma v takem slučaju razdelé zemljo; starejše farmovske družine se pa ne držé tega, marveč samo jeden ostane na farmi, drugi si pa poiščejo drugod lastne zemlje. Po mnogih državah ima celó sodnik pravico, da v slučaju, ko umrje farmovec brez oporoke, izroči samo jednemu, navadno najstarejšemu sinu, posestvo, če bi vsled delitve farma izgubila kaj svoje vrednosti. Kedor vsprejme posestvo, mora drugim zakonitim dedičem plačevati neko letno rento. Veliko ložje, nego v Evropi, zmaguje to breme.

Zanimivo je, kako popisuje dr. Baird*) mladega Amerikanca iz farmovske družine, ki si ustanavlja lastno posestvo :

»Náš mladenič gre navadno še neoženjen na pot. Kolikor mu pripušča denar, za toliko si kupi zemlje; potem pa premišlja, kje bi si postavil hišo na novem posestvu; navadno si izbere v to prostor ob kaki vodi. Na to se poda k sosedom, nekaj milj v okrožju, da se seznaní z drugimi farmovoi. Ti pridejo določeni dan vsi skupaj in preje nego v 24 urah ima mladi kmet svoje stanovanje, zbito iz desk, z odprtiniami za vrata, okna in dimnik. To izdelá ob deževnih dneh; ob lepem vremenu se trudi na polju. Najpreje potrebi na 10 do 15 akrih grmovje in potem pričénja obdelovati

*) On the religion in the United States (I. ch. 7), Jannet o. c. str. 298, 299.

zemljo, navadno s turščico. Ko se je toliko pomudil, da je zavaroval svoje nasade vevericam in ptičem in poruval plevel, zapre kočo, jo izroči v varstvo sosedu, ki stanuje morda jedno ali dve milj od od nje, in se vrne za nekaj časa domov, od 20 do 100 milj daleč. Tam ostane do septembra, ko se oženi. Potem potuje na svoje posestvo, in sicer z mlado ženo vred. Seboj vzame voz z dvema konjema; če more, pelje tudi nekaj goveje živine in kaj pohištva v svojo puščavo, da je potem nikdar več ne zapusti. Tu seje pšenico ali rž mej turščine brazde in ko požanje turščico, se pripravi za bližnjo zimo. Njegova žena, vajena v delih svojega spola, se pridno giblje in daje kramarju, ki ima svojo prodajalnico v bližnji vasi*) pod senčnim drevjem, kaj malo zaslužiti. Tako si mladi par kmalu kaj prihrani in če ga Bog obvaruje, ne traje dolgo, da se vsa družina veseli pošteno pridobljenega blagostanja. Koča se sezida iz boljše in trdnejše snovi, morda celó iz kamna. Široke, dobro omejene njive jo obdajajo, hlevi so polni krav in konj in konečno dokazujejo črede ovac in prašičev, da se farmovcu dobro godi. Njegovi otroci krenejo na jednako ali na drugo, njim priložnejšo pot; nekateri mej njimi se celó lotijo kakega učnega poklica.*

*) Mej farmovci prav za prav ne moremo govoriti o kaki vasi, ker živé raztreseni po svojih zemljiščih. Amerikanska vas bi se bolje imenovala mesto, ker v nji ne stanujejo kmetje, marveč samo trgovci, kupci in advokatje. Take vasi so časih zeló oddaljene od posamnih farem.

Taka je zgodovina mnogo stotisoč mladih naseljencev na novem Angleškem in v osrednjih državah severne Amerike. Dveb stvarij radi pogrešamo v tem popisu: notarja in pristojbin, ki sta pri nas vedno v občutljivi zvezi z izpremembami na posestvu.

Zvezne države sploh primeroma mnogo manj obdavčujejo kmečki stan, nego naše. Ložje izhaja ameriški kmet tudi zato, ker mu ne manjka delavcev. Vedne krize v velikih obrtih vzrajajo cele armade brezposelnih ljudij, kateri gredó radi za nekaj časa delat na kmete.

Kedor ne more dobiti lastne farme, si prav lahko katero najame. V Ameriki je mnogo zapuščenih farem blizu prometnih središč z dobro, še brez gnoja rodovitno zemljo, ograjenim zemljiščem in trdnimi gospodarskimi poslopji, ki so podjetnim najemnikom na ponudbo.

Odkod so te zapuščene farme? To vprašanje nas vodi od ugodnostij severnoameriških kmetov na drugo, žalostnejše polje. Ogle dati si je hočemo posebej.

c) Rane ameriških farmoveev in njihov propad.

Tudi v Zveznih državah propada kmet. Tudi tam se vrše tiste žalostne neprostovoljne izpremembe, katere gledamo pri nas vsak dan pred svojimi očmi, izpremembe, vsled katerih se izgublja vedno več posestnikov, dokler ne potonejo pod gladino javnega življenja mej množico, ki se vpošteva le v svoji celoti, katere posamniki se pa ne štejejo

več. Ni stalni dom ni vse druge ugodnosti, ki smo jih naštevali in opisavali, ne morejo ustaviti propada ameriškega farmovca.

Zgodovina vsacega dne nam kaže, da izgubljajo farmovci svoja posestva in postajajo najemniki ali celo delavci.

Stopnjujoč se množi ta siloviti prevrat v lastništvu. Leta 1880 do 1890 se je pomnožilo število vseh faremških najemnikov za 26·38 odstotkov, tako da je leta 1890 število najemnikov znašalo 34·8 odstotkov, tedaj več nego tretjino mej vsemi poljedelskimi družinami.

Ostanimo pri tem dejstvu. Gotovo je, da prejšnji lastniki niso navlašč in prostovoljno ostavili svojih farem in jih raje začeli obdelovati kot najemniki ali pa celó ločili se od njih in odpotovali z družino po svetu — iskat dela.

Kje je torej vzrok? Morda zemljiški dolgovi? Poglejmo! Leta 1880 se je zadolžilo 370.964 zemljišč, leta 1889 pa 525.094. Prvo leto je znašal napravljeni dolg 342,566.477 dolarjev; leta 1889 pa se je napravilo dolga za 585,729.719 dolarjev. Vsako leto se je povprek pomnožilo število dolžnikov za 41·54 odstotkov, svota dolga pa za 70·98 odstotkov.

V imenovanem desetletju se je intabulovalo dolga na 4,758.268 farem (622,855.091 akrov). Število leta 1880 zastavljenih akrov je znašalo 42,743.013; l. 1889 pa 70,678.257, torej za 65·36 od-

stotkov več. Dne 1. jan. 1890 je bilo 2,203.061 faremških hipotek v znesku 2.209,148.431 dolarjev; obremenjenih je bilo 273,352.109 akrov.

V 30 najznamenitejših poljedelskih zveznih državah znaša zemljiški vknjiženi dolg 12·67 odstotkov vrednosti.

Vseh obdelovanih akrov v 41 državah je bilo obremenjenih 26·23 odstotkov z zemljiškimi dolgovi. Največji odstotek nosi Kansas (60·32), za njim Nebraska (54·73), potem južna Dakota (51·76 odstotkov).

Vsak obdelani akter je povprek po vseh državah obremenjen z 8·08 dolarjev. Povprečna obrestna mera, katero morajo farmovski dolžniki plačevati svojim upnikom, znaša 7·07 odstotkov.*)

Navedimo še kak primer iz posamnih držav! V Illinoisu se je, izvzemši čikaško grofovino zvišal leta 1870 do 1880 dolg za 8·2 odstotkov vse svote; število dolžnikov pa za 22 odstotkov; od leta 1880 do 1887 se je dolg pomnožil za 19 odstotkov, dolžniki pa za 12 odstotkov. — Vrednost zemljišča je zrastle mej letom 1870 do 1880 za 24 odstotkov, mej letom 1880 do 1887 pa samo za 10 odstotkov.**)

To so žalostni pojavi. Zemljiški dolgovi rastejo in to mora imeti tudi svoje vzroke. Dokler si teh vzrokov ne razložimo, ne moremo

*) J. L. Franz. Zur Agrarfrage in den Ver. Staaten. Neue Zeit 1894/95, št. 28, str. 51, 52.

**) Jannet o. o. str. 603.

nikakor umevati propadanja kmečkega stanu v Zveznih državah.

Prav na kratko lahko označimo te vzroke z besedo kapitalizem. Amerikanska farma je prav za prav velika tvornica in kot taka je v vedni odvisnosti od kapitala in vsled tega tudi od spekulantom. V nekaterih državah se je naselilo mnogo ljudi in si pridobilo svoj stalni dom, hoteč samo se obogatiti. Ko je preminolo pet let in ko je zemlja postala dotičnikova lastnina, jo pa, kolikor je mogoče, drago prodaja novim priseljencem. Kupnina se sme uknjžiti tudi na stalni dom. Špekulant potem takem odnese seboj svojega naslednika gotove denarje in poleg tega ima še znatno svoto dolga vpisanega na njegovem zemljišču.

V Old Westu t. j. v Illinoisu, Michiganu in drugih sosednjih državah često prodajajo farmovci, ko so se obogatili, svoje farme. Večinoma si morajo kupci vzeti kaj na posodo. Prejšnji lastniki pa grede v mesta živét zložno kot kapitalisti. V mestu otvorijo kako banko, v družbi z drugimi ustanove kako obrtno podjetje, prično kako večjo trgovino i. t. d. Posebno dobro se jim je izplačevalo posojilo na farmah še do zadnjih let. V najskrajnejših zapadnih krajih so plačevali farmovci po 2, časih po 3 odstotke na mesec; 8 ali 10 odstotne obresti so pa še sedaj zelo navadne. Kapitalisti so s posojili sicer zelo pomagali farmovcem zboljšati zemljo, toda vkljub vsemu zboljšanju ti često niso mogli plačevati svojih dolgov in so raje vso farmo prepustili upniku; sami so se pa preselili drugam.

Vzlasti do l. 1885 so razne zemljiško-kreditne banke, katere so vstanavljali tudi inozemski, posebno angleški kapitalisti, kar silile farmovcem denar. L. 1887 in 1888 so bile slabe letine in tedaj je mnogo farmovcev vse skupaj pustilo in — odšlo za boljšo srečo.

Odtod izvira toliko zapuščenih farem, katerih njihovi, po oderuštvu nastali lastniki, kapitalisti velikih mest, ne morejo oddati v najem; od tod žalostno dejstvo, da marsikje pada vrednost zemljišču. Tako n. pr. je vrednost zemlji mej atlantskim morjem in Alleghani gorovjem do Marylanda padla za najmanj jedno tretjino. In ker je sedaj že skoraj nemogoče dobiti prostega zemljišča v rodovitnih krajih, zatorej izvira od tod tudi to, da bivšim farmovcem, ki jih je kapitalist izgnal z njihovega posestva, ne kaže drugega, nego vzeti si kako farmo v najem, ali pa — iti mej delavce.

Povedali smo že, da orjaška posestva, ki so jih tu in tam skupili bogatini, škodljivo vplivajo. Zemlja se po njihovem gospodarstvu izsesava, ker se je lastnikom ne zdi nič škoda, da jim le nosi obilo dobička. Žalostno pa je, da je tako gospodarstvo celó potrebno; manjšim posestnikom pripravlja tako rekoč pot, brez katerega bi se ne mogli vzdržavati. Špekulacijska, kapitalistična društva in veliki živinorejci res skupljajo velikanske prostore za-se in jih potem prodajajo po 5 do 10 dolarjev akter, dasi vlada daje slobodno zemljo po 1 dol. 25 centov, res izrab-

ljajo zemljo, toda vendar poskrbé tudi za ceste, s svojim vplivom pripravijo železnice in poštno postaje v svoje kraje, poskrbé za vodnjake in vodovode. Tega bi posamen farmovec ne zmožel. Vzajemnost mej farmovci je pa tudi še pod ničlo; od nje se ne more pričakovati zboljšanja v tem oziru. Če bi se bili farmovci že od začetka organizovali v skupne gospodarske namene, bi jih kapitalisti ne mogli sedaj družega za drugim požirati. Zato je farmovec odvisen od njih, ker se noče ali ne, more zvezati s svojimi tovariši. Farmovska zveza ki je mnogo prekesno nastala in o kateri izpregovorimo kesneje, ne zmaguje svojega namena.

Da pa nekoliko umevamo, kakšna zemljišča imajo omenjena špekulacijska društva, naj navedemo po The Bankers Magazin z leta 1885 zapisnik 29 tujih družb, ki so imele 20,647.000 akrov = 8,266.800 ha v svoji lasti. Hudo je to, a kakor smo omenjali, potrebno. V nekaterih vzhodnih državah obdelujejo zemljo bolj intenzivno; s tem imajo tudi več troškov. Tisti farmovci iz teh krajev, ki niso prav blizu železnic, ne morejo prodajati vspešno svojih pridelkov, ker železnice iz zapadnih držav vozijo z mnogo manjšimi troški v njihove kraje, nego sami z vozovi do železničnih postaj. Celó mleko, maslo, sir, sadje in zelenjavo jim pošilja zapad na njihove trge in tako občutljivo tekmuje ž njimi. Iz tega se razvidi, kako je potrebno, da se preje vredé vsa prometna sredstva, predno prične mali in srednji farmovec svoje delo. In tacih sredstev mu nobeden drugi ne napravi, nego kapitalist, ki v velikem izsesava zemljo.

Tak kapitalist gleda samo na to, da mu v zemlji naloženi denar mnogo nosi. Ko čuti, da bi imel izgubo, se skuša brž iznebiti svojega posestva. Jasno je, da izsesano posestvo more popraviti le tak poljedelec, ki obdeluje v malem in se briga za zemljo. Špekulant ne bo kupil za špekulantom zemljišča, ker je že prvi vse izrabil, kar se je dalo. Zato imajo v Ameriki izsesavajoča velika posestva le postransk pomen in dasi sedaj res mnogo škodujejo, vendar so po sedanjih razmerah nekako potrebna in, kar je najvažneje, niso stalna, marveč samo prehodna, samo sredstvo, ki je rabi kapitalist v dosego večjega dobička. Za intenzivno obdelovanje velikega posestva to seveda ne velja; ta so stalnejša in nevarnejša.

Kapitalizem ali bolj kapitalisti vladajo Zvezne države. Odtod je umevno, da se zakoni bolj ozirajo na veliki obrt in na trgovino, nego na poljedelca. Dasi ima ta v marsičem ondu več varstva, nego pri nas v Evropi, vendar je tudi tam primeroma on zadnji mej državnimi otroci, ki je največkrat tepen in najmanjkrat pobožan. Kmet je povsod zadnji; taka je tudi v Ameriki.

Davki sicer v Zveznih državah niso tako ogromni, kot pri nas, toda tisto, kar velja o našem kmetu gledé na davke, velja tudi o ameriškem. Kar ima, ne more prikriti. Njegovo posestvo je natančno premerjeno, pridelki do mrvice prešteti; torej: plačaj in hodi! Veliki obrt, trgovci, kapitalisti se mu lahko smejejo, ker plačujejo državi, kar hočejo in, kar se jim ljubi, prikrijejo. Kapitalist pač tudi ljubi najpreje — samega sebe.

Po celi Ameriki in blezu po celem svetu vleče hudi veter dobičkaželjnosti; vsak gleda, kako bi najpreje obogatel. V Zveznih državah, ki imajo tako bogato zemljo, tako razvit obrt, toliko dragih kovin in vsled tega tako ugodno mesto na svetovnem trgu, je ta veter še mnogo močnejši, nego drugod.

Pri nas je kmetič navezan na svoje zemljišče s celim srcem. Že od davna so njegovi dedje obdelovali to, kar sedaj on obdeluje, vtiskavali vanje svojega uma in svojih telesnih močij pečat, in ljubili svojo domačijo. Posestvo je takorekoč združeno s krvjo, spojeno s celo gospodarjevo osebnostjo.

Amerikanec ne pozna teh čuvstev. Prišel je, ker mu je tako kazalo, in ko mu več ne kaže, odhaja brez žalosti in brez solza. Dobičkaželjnost mu narekava pot. Ker se ravno v obrtih in v trgovini kažejo prijaznejše razmere špekulacijskim namenom, zato ni čuda, če farmovci često prodajajo svoja posestva in se potem lotijo ‚l o ž j e g a, č a s t n e j š e g a‘ in vspešnejšega dela. Ta pojav, ki se pri nas kaže v pomanjkanju poslov in kmečkih delavcev, je kapitalizmovna posledica. Na Novem Angleskem, v New Yorku, v Pensylvaniji in sploh v severno vzhodnih državah, se tako izgublja iz celih okrajev ljudje v mesta. L. 1876 se je uradno izračunalo, da je v 5. letih narastlo prebivalstvo v New-Yorku za 340.092 oseb, da se je pa v tem času v 6. severnih grofijah število poljedelcev

znatno zmanjšalo. Odbor za delavsko statistiko v Massachusettsu piše že za leto 1871 tako-le:*)

»Zakaj pač nočejo naši na farmah rojeni in vzgojeni ljudje na noben način tam ostati in zakaj si iščejo družega posla v mestu? — — — Zato, ker ni poljedelstvo gledé na družabne razmere tiste veljave, kakor trgovsko, obrtno in tudi rokodelsko delo. Časih so bili farmovci jednaki s trgovci.

Četudi niso imeli tolikega in brž na kup zgrabljenega premoženja, kakor udje drugih stanov, so jih imeli vendar povsod za premožne ljudi, ki so se z vsakim lahko merili gledé na pošteno, dobro ime. Mlada dekleta so brez izpodtike jemale farmovske sinove in si izbrale farmo za bivališče celega življenja. Sedaj je pa farmovec gledé na družabno stališče še pod malim trgovcem. Njegov poklic se sodi, da je težak in malo zaželjen; zato pa ne more nikedar dobiti primerne družice svojemu težavnemu in osamljenemu življenju v mestih, marveč samo mej dekletu, ki žive v enakih razmerah kakor sam. Po mestih se prepuščajo težavna dela poslom in živi se samo razveseljevanju. Javno mnenje trdi, da je poljedelčev poklic nekaj nizkotnega; zato zapuščajo častilačni, gosposkim strastem vdani mladi ljudje farme, da si drugod preskrbe višjih stvari.«

To velja sedaj o vseh Zveznih državah; celo dekleta v južnih državah, ki so brez dvojbe

*) Jannet o. c. str. 337.

nravno najboljše, ne marajo več na farme. V mesta jih goni časov duh, uživati, — npravno propadat, — umirati!

Materijalizem se pri kmetu najpreje in najgorje maščuje. Višja duhovna načela so mu nujno potrebna: pristréna ljubezen do domačije in rodbinskega življenja, skromna zadovoljnost, ogrevana z upanjem boljšega življenja, žilava vztrajnost in pogum v trpljenju, pridobivan v živi veri, so njegovi varuhi. Ako namestu njih nastopi samo ljubezen do denarja, potem z Bogom sreča in mir iz kmečkih hiš.

Ta nauk nam daje severna Amerika. Dokazov za to smo že več navedli, ki nam pričajo, kako vedno bolj zginja s farem vsa ljubkost domačega življenja, vsa nežnost in pristrénost, ki smo jo navajeni spajati s kmečkimi domovi. Vzlasti se to čuti, ker ameriški farmovci ne poznajo poslov. K kmečkemu gospodarstvu spadajo tudi posli, ki delajo za hišo, čutijo zanjo in so po zvestobi in ljubezni včasih bolj zanesljivi člani kmečke družine, nego tisti, ki so zvezani ž njo s krvno zvezo. Ameriški poljedelec je imel sicer tudi svoj čas posle, toda ti so bili ubogi zamorci, ki jih je kupoval od belih roparjev, — sužnji brez pravice, ki jih ni nobeden ljubil, nobeden cenil — — —

Hvala Bogu, Zvezne države nimajo suženjstva, a tudi na njihovem ozemlju so veliki farmovci svoj čas v mnogem številu imeli take človeške žrtve za delo. Povest »Stric Tomova koč« poznamo vsi in še sedaj nas spreletava mraz, ko se je

spominjamo. Pri tem si brez dvojbe mislimo, kar smo si mislili, ko smo jo prvič brali, da se namreč zemlje, kjer se je tako godilo, ne more držati božji blagoslov. Sužnjev ni več; namestu njih so delavci. Najraznovrstnejši zmes vsakovrstnih ljudij prodaja po mestih vsakemu svoje moči. Ob setvi in žetvi jih potrebuje farmovec. Vsi vprek: Nemci, Irci, Španjci, Škandinavci, Škoti, Portugalci, Poljaki, Čehi, Hrvatje, Slovenci in seveda i neizogibni Kitajci se ob tem času sestanejo na farmi. Spalnica in obednica jim je pod milim nebom; tam si tudi često na krvav način poravnavaajo svoje mnoge prepire. Nemo in brez srca delajo svoj čas; ko spravijo svoje dolarje v žep, so bot z gospodarjem. Odičejo in na farmo se zopet vseli stara mrtvaška tišina. Vse naredé, kar morajo; brzo in dobro delajo, a domači niso. Za to se pa ne dobi nikjer zadostila. Plače ameriških delavcev so precejšnje tudi v primeri z angleškimi,*) vender bi to še ne ugonobljalo ameriškega kmečkega stanu. Vzrok njegovemu propadu je globlji, kakor smo se sami prepričali v ti razpravi.

Ogledali smo si, kako se vsled kapitalističnega nasilstva množé bremena. A na drugi strani se zalibog manjšajo dohodki; cena žitu pada od leta do leta.

*) Tam imajo moški neoženjeni delavci navadno po 3 s. ob svojem, ali 2 s. 6 d. s hrano; oženjeni se plačujejo na teden in imajo navadno tudi malo kočico s 3 akri paše in njivo za krompir proti stalni najemnici. Na teden zaslužiijo k večjemu 2 s. več, nego oženjeni. Amerikanski moški delavci zaslužiijo po 4 do 6 glđ. na dan.

Oglejmo si uradne podatke. Vrednost pšenične žetve na farmah ali na bližnji postaji za jeden akter povprek: Leta 1870—1879 13 dol., l. 1880—1889 9·97 dol., l. 1890 9·28 dol., l. 1891 12·86*) dol., l. 1892 8·35 dol., l. 1893 6·16 dol.

Te številke nam kažejo, da je od 1870—1893 cena pšenici padla za več nego za polovico. To je vendar grozno! In če pri tem pomislimo, da je vsled carinskih naredb proti uvozu vse tisto, kar si mora kmetič kupovati, mnogo dražje, potem umevamo, zakaj mora toliko farmovcev neprostovoljno zapuščati svoje domove, dasi prav lahko spečava svoje pridelke in dasi jih ima vsako leto mnogo na prodaj. L. 1850 se je pridelalo v zedinjenih državah $\frac{4}{5}$ milijard pušljev pšenice**); l. 1890 pa $3\frac{1}{2}$ milijard. Prebivalcev je bilo pa l. 1850 23 milijonov in l. 1890 62 milijonov. Leta 1850 so domači pridelki popolnoma zadostovali; če se to vsprejme za merilo, potem smemo reči po pravici, da lahko izvažajo Zvezne države vsako leto toliko pšenice, kolikor je potrebuje 30 milijonov ljudi.

A kaj pomaga lahki prodaj, če je zrnje vedno manj vredno? Delavci, davki, dolgovi zahtevajo vedno svoje in farmovec, ki jih ne more zadovoljiti, mora odložiti svoj posel.

*) L. 1891 je zato precej večja številka, ker je bila to leto v Evropi jako slaba letina; na Ruskem je bila tedaj lakota in zato so Zvezne države dražje lahko prodale svoje žito.

**) Pušelj (bushel) = 35·237 hl.

d) Farmovska zveza.

Propad, ki je vedno bolj zijal malim in srednjim farmovcem nasproti, jih je nekoliko vzdramil. Jeli so misliti, kako bi se dalo pomagati njihovemu stanu. Ustanovila se je pred dobrimi 10 leti farmovska zveza — »Farmers Alliance«, ki se je brž razširila po zapadu in jugu; sedaj segajo njene korenine že do novega Angleškega. Poleg te zveze imajo zamorci svojo posebno zvezo istega namena, »Colored Alliance«. Vseh udov v obeh zvezah je že blizu 5 milijonov — z delavci vred, ki so se njima pridružili.

Take zveze imajo gospodarsk in političen namen. Farmovce hočejo z združenimi močmi vzgojevati v umnem gospodarstvu, ustanavljati gospodarske zadruge, razširjati načela pravičnosti in ljubezni do bližnjega, skrbeti za ceno posojila.

Politično pa nameravajo skrbeti za pošteno vlado s tem, da zmagajo pri volitvah, in izposlovati, da se sklenejo kmetijstvu ugodni zakoni, kakor so se že večkrat sklenili velikim obrtom in kapitalistom v korist. Za ženske zahtevajo ravno tiste politične pravice, kot za moške, in zato vsprejemajo tudi ženske v svojo organizacijo.

Za politične vspehe je bilo treba farmovcem zaveznikov; iskali so jih pri obrtnih delavcih in so jih tudi našli. Na vzhodu Misisipijeve doline so se mnogoštevilno združevali delavci s polje-

delci. Sklepali so mej seboj pogodbe in zveze za dalj časa ali pa samo za posamne slučaje. Tako n. pr. v Ohio, Indiani, Wiskonsinu, Minesoti, Jovi, Michiganu in drugod; velikrat so s tem dosegli sijajne politične vspehe.

Nova zveza delavcev in farmovcev se je jela imenovati »Union Labor Party«; zmagala je že v Ohio, Teksasu, Minesoti, Koloradi, Nebraski in v Kaliforniji. Marsikje se je že dlje časa ohranila na krmilu.

Vender pa vkljub takim slučajnim političnim zvezam farmovska zveza deluje popolnoma samostojno. Izdelala si je načrt, po katerem se ravna. V njem zahteva mej drugim: slobodno kovanje srebrnega denarja, naravnostne volitve senatorjev po ljudstvu, prepoved takozvanih terminokupčij v poljedelstvu in obrtu in stroge kazni za nje. Vrh tega je pa v svoj program vsprejela (1889 in 1890) tudi te-le zahteve: Vlada naj v vsaki grofiji naredi neko skladišče, kamor lahko pripeljejo farmovci svoje žito in sploh svoje pridelke. Vlada naj sprejme vse to v svoje varstvo. Vrednost shranjenega blaga določi skladiščni tajnik in od določene svote naj dá vlada vsakemu farmovcu, ki je žito spravil, 80% na posodo po 1%; zato ji plačuje po 1 odstotek. Poleg tega naj vlada posoja na zemljišča do tiste svote, kolikor so vredna, po 2 odstotka. Da dobi vlada za to denarja, naj izda papirnat denar v

vrednosti vseh od farmovcev-dolžnikov podpisanih dolžnih pisem.

Kakor vidimo iz tega, so se severno-ameriški farmovci ognili žitnega monopola, ki ga v Evropi, vzlasti na Nemškem, zagovarjajo takozvani agrarci; vsprejeli so zahtevo skoraj brezobrestnega državnega posojila. Njihove želje s tem še niso ugasnile. Zahtevali so namreč tudi, naj se vsem inozemskim družbam kratko malo odvzamejo posestva, ki jih imajo v Zveznih državah; gledé na davke pa hočejo jedini stopnjevani dohodninski davek.

Gledé na kapitalistične družbe je farmovska zveza že zmagala leta 1887, ko se je dne 3. sušca izdal zakon, ki je zabranjeval tujim posamnikom ali družbam, ki so se ustanovile izven ozemlja Zveznih držav, pridobivanje zemljišča po krajih, uniji podložnih. Ker bi se pa take družbe lahko ustanovljale v Zveznih državah, dasi bi imele večino inozemskih članov, zato se je prepovedalo vrh tega pridobivanje posestev vsem družbam, ki imajo več nego 20 odstotkov inozemskega kapitala.

Farmovcem pa ta zakon še ni zadostoval; oni hočejo, da se kar brez ovinkov tujim družbam zapleni posestvo. Mržnja do tujih bogatinov se sicer še večkrat kaže pri farmovski zvezi. Tako je na pr. meseca avgusta 1891 sklenila Long Islandska podružnica te zveze, da se morajo Amerikanke, ki se omožé s kakim inozemskim plemičem, prav posebno kaznovati; kongres mora sploh vse potrebno oskrbeti, da se to nikdar več ne zgodi.

Taki pojavi so na demokratičnih ameriških tleh res smešni, toda žilavost in neko zaupljivo delavnost kažejo vender-le. In to je dobro!

Sploh si pa ne smemo misliti, da je v Ameriki treznost in resnost kaj večji nego pri nas. Raje bi trdili, da je je pri nas več. Še pri tako ozbiljni, strogo gospodarski organizaciji, kakor je farmovska zveza, je v navadi mnogo skrivnostnih obredov. Več vrst ima; izvoljenci morajo slovesno priseči, da nikedar ne izdado društvenih tajnostij; poseben obrednik določa zunanji red pri posvetovanjih, sejah i. t. d. Takih igravic imajo v Ameriki tudi druge organizacije čez glavo dovolj.*) Ljudje si pač ohranjajo vedno neka nagnenja k tajnostim, če so tudi v Ameriki. Človeška natora ostaja v bistvu, v svojih lastnostih in razmerjih neizpremenjena tudi sredi orjaških motorjev in tovarniškega dima.

Državi farmovska zveza v marsičem koristi. Doslej sta uganjali v Ameriki dve jedini veliki stranki, demokratje in republikanci, samo veliko politiko. Farmovci prinašajo vmes nekaj smisla za važna gospodarska vprašanja. Država se je za poljedelstvo brigala samo začetkom; farmovska zveza ji bo odslej gotovo odščipnila še marsikako drobtinico v svojo korist, kakor jih je že več v kratkem času svojega obstoja. Vender je pa gotovo, da v svoji sedanji osnovi nikakor ne kaže, da bi mogla zamašiti vse vrelce, iz katerih bruha zlo

*) Prim. Dr. R. T. Ely, *The Labor Movement in America*. New York. Thom. Y. Crowell; vzlasti str. 333 nasl.

na kmečki stan. — Pri volitvah se ji prilizujejo oboji: republikanci in demokratje, toda nobenega izmed njih ni volja le s prstom ganiti, da se zlomi kapitalizmu tilnik. — Po pravici se tudi bojé, da jadrajo farmovci v neki nevaren državni socijalizem in s tem spravljajo v nevarnost samostojnost posamnih držav. Državnega socijalizma in centralizma se pa do dna duše plaši vsak zaveden zvezni državljan.

Nam daje samo jedna stvar upanje, da se bo ameriški farmovec rešil. Veren je še v svoji večini in spoštuje duhovski stan*). V veri bo dobil dovolj moči, da se otrese svojih škodljivih svetovalcev, da se oboroži s pogumom in vstrajnostjo in da si pribori stoječ na večnih božanstvenih načelih Kristove vere svobodnejših, lepših dnij. Mi mu jih iz srca želimo in hvalimo Boga, da ima pot do njih že precej pripravljeno.

Stalni domovi, prometna sredstva in sedaj še vedno bolj vzbujajoči se duh stanovske vzajemnosti so tolažljiva znamenja tudi za nas. Usoda ameriškega farmovca je za našega kmeta najpomenljivejši.

Videli smo, da je njegov propad provzročil kapitalizem.

Zemljišče mora proizvajati denar, ne pa jedi, s katero se hrani človek, ne obleke, s katero se pokriva. Tako velewa kapitalizem in s tem je že podpisan pogin kmečkemu stanu. Boj proti temu mora izvesti najprej ameriški farmovec

*) V farmovsko zvezo se vsprejemajo tudi duhovniki.

in recimo še ruski kmetič, sicer so vse naše zmage brez stalnega uspeha. Sredi svoje razprave zato razmotravamo farmovske razmere; v njih gledamo razlago svojim ranam; v njih upanje in strah svoje bodočnosti. Upajmo, da se zapré kedaj Zveznih držav kmetiču črna knjiga in s tem tudi našemu iz mraka pomore do zarje boljših časov.

10. Argentiniya.

V nemškem državnem zboru je predlagala poljedelska stranka letošnjo zimo, naj nemška vlada pretrga vsako trgovsko zvezo z Argentinijo. Nemški grajščaki so pri tem po svojih javnih glasilih in po shodih razlagali, da jih uničuje argentinska pšenica, argentinske kože, argentinska volna in argentinski loj.

Mi sicer nismo tega menenja, da je vselej vse v resnici tako, kakor pravi kak nemški »jun-ker«, vendar pa nas brez dvojbe zanimlje daljna južno-ameriška država, ki se je celo Nemci bojé. Prostora meri 2,894.257 km^2 ; ljudij ima pa samo 4,500.000, torej poldruzega na km^2 . Republiky pred- seduje sedaj mož prijaznega imena Uriburu.

Že v prejšnjem stoletju je mnogo kupčevala Argentiniya, toda dokler je bila odvisna od Španije (do l. 1809*), ji je bilo prepovedano trgovati z drugim, nego s španjsko domovino. Zviti An-

*) Takrat so bili španjski Burbonci izgubili za nekaj časa svoj prestol in Španijo je vladal Napoleonov brat Jožef Bonaparte. Povsod v Ameriki so se ob ti priliki španjske zemlje odpovedale svoji materini deželi.

gleži so pa vkljub temu vtihotapljali ogromno množino blaga. Angleško manufakturno blago in afriške zamorce so uvažali albijonski kramarji in jih zamenjavali za argentinske kože. L. 1791 so dobili Angleži celo dovoljenje, da smejo samo oni trgovati s sužnji v Buenos-Ayresu.

Dotlej so gospodovali v Argentiniji samo plemiški veleposestniki, s sužnji obdelujoč svoja velškanska zemljišča.

Trgovina je pa vzbudila novo mogočno stranko, h kateri so pripadali trgovci in obrtniki, nazivajoč se »patriotas« (domoljubi) v nasprotju s plemiško stranko, ki se je imenovala mandones (ukazujoči). Trgovska stranka si je skušala priboriti političnih pravic, posebno je hotela odpraviti razne pravice kadiških in seviljskih trgovcev, a veliki posestniki so se ji vstavljali.

Vlada je zadnje podpirala; dajala jim je (1790—1810) velikanske prostore za smešno nizke cene. Tako je n. pr. neki graščak španjskega rodu kupil od vlade 40 kvadratlegua (108.800 ha) za 80 pesov*) in l. 1803 je stala blizu Buenos Ayres 1 kvadratlegua (2700 ha) samo 20 pesov. Tako so si veliki posestniki še bolj razširili svoja ogromna zemljišča. Kar so pridelovali, so lahko brž prodali Angležem; vzlasti živinoreja jim je veliko nesla.

Kot smo že omenjali, se je leta 1810 proglasila nezavisnost argentinske države od Španj-

*) 1. Peso = 100 Centavos = 4.76 avstr. kron.

skega. Patriotje so najbolj delovali na to; veleposestniki bi se bili sicer radi ustavljali, toda čutili so se preslabe.

Trgovci so vedno bolj zmagovali. S silo in goljufigjo so si pridobivali zemljišča in so v njih zeló dobro nalagali svoj kapital. Sedaj je zemljišče, v kolikor se da sploh obdelovati, že razdeljeno.

Vzlasti na zapadu in v središču so velikanske pokrajine, kjer manjka vode. Po več mesecev časih ne dežuje v teh krajih. Samo nekaj dolin, skozi katere se pretakajo potoki, ki jih namaka orjaško do 7000 metrov visoko gorovje, je rodovitnih. A ti potoki se navadno kmalu porazgubé v pesku. V teh dolinah se goji vinoreja, sadjereja in ži-vinoreja.

Kar je pa obdelanega sveta, je čudovito rodoviten. Podnebje je najboljše, tla so še zeló spočita in vzlasti na vzhodu je mnogo rek, sposobnih za plovbe. Poglavitni pridelek je pšeni-ca. Na velikih pašnikih se pasó nebrojne črede ovac, ki dajo dobro volno. Premoga in kovin ima Argentinija le inálo, les pa samo v severnem in zapadnem delu.

Argentinija izvažá ogromno množico svojih pridelkov. Zato se je boje nemški in sploh evropski poljedelci. Da je ta strah upravičen, nam kažejo te-le številke. Leta 1870, ko se je prvič štatiistično preračunal izvoz, se je izvozilo

	za	29	milijonov	pesov
1876	†	47	»	»
1880	»	54	»	»

1885	za	76	milijonov	pesov
1889	»	122	»	»
1893	»	92	»	»

Zadnje leto množina izvoženega blaga ni mogla nadomestiti vsled konkurence zmanjšane vrednosti njegove; toda tudi 92 milijonov je še dovolj mogočna številka.

Največ se izvažava o l n e. Leta 1894 se je je nastriglo 150.000 ton proti 123.000 leta 1893. Cena temu pridelku zeló pada. Leta 1889 se je še dobilo za metersko tona

	399·99	pesov
1890	299·99	»
1891	279·99	»
1892	286·99	»
1893	203·08	»
1894	154·—	»

Drugi glavni izvozni pridelek je pšeni ca. Izvoz tega pridelka se je pričel

1876. z	20.868	kilogramov
1891 »	390,794.714	»
1892 »	470,110.000	»
1893 »	1.008,137.000	»
1894 »	1.500,000.000	»

Cene pšenici v Buenos Ayresu so bile zadnja leta take :

1889	:	. . .	69·99	pesov za tona
1890	29·99	» » »
1891	39·99	» » »
1892	31·26	» » »

1893	23 26	pesov za tono
1894	18.—	» » »

Dasi tako padajo cene, vendar Argentinja, oziroma njeni veliki posestniki, še vedno ceneje pridelujejo, nego so sedanje cene njenim pridelkom. Kapitalizem tam izključno gospoduje poljedelstvu.

Kapitalistično načelo se je vzlasti potem pokazalo, ko se je razdelila vsa zemlja. Lastniki — stari plemiči in zvití »patriotje« — so hoteli čim največ dobička od svojih zemljišč; v ta namen so zahtevali od države največjih ugodnostij za poljedelstvo in ker so bili sami »država«, so jih seveda tudi dobili. Argentinja se je vsled tega grozno zadolževala in denar so porabili premetenci za-se. V obliki državnih, pokrajinskih in občinskih posojil so privabili iz Evrope na tisoče milijonov in ko je bil denar srečno razdeljen mej velike posestnike, so nakrat proglasili bankerot državne in 14 pokrajinskih vlad. Ogromen je dolg argentinskih držav.

Leta 1893 je znašal 561,605.750 pesov; zraven še niso prištete zaostale obresti. Papirnega denarja je krožilo to leto 306,743.505 pesov in ačijo na zlato se je menjaval mej 300 in 450, tako da je bil papirni peso časih vreden krog 79 kr., časih pa le 52 kr. Delavec, ki je bil najet za časa nizkega ačija, je izgubil torej, ko je ačijo dosegel najvišjo svoto, 27 kr. pri vsakemu pesu, kar je zanj že veliko. Kapitalist jih je spravil.

Vrh tega so zadnja leta zelo znižali zemljiške davke in nastavili tem več neposrednih davkov.

Za kapitalistični veliki obrt so poskrbeli s tem, da so nastavili ogromno carino za uvozne predmete. V nekaterih slučajih znašajo do 300 odstotkov naznačene vrednosti.

S tem se je cena pridelkom domačega velikega obrta silno dvignila; vzlasti od leta 1876. Shajati more samo, če so trikrat ali štirikrat dražji njeni proizvodi, nego drugod. Zato pomagaj — carina! In da ni treba tvorničarjem plačevati toliko davka, naj ga plačujejo delavci in poljedelski najemniki pri žganju, pivu, sladkorju, tabaku, žvepljenkah itd. — Vse to je vredila — država, potem mora biti seveda pravično! Kaj bo pa potem, ko izprevidijo nesrečni zatiranci, kakšna je tista država, tega ne vemo; samo to je gotovo, da to izpoznanje ne bo v blagor niti starim španjskim plemičem, niti novim »patriotičnim« kramarjem argentinske ljudovlade.

Kapitalistični polip se kaže povsod v izrabljevanju človeškega dela. Premalo plačano delo bogati delodajalca in mu množi njegov kapital.

Argentinski velmožje to ravno tako vedó in se tega prav tako poslužujejo v svojo korist, kakor evropski bankirji, delničarji itd. Vredili so si obdelovanje svojih zemljišč po najpristnejših kapitalističnih načelih.

Tamošnji veleposestniki se ne pečajo s poljedelstvom, marveč samo z živinorejo; zato sejejo k večjemu za krmo potrebno turščico in lucerno. Delavcev imajo zelo malo, večinoma samo pastirje deležnike — *puesteros-media-*

neros. Ko smo opisavali razmere siciljskih pastirjev in poljedelcev, smo tudi omenjali, kakšna je takozvana »mezzadria« ali pol-najem (šp. »medianeria«; franc. »metayage«). Z lepa ni hujšega razmerja delavčevega do gospodarja, kakor to. Izrabljevanje človeških močij ni nikjer tako lahko, kakor pri tem plačilnem redu. O tem nam posebno jasno pričata Sicilija in Andaluzija. Malo število pastirjev, ki so slabo plačani in ki so pri svoji plači še vsled vedno menjajočega se kurza v nevarnosti, časih do polovico svote izgubiti, polni s svojim težkim delom blagajne svojim sebičnim delodajalcem, ki vlečejo vkljub nizkim živinskim cenam najmanj po 6 odstotkov od vrednosti svojega zemljišča in vanj uporabljenega kapitala.

Po čem je plačano delo, se razvidi iz poročila časopisa »La Agricultura«*), ki poroča, da je neki tak veliki živinorejec leta 1887 pri vsakih 100 pesih, ki jih je plačal pastirjem, dobil 1400 p. čistega dobička.

Še manj pastirjev bodo potrebovali dobička-željni estancieri (posestniki) odslej, oziroma še ceneje jih bodo dobivali, ker so uvedli letos stroje, s katerimi strižejo ovce; pri tem si prihranjajo 50 odstotkov človeškega dela in 8 odstotkov volne več pridelajo. Letos so tudi podražili meso in s tem še bolj potrli uboge pastirje in delavce.

Rekli smo že, da se argentinski veliki posestniki ne pečajo s poljedelstvom. To prepuščajo pri-

*) German Avé Lallemand: Aus Argentinien. Neue Zeit 34/95, str. 424.

seljencem — laškim kolonom, kakor se imenujejo. Leta 1856 so jeli veliki vlastelini razdeljevati svoja ogromna posestva in jih po posamnih parcelah oddajati evropskim pribeglikom. Navadno so taki reveži, ki so prišli golih rok iskat si sreče v južno Ameriko, dobili od lastnikov vsega, kar koli jim je bilo treba do prve žetve: hrano, kmetijsko orodje, semena itd. Zato so morali dajati določen del pridelkov tedanjemu lastniku.

Posestva, ki se tako oddajajo, se imenujejo *koncesije* in merijo navadno 25 *ha*. Vlastelini jih navadno ne prepuščajo v najem, marveč jih popolnoma v last prodajajo. — Pri tem dero uboge kmetiče, da je groza, vzlasti če priseljenec ne more takoj v gotovini izplačati kupnine. V kordovski pokrajini na argentinskem jugu, kjer se ravno sedaj izvršuje to naseljevanje, stane n. pr. 1 *ha*. 15 pesov papirnega denarja. Kdor nima gotove svote za celo koncesijo, mora vplačati vsaj 5 papirnih pesov; ostanek pa plačuje po 30 pesov 1 *ha* v triletnih obrokih in 9 odstotnim letnim obrestovanjem. — Tako ga stane 1 *ha* 34·50 pesov.

Ako bi laški priseljenec ne imel že z doma lakote in trpljenja za nerazdružljiva spremljevalca, bi seveda ne mogel shajati. Tako pa dela kot črna živina s svojo družino malone noč in dan in strada, kakor zna v Evropi samo Lah stradati. Še indijski kuli bi ne mogel tekrovati z njim. V borni koči (*raucho*) prebiva, ki si jo sam napravi iz nežgane opeke, ali prav za prav on prebiva z družino pod milim nebom, in *raucho* ima samo za

shrambo. Leži na tleh, kamor si pogrne par ovčjih kož; gorko podnebje mu daje največjo slobodo v obleki; na pol je oblečen v stare cunje, na pol ali še več je pa razgaljen; je samo turščno moko, čebulo, česenj in kedar je največji praznik, si zakolje tudi kako slabo, največkrat bolešno ovco.

Tako živi argentinski kmet in tako mora živeti, če hoče shajati. Če padajo cene pridelkom, si e o l o n o brez dolzega premišljevanja pomaga s tem, da malo več strada in malo več dela. Nekaj si tako vender-le zasluži.

L. 1884 je preračunila vlada, da znašajo proizvajalni troški za 1 tona pšenice 34 pesov; letos potroši vsak priseljenec nekako 12—56 pesov za 1 tona.

V nekaterih argentinskih državah, vzlasti v Santa Fé, je skoraj vse poljedelstvu namenjeno zemljišče razdeljeno mej take laške lačnike.

Kapitalistom se je pa vendar zdelo, da je za kolone še premalo lakote, premalo dela in za-nje premalo dobička. Zato so par let sem poskusili z najemništvom. Pretrganim laškim stradalcem, ki jim zedinjena domovina ni mogla dati več koščka kruha in polente, so jeli prepustiti vlastelini posamne parcele v najem, seveda po tistem preklicanem medianerijskem načinu. Najemnik mora namreč določeno svoto pridelkov vsako leto oddajati bogatemu lastniku.

Da si bralci vsaj nekoliko predočijo ogromna posestva, navedimo tu par primerov: Nedavno je umrl vlastelin Diego Alvear, ki je zapustil svojim dedičem nad 27.000 *km*² zemlje. — Iz na-

vedenega časopisa »La Agricultura«*) povzemamo, da je neka estancia obdelavala zemljišče, vredno 2 mil. pesov; vložena kapitala (v živini, strojih itd.) je bilo 230.000 pesov. Letni troški so pa znašali 18.000 pesov in le 15.800 pesov so dobili delavci in pastirji za svoje delo.

Curumalan-Company obdeluje z najemniki 40.000 hektarov; vložena kapitala ima 2 milijona funtov šterlingov; s svojimi parniki prevaža živo živino na Angleško, nad 2 mil. jarcev proda na leto; žganja nakuha na tisoče hektolitrov in ga dobro izpeča.

Takih velikih špekulacijskih posestev je sedaj 15 do 18 v vsi Argentiniji, ki pomagajo s svojimi nizkimi žitnimi cenami, da propada evropski kmečki stan. Evropske, posebno laške gospodarske razmere pa vzdržujejo argentinsko tekmovanje, ker pošiljajo leto za letom na tisoče delavskih močij preko morja.

Oglejmo si to tekmovanje še natančneje.

Statistični urad v Buenos Ayres objavlja, da se je našlo od 1. oktobra 1893 do 30. septembra 1894 — 2,080.000 ton pšenice; od teh se je izvozilo 1,560.578 ton, ki so prinesle domu 26,530.000 pesov v zlatu. Vrh tega se je izvozilo še 208.000 ton pšenične moke.

Jedna tona, pripravljena za pošiljatev, je torej stala 17 pesov. Letos se je še mnogo več pšenice posejalo in bo torej letošnje leto brez dvojbe cena še bolj padla. Že februarija meseca (1895) se je prodajala v Santa Fé po 9.70 — 11.60 pesov, ali

*) German Avé Lallemand l. c.

primeroma po 10.60 pesov. Takrat je stala na Ruskem tona pšenice 13.80 pesov in v severni Ameriki 19.50 pesov. V rozarijski luki se je pa dobivala po 16.30.

Ta svota se razlaga iz voznih troškov, pa tudi iz zvičaj žitnih špekulantov. Sedaj še prav lahko prodajajo pšenico po 16.30 pesov, če bo treba, jo bodo dajali tudi po 12 ali še po manj.

Za priseljence dovolj skrbi Crispi; preje je prihajalo tudi mnogo Švicarjev, toda njihovi želodci vendar-le ne prenesejo same koruze. Vrh tega se laški koloni zelo množé. V Santa Fé pride povprečno $5\frac{1}{2}$ otroka na vsako družino. Leta 1894 se je pa še novih laških umetnikov v stradanju naselilo v Argentiniji orjaška svota — 54.720.

Poleg pšenice je l. 1894 jela Argentinija izvažati tudi rž (2490 ton) po 15 pesov na ladiji, oves (1283 ton) po 20 pesov. Letos bo brez dvojbe 2000 milijonov kil pšenice jadrало na svetovni trg in če ji bo hotela Nemčija zapreti meje po predlogu nemških agrarcev, si bo dobila drugod kupcev in na Nemškem bo vse zopet pri starem. Nizke cene vlečejo, če tudi se s tem podpirajo tuji, bodi i argentinski kapitalisti. Sicer morajo pa v sedanjih razmerah ravno Nemci lepo molčati, če nočejo, da si ne nakopljejo velike škode na glavo. Nemških obrtnih izdelkov se je namreč l. 1893 uvozilo za 11,000.000 pesov v Argentinijo; odtod na Nemško izvozilo le za 10,400.000 pesov. Kedor ne bo hotel argentinske pšenice, tudi ne bo prodajal ondukaj sukna, škroba in mila, smodnika, topov i. t. d.

Avstrijci dozdej še nimamo neposredno sile od Argentinije. Posredno nam pač ravno tako pospešuje tamošnje obdelovanje in njegove nizke cene propad našega kmečkega stanu, ki se glede na potrebe v jedi, pijači, obleki in stanovanji ne more nikakor meriti z laškimi stradalc.

Po uradnih podatkih izpisujemo tukaj primeru mej argentinskim izvozom in uvozom. Avstro-Ogerske mej njimi ni posebej zaznamovane.

Argentinija je izvozila svojih pridelkov

	1884	1893	Izpremembe.
na Angleško	10·6%	19·7%	+ 9·1%
na Francosko	33·1 «	19·3 «	— 13·8 «
v Brazilijo	2·1 «	12·8 «	+ 10·7 «
v Belgijo	21·8 «	11·4 «	— 10·4 «
v Nemčijo	10·0 «	11·0 «	+ 1·0 «
v Zvezne države	6·0 «	3·6 «	— 2·4 «
na Laško	2·6 «	3·6 «	+ 1·0 «
na Španjsko	2·2 «	2·7 «	+ 0·5 «
v razne dežele	11·6 «	15·9 «	+ 4·3 «

Uvozile so v Argentinijo države :

	1884	1893	Izprememba.
Angleško	32·7%	33·9%	+ 1·2%
Francosko	17·8 «	12·6 «	— 5·2 «
Nemško	9·4 «	11·5 «	+ 2·1 «
Zvezne države	7·9 «	10·0 «	+ 2·1 «
Belgija	7·7 «	10·0 «	+ 2·3 «
Laško	4·2 «	9·7 «	+ 5·5 «
Španjsko	5·0 «	3·3 «	— 1·7 »
Brazilija	2·5 «	2·2 «	— 0·3 «
Razne države	12·8 «	6·8 «	— 6·0 «

Te številke nam pričajo, da se svetovni trg pod kapitalizmovim vplivom, ko tedaj denarna spekulacija vodi kupčijo in prodaj, ne da spraviti z ravnotezja po carinskih vojskah. Vsaka država mora v sedanjih razmerah, ko ji muhe jednodnevnic — vsake kvatre ali še preje menjajoči se ministri — brez ozira na prihodnost gurajo dalje težki voz, podpirati tistega, ki že kaj ima, — toraj veliki obrt — kapitaliste. Za kmeta se ni vredno meniti, ker bi vsaka resna pomoč kmetu v korist zavrla dobičkov pota — bogatinom, tvorničarjem, veliki obrti sploh.

Veriga novodobnega kapitalizma je pretrdno zvarjena, da bi jo mogla oslabiti kaka majhna carinska praska; moč tistih, ki so priplezali za časa denarne vsevlade k polnim jaslim, je prevelika, da bi se sploh resno moglo rešiti carinsko vprašanje.

Argentiniija, za sedaj v kmečkem vprašanju najzanimivejša južno-ameriška država, nas prepričuje, kakor sploh vsa naša študija, da se kmečkemu stanu ne da pomagati samo z jedno ali drugo krparijo, marveč samo s tem, da se vse družabno življenje preosnuje na novem zdravem temelju.

11. Urugvaj.

Urugvajska država (ljudovlada) meri 178.700 km^2 in ima 793.000 prebivalcev, torej 4·4 na 1 km^2 . Ta najmanjši država mej južnoameriškiimi je vendar velikega pomena za evropsko poljedelstvo. Zemljo ima zelo rodovitno, podnebje ugodno; naj-

višji hrib je komaj 500 *m* nad morsko gladino. Skoraj od vseh strani jo obdaja plovno vodovje, železnic ima (l. 1892) 1567 *km*.

Dosedaj se peča večinoma z živinorejo. Večinoma vsa zemlja je že razdeljena. Leta 1892 je bilo 21.324 poljedelcev, katerih polovica je obdelovala na lastnih zemljiščih. Živinoreja se je zelo naglo razširjala. Leta 1852 je bilo v Urugvaju samo 3·8 milijonov glav živine, mej njimi 1·8 milijonov govedij; leta 1886 pa 23·9 milijonov glav, mej njimi 5·5 milijonov govedij.

Če primerjamo število urugvajске živine leta 1886 s številom v drugih državah, vidimo te-le podatke. Na 1000 prebivalcev so imele naslednje države:

	Govedi	Konj
Urugvaj	13.576	960
Argentinija	5.464	1868
Nemško	375	80
Španjsko	185	43
Francosko	307	77
Laško	130	37
Vel. Britanija	292	86

Kranjska je imela ob tem času na 1000 prebivalcev 469 govedij in 46 konj.

Urugvajska živina je vsled velike množice tudi čudovito po ceni. Leta 1886 je stal jeden vol 10 dolarjev, krava 5 dolarjev, konj 8 dol., prešič 5 dolarjev in ovca 60 centov. Te cene nas spominjajo srednjega veka pri nas. Ako se zboljšajo prevozne razmere, da bi voznina v Evropo mnogo

manj stala nego sedaj, potem nas bodo urugvajski živinorejci s svojim tekmovanjem uničili. Vlansko leto se nam je jelo uvažati avstralsko meso in to je vzbudilo velik strah po naših krajih. Toda ceneje nego Urugvajci tudi Avstralci ne morejo re-diti svoje živine.

Za Evropo je tudi to še sreča, da Urugvajci dozdej še lahko prodajo meso svoje živine v južni Ameriki sami in torej do zadnjega časa še niso iskali trgov v Evropi. Živinorejci spravljajo svoje pridelke na razne načine v denar. Nekaj izvažajo živo živino, nekaj je pokoljejo doma. Z mesa de-lajo »Liebigov-ekstrakt« (vzlasti v Fray-Bentos-u), ali je razsekajo na tenke kose, je osolé in posušé na solncu (tako meso se imenuje »Charqui« ali »Tassajo«), ali pa je v ledu shranjeno izvažajo. Tassajo se sploh ne prodaja v Evropo, pač pa je zadnji čas že mnogo svežega mesa in živih živalij jadralo proti Londonu.

Ko se torej živinoreja še pomnoži in ko se zmanjšajo prevozni troški, bodo imeli evropski ži-
vinorejci v Urugvajcih hude nasprotnike.

Poleg živinoreje se pa brez dvojbe dvigne tudi dozdej samo v montvidski, kanelonski in kolonski pokrajini nekaj razvito poljedelstvo in urugvajska pšenica bo važen činitelj na evropskem žitnem trgu.

Že sedaj smemo reči, da izvažajo dežele z južnim podnebjem več nego severne. Zvezne države ne narekavajo že več žitne cene, marveč južna Amerika in Indija, ki pridelujeta še z manj-simi proizvajalnimi troški. O Indiji se trdi, da stane

poljedelca bushel pšenice 35 centov; več ne stane tudi v južni Ameriki.

In pri vsem tem je najbolj čudno, da so n. pr. v Urugvaju dninarji zelo dobro plačani: navadni dninarji po 2—2·30 gld. na dan; zidarji po 3 do 5 gld.; poljedelski delavci po 30—33 gld. na mesec s hrano in stanovanjem vred; možki posli po 40—50 gld. na mesec, ženski po 30—40 gld.

Država, kjer so take plače možne, ima brez dvojbe še silen razvoj pred seboj.

Uprav zato smo izmej južnoameriških držav opisali dve, ker nam pričata, kako v čistem kapitalističnem duhu osnovano poljedelstvo in živinoreja škodljivo vpliva na svetovni trg in povspesuje propad kmečkega stanu tudi pri nas.

12. Nemčija.

Vrnimo se zopet v Evropo! Najglasneje stoka Nemčija za »agrarsko krizo«. Nemški grajščaki bunijo celi svet s svojimi tožbami. Oglejmo si torej nemške poljedelske razmere, in sicer najpreje splošno, potem pa vsaj po nekaterih državah posebej. Omenjati pa moramo takoj izprva, da je mnogo več praznega vzdihovanja, nego gotovih jasnih podatkov. O velikih posestnikih vemo pač dovolj, toda o malih kmetičih molči statistika in molče tudi glasni agrarci, ki zastopajo grajščake po raznih zborih.

In vendar je malih kmetičev velikanska večina. Po štetvi leta 1882 se je nabrojilo 5,276.344 poljedelskih podjetij; mej njimi jih je bilo 58 o d-

stotkov, ki so obsegala manj nego 2 ha in krog 25 odstotkov, ki so imeli od 2 do 5 ha. Za nas bi bilo najzanimivejše, proučavati razmere teh poljedelcev in po njihovem dosedanjem razvoju sklepati na njihovo bodočnost. Toda ta naloga se sedaj še popolnoma ne da rešiti.

Justus Heinrich, ki raziskuje posebno njihovo stanje, piše*) o ti zadevi značilne besede:

»Nepojmljivo je, da še nimamo obsežne, temeljite gospodarske statistike, iz katere bi mogli jasno in brž brati socialne razmere delavskega ljudstva. Posamnih raziskavanj za posebne stanove, vzlasti za obrtne delavce, je sicer dovolj, toda iz teh se še ne da zadostno sklepati na splošno stanje mej ljudstvom. Popolnoma pomanjkljiva je poljedelska statistika glede na male kmete, katerim se mnogo slabše godi, nego si sami mislijo. Vzlasti tisti kmetje, ki imajo vsako leto primanjkljej, se skrbno varujejo govoriti, kako se jim godi, in zato je tudi težko, po zasebnem potu dobiti rabne snovi v tem oziru. Človek mora biti z ljudmi že zelo znan in jim mora marsikaj, kar je uganil iz njihovega življenja, povedati, kot bi mu bilo že od zdavnaj znano, da po malem popolnoma izpozna njihov boj za življenje. Zato se mora omejiti na tesno omejeno okrožje. Vlanskega leta so skušali nekateri mojih prijateljev za neki okraj sestaviti statistiko zasebnih dolgov, toda morali so

*) Die Lage der hessischen Kleinbauern. N. Z. 94. 95., str. 469.

popustiti to misel, ker so kázali kmetje preveliko zopernost proti izpoznanju samih sebe.«

Torej natančen opis nemških malih kmetov je doslej še nemogoč; morda zato, ker sploh še bivajo. Mrtvo truplo se seveda lažje raziskava, nego živo. Toliko bomo pa pač videli, da ne bo treba na njihovo smrt čakati predolgo, če pojde tako dalje, kakor dozdam.

Letošnje leto je nemški cesar sklical državni svet v posvete, kako bi se dalo pomagati poljedelskemu stanu. V tem svētu je sedel tudi »agrarer«
grof Kanitz, ki je malo preje nemškemu državnemu zboru predložil samostalen predlog v tem oziru. Ta predlog je v pojasnilo razmer nemškega kmečkega stanu in duha njegovih zdravnikov tako znamenit, da ga v celoti objavljam. Glasi se:

»Državni zbor naj sklene, da se drž. kancler naprosi, naj kmalu predloži državnemu zboru zakonov načrt, ki naj ima te-le določbe:

1. Nakup in prodajo vsega inozemskega žita in vseh mlinarskih proizvodov, ki so namenjeni uporabi v nemškem carinskem okrožju, naj prevzame država za svoj račun.

2. Žito naj se prodaja po tuzemskih premernih cenah v dōbi 1850—1890; mlinarski izdelki pa primeroma z žitno ceno po tem, kolikor žita je v njih; če se pa s tem ne pokrijejo nakupni troški, naj se zviša prodajna cena.

3. Kar ostane prebitka pri prodaji žita in mlinarskih proizvodov, naj se tako-le porabi:

- a) vsako leto naj se vplača državni blagajni svota, ki je jednaka sedanjim prihodkom iz žitne carine;
- b) napravijo naj se skladišča za izvenredne potrebe (n. pr. za vojskin čas), kjer se shranijo v to potrebni pridelki;
- c) napravi naj se rezervni zaklad, da se zagotovi za čas, ko bodo žitne cene v tu- in inozemstvu visoke, tista svota (a), ki se ima plačevati državni blagajni.

V z r o k i. Ker so sedanje žitne cene mnogo nižje, nego stane žitno pridelovanje, in ker se prihodnjih 9 let ne more zvišati žitna carina, da bi se s tem tudi dvignile cene, zato se mora drugače pomagati, da se ohrani poljedelstvo.

Tak pripomoček bi bilo podržavljenje izvoznega žita in prodaja inozemskega žita po stalnih premernih cenah. Tuzemska žitna cena je odvisna samo od cen, po katerih se ponuja inozemsko žito; če se torej ne pusti inozemsko žito pod neko določeno najmanjšo ceno v tuzemski promet, potem ni treba nemškemu poljedelcu svojega žita pod to ceno prodajati, razven če bi se vsled kake izredno bogate žetve kedaž doma pridelalo več žita, nego ga potrebujemo.

Namen tega, dné 7. aprila 1894 v podobni obliki že predloženega predloga je torej ta, da se vse inozemsko žito, ki ga potrebujemo na Nemškem, pokupi in prodaja na državni račun in da se za prodajo določijo stalne cene.*

Kanitz potem pobija 4 ugovore: 1. Gledé na trgovinske pogodbe z l. 1892 in 1894 dokazuje, da ne bi njegov predlog kar nič škodoval Rusiji in Avstro-Ogerski. 2. Gledé na ‚socijalistični‘ predlogov značaj pravi: »Temu ugovoru se mora odgovoriti, da nobena stvar ne podpira tako socijalističnega gibanja, kakor nadaljevanje sedanje poljedelske stiske in da mora imeti vsako sredstvo, ki zamore zmanjšati to stisko, svoj vpliv proti socijalističnemu gibanju. — Da tudi socijalno-demokratska stranka tako misli, dokazuje njeno glasovanje o tem predlogu dné 7. apr. prošlega leta. Vsaj to smemo torej trditi, da predlogova smer ni socijalno-demokratska; mnogo bolj je socijalno-konservativna — to se pravi družabno ohranjajoča; prodlog namerava namreč najpreje gospodarsko ohranjenje naših obstoječih stanov, pred vsem kmečkega in obrtnega stanu, katerih uničenja čaka socijalna demokracija.«

3. Kruh se bo podražil, pravijo ugovarjalci. Toda ko dosežejo inozemske cene predlagane prodajne cene, potem preneha vsako žitno podraženje. Če je samo varstvena carina, se draži kruh, če so prav inozemske žitne cene visoke. S tem predlogom bi se žitne cene ravno vtrdile in to mora biti vseč prodajalcem kruha. 4. Praktično se da predlog lahko izvesti; tudi žitni trgovini, kateri bi se i poslej prepustila dobava potrebnega žita, bi se nič ne škodovalo.

»Podržavljenje žitnega uvoza je jedino možno sredstvo, da se stiskanemu nemškemu poljedelstvu

vspešno in hitro pomaga; želeli je tudi zato, da se neupravičena borzna žitna špekulacija omeji in bo tudi dobro vplivalo na malo ugodne državne finančne razmere, dokler se ohranijo sedanje nizke inozemske cene.*

Tak je Kanitzev predlog. Znano je, da ga je nemški državni zbor zopet zavrgel.

Kanitzev predlog ni posebno srečen, vzlasti gledé na podraženje kruha. Sam priznava, da bo dotlé res dražji kruh, dokler se cena inozemskemu žitu za toliko ne zviša, kolikor znaša po njegovem predlogu izračunjena povprečna cena nemškemu žitu. Kedaj se bo to zgodilo, tega mož ne pové. Če bi šel merit orjaške ameriške, ruske, indijske prostore, ki se še vsi lahko obsejejo z žitom, potem bi govoril drugače. Raje pojdemo še nazaj v žitnih cenah, nego naprej. Argentiniya, Indija, Severna Amerika in Rusija spravijo še dokaj evropskih milijonov za žito, če tudi nekaj ceneje prodajajo svoje pridelke na svetovnem trgu.

Poleg tega dovolj gotovega razgleda v bodočnost pa ostane vedno krivično, če se kruh podraži. V tem slučaju trpé nižji stanovi, ker jih je velikanska večina in ker pri njih vsak krajcar v domačem gospodarstvu že precej pomenja. Dobička bi pa ne imeli mali kmetje, marveč veleposestniki. Tu je glavna hiba Kanitzevega predloga, ki bi ga raje imenovali kapitalistično nadahnenega, nego socijalističnega.

Videli smo že, kako ogromno je število prav majhnih poljedelcev nasproti večjim; tak mali kmetič

ne izhaja s svojim žitom, marveč si ga mora še kupovati;*) zanj je torej nizka žitna cena koristna. Ali naj on ravno po tistem zakonu, ki je odmenjen v rešitev kmečkega stanu, dražje kupuje svoje potrebe in s tem podpira velike plemiške posestnike, samega sebe pa tem hitreje uničuje? Morda je to nemško »agrarsko«, pametno in pravično ni.

Po pravici očitamo Kanitzevemu predlogu kapitalističnega duha. Sam konservativni grof bi se sicer gotovo branil ti kritiki, a resnica nam je ljubši, nego njegov pruski konservatizem. Tedaj dokažimo! Kanitz stoji na temelju, da so glavni vzrok poljedelskemu propadu — nizke žitne cene in da je torej prva dolžnost vsacega kmetoljuba, iskati sredstev, da se cene dvignejo. On stoji torej na stališču, da poljedelec proizvaja za trg me-njalno blago, ki je mora čim najbolje izpečati, da je v prav tistem razmerju do svetovnega trga, kakor vsak drug večji ali manjši proizvajalec blaga. To je pa ravno napačno in popolnoma kapitalistično. Poljedelec proizvaja po svojem bistvu v prvi vrsti rabno blago, s katerim si teši svojega življenja potrebe. Nova doba liberalizmovih lažij je odtrgala kmeta od tega njegovega bistvenega znaka. Sedaj mora tudi on pridelovati — denar. Dandanes sicer jedna ovca še ravno toliko ljudij nasiti, kakor jih je pred 400 leti, iz jednega vagana pšenice se še ravno toliko hlebcev speče, kakor tedaj, toda razložek je v tem, da mora dan-

*) Prim.: Dr. E. David: Zur Beweisführung unserer Agrarier. N. Z. 94, 95, str. 293—303.

danes kmet ovco in pšenico prodati, da dobi denarja za davke, za štacuno, za dote, in namestu mesa in pšeničnega kruha mora zato jesti močnik in kislo repo.

Kanitz misli samo na cene, ali prav za prav na nemške junckerje, ki ne morejo prodajati svojega žita, kakor bi radi in ga morajo dajati celó v izgubo, toda slabo jo je izvozil. Tem junckerjem naj doplačujejo za njihove pridelke delavci, roko-delci, manjši kmetje sami, vdove in sirote. Da, nizke cene škodujejo kmečkemu stanu, toda nizke cene imajo svoj vzrok in ta vzrok se imenuje liberalizem in kapitalizem.

Tu ni mesta, da bi razmotravali razmerje mej liberalizmom in vsakdanjimi grizljeji kruha; le to rečemo, da nas ravno študija o kmečkem stanu razmerah nepremagljivo prepričuje, kako globoko smo jo zavozili v družabnem življenju. Druzega ne pomaga, nego temeljita preosnova v državnopravnem, državljanskopravnem in gospodarskem oziru. Kdor misli krpati na sedanjem temelju, je na potu k večjemu za Kanitzem.

Mi se torej ne moremo skladati z nekakim soglasjem, ki je kaže dr. Scheicher s Kanitzevim predlogom,*) dasi radi priznavamo, da izvira predlog iz najboljših namenov in da je blaga smér, podpreti rušeči se najpotrebnejši državni steber — namreč kmečki stan.

*) Kanitz und Till: Monatschrift für christliche Social-Reform. 1895, 8. zv., str. 340, 345.

Mi bi nemškim agrarcem nekaj družega svetovali. Sami naj rajše na tistih zemljiščih, kjer se danes proizvajajo peso za sladkor in rž za žganje, sejejo in sadé zito za živež, da se bo Nemčija čim najbolj oslobodila odvisnosti od drugih držav gledé na kmečke pridelke. Sedaj se velikanski prostori zemljišč uporabljajo za to, da se pridelujejo na njih surovine za veliki obrt. Leta 1877 je Nemčija izvozila krog $4\frac{1}{2}$ milijonov centov sladkorja in 1,150.000 centov žganja več, nego uvozila; leta 1879 je bil izvoz sladkorja in sirupa za 74·3 milijonov mark in sladkorja za 9·5 milijonov mark večji, nego uvoz. Od tedaj se je izvoz še povečal.

Če hočejo nemški poljedelci zase varstva, morajo tudi izpolnovati svoje dolžnosti in mej temi je prva, da pridelujejo na svojih zemljiščih hrano ljudstvu svoje države, ne pa, ker jim več nese, da delajo Francozom po ceni špirit, s katerim ti brozgajo svoja narejena vina, in Angležem po ceni sladkor, s katerim h krati uničujejo avstrijske sladkorne tvornice.

Če pa sebičnost premaga nemškega poljedelca, da žge več žganja ali sadi še več pese in tako proizvaja več žganja in sladkorja nego ga potrebuje nemško ljudstvo, potem naj nemška država brž odpové polajšavo davka pri izvoznem špiritu in sladkorju in namestu izvoznih premij, naj raje uvede izvozno carino.*)

*) Prim. Dr. R. Meyer: Das Sinken der Grundrente und dessen mögliche soziale und politische Folgen. Wien u. Leipzig 1894. Austria str. 21—25.

Naš glas sicer ne bo prišel do ušes nemškemu kanclerju, tudi nismo te misli, da bi bilo ravno potrebno braniti sedanjo nemško državo in skrbeti za njen obstoj, vendar pa v pojasnilo svoje razprave pristavljamo še nekaj mislij.

Nemčija se zelo postavlja v narodov zboru; to ni čuda, ker ima na čelu Prusa, ki je prvi bahač na svetu. Slovanska kri, ki se mu pretaka po žilah, je nemški razkavi trdosti pridejala nekaj srčne odločnosti, tako da se baha Prus s srcem, z umom in z žolčem. Grda roparska vojska l. 1866 z nami in l. 1870/1 s Francijo je Prusu in Nemcem sploh še bolj dvignila greben in naježila hrbet. Avstrijci to le predobro čutimo, ker moramo za njimi korakajoč vsako leto po več milijonov izdati za vojaške 'potrebe'. Toda sedanje nemško gospodarstvo se kaj slabo vjema z velevlastnim napehom nemške države. Pridela se živeža samo za 35 milijonov ljudij, če so možaki doma. Od česa naj pa živi 49,428.470 ljudij, če n. pr. jedno leto ali še več traje vojska ob dveh mejah: na francoski in ruski? Država, ki je navezana na inozemske poljske pridelke, je vedno odvisna in tudi par zmag ji nič ne pomaga. Še sredi vojske bo rada Nemčija dobivala po kakeršnih-koli cenah žito iz Rusije, samo če ga ji bo kedo hotel prodajati.

To dejstvo se nam zdi tako važno, da je prav posebno povdarjamo. Ne varajmo se: prihodnje vojske, ki po sedanjih razmerah morajo priti kmalu, bodo vojske za kruh. Države bodo iskale trgov

svojim poljskim pridelkom in svojim obrtnim proizvodom, če ne bo drugače, s silo. Boj se bo bil v zlasti mej premakljivim kapitalom in mej rodovitno zemljo. In v teh vojskah bodo končno zmagovale tiste države, ki bodo imele krepkejši, neodvisnejši kmečki stan. Zakaj, je lahek odgovor. Vse, kar potrebuje človek za svoje telo, ima namreč iz zemlje, vse je neposredno ali vsaj posredno v zvezi s poljedelstvom. Zato mora biti prva državno-politična skrb, da se oslobodi poljedelstvo tuje odvisnosti. Ta odvisnost se seveda na zadnje pokaže vedno kot odvisnost od mejnarodnega velikega kapitala. Prva pot k osvobojenju je pa ta, da se doma prideluje dovolj živeža in še-le potem — špirit in sladkor, da torej poljedelstvo služi najpreje svojemu neposrednemu namenu in proizvaja potrebni živež, in samo v toliko, kolikor ne škoduje temu namenu, služi tudi velikemu obrtu.

Čim ceneje je žito, tem več se ga lahko tudi porabi. Človeški želodec je zelo prožen; čim se množi žitna carina ali čim se kakorkoli podraži žito, tem bolj se krčijo želodci. Juraschek*) navaja te-le podatke:

Kruhovega žita je prišlo na Nemškem l. 1880 do 1885 — 184·97 kil na vsacega človeka: l. 1886 do 1890 — 176·08 kil in leta 1889 do 1890 celó samo 162·35 kil. V 10 letih se je torej na Nemškem pojedlo za $12\frac{1}{2}\%$ manj kruha; socialisti so se pa pomnožili za milijone ljudij. »Board of

*) Uebersichten der Weltwirthschaft pri Dr. R. Meyer; Der Capitalismus o. c. Str. 88, 89.

Trade Journal*) primerja pšenično uporabo v posamnih državah. Po njegovih računih porabijo največ pšenice v Zveznih državah in na Francoskem; svota je pri obeh skoraj jednaka. Za njima pride Indija. Te tri države je porabijo polovico, kar se je pridela na svetu. Angleško porabi precej manj: jedno desetino svetovnega pridelka. Avstrija in Laško je porabita skupaj jedno četrtino. Med večjimi evropskimi državami porabi najmanj pšenice Nemčija.

Relativno pa porabi povprek vsak človek pšenice na leto:

na Francoskem	250 kil
v Belgiji	181 »
v Zveznih državah . .	172 »
na Angleškem	132 »
na Avstro-Ogerskem . .	107 »
na Holandskem	82 »
na Danskem	82 »
na Nemškem	65 »
na Ruskem	50 »

V Indiji in v Škandinaviji se je relativno porabi še manj. Nam se zdi skoraj zadnje mesto nemške države v tem oziru pomenljivejše, nego mesto, ki je zavzema gledé na tope, na vojne ladije ali na porabo kulturometrov: papirja in mila.

Ljudstvo, ki nima dovolj kruha, se loti surrogatov, in mej temi je žganje na prvem mestu.

*) Št. 101 v N. Z. 1894/95, M. Beer: Der Weizen, seine Konsumption und Produktion. Str. 185, 186.

Nravna propalost se tako pridružuje gmotni. Mej nemškim ljudstvom opazujemo leto za letom več nezadovoljnosti; prekucijske misli se vedno bolj sirijo mej njim in če bi ga z zavednim namenom ne organizovala socijalna demokracija, bi bilo po vzgledih svojih prednikov že mnogo večkrat se vzbunilo. Socijalna demokracija čaka ugodnega trenutja in to je vsaj za sedaj dobro, ker duši preburna srca z upanjem in čakanjem.

Premalo kruha! To dejstvo ima na Nemškem v armadi in pri obrtih svoje posledice.

Vojaki so vedno slabši. Zmiraj manj se zahteva od njih. Višina, ki se zahteva od vojaka, se je zmanjšala na 5 angleških črevljev*) (1.54 metrov).

Podoben pojav vidimo v rimski državi proti koncu cesarstva. Legijonarji so bili vedno slabši in zato so jim morali zlajševati orožje in opravo, da so naposled skoraj brez oklepa morali v boj. Za 5 palcev se je znižala višna méra vojakom; zahtevalo se je nazadnje samo še 5 angl. črevljev $4\frac{1}{2}$ palca; torej vendar še več, nego se sedaj na Nemškem. Poleg tega ne smemo pozabiti, da se v vojašnicah socijalni demokratje ne izpreobračajo, temveč tija seboj prinesó sovraštvo do vse druge družbe, ki jim je je pomagalo vzgojiti pomanjkanje kruha.

In koliko pomenja v obrtih $12\frac{1}{2}$ odstotkov manj kruha za osebo na leto! Delavec s slabo in pičlo hrano ne more nikedar tako delati, kakor z dobro hrano. Francoski in ameriksni obrt sta

*) angl. Yard = 3 črevlje po 12 palcev = 0.9144 metrov

ravno zato na tako visoki stopinji, ker imajo delavci tam dovolj kruha. Francoski kralj Henrik IV. je uvel v svojo domovino najboljše laške delavce; dobra hrana in plača jim je tekom stoletij pripomogla k izrednemu okusu in tehnični gibčnosti in to jim je ohranilo prvo mesto. Na »Place de la Bourse« ima prirezavalec v veliki krojaški delavnici po 12.000 frankov na leto. Takih plač Nemčija ne pozna.

Druga posledica je še važnejši. Če morajo nižji stanovi varčevati pri kruhu, potem gotovo tem bolj varčujejo pri drugih stvaréh.

Obrtnih proizvodov se torej v državi, kjer se vedno bolj varčuje pri kruhu, čim dalje manj proda in to menda vsaj škoduje obrtom.

To dejstvo nam dokazuje tolikrat pozabljeno resnico, da je red v gospodarskem in sploh družabnem življenju nekaj celotnega, nekaj jedinstvenega, celokupnega. Zato je ravno tako abotno, če kedo v deželah, kjer ni n. pr. velikega obrta, trdi, da ni socialnega vprašanja, kakor če kedo misli, da se da pomagati samo jednemu stanu v socialnem boju, ne da bi se oziralo h krati na druge.

Ob ti priliki se ozrimo nekoliko v prošle dobe, kako so tedaj živeli delavci in kmetje na Nemškem. Kmetje so dobivali ob tlaki izvrstno hrano: vina, dvojne vrste meso in velike hlebce kruha.*)

*) J. Janssen: Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters. Herder. Freiburg in Breisgau. 5. Aufl. I. B. str. 273. — Sploh vsakemu, kedor se hoče seznaniti z srednjeveškimi kulturnimi in gospodarskimi razmerami, priporočamo prvi zvezek Janssenove zgodovine.

— Kmečka kuhinja je slovela. Mesa in vina je bilo v izobilju.¹⁾ Kako so se imeli dninarji, nam svedočijo razni jedilni redi, ki so se izdali za posamezne pokrajine. Tako slove n. pr. ukaz mogunškega škofa Bertolda Heulberskega z l. 1497:²⁾ »Vsak delavec, naj dela na polju ali sicer, dobi zjutraj juho in kruha, opoldne močno juho, dobro meso, prikuho in pol vrča navadnega vina, zvečer meso in kruh, ali močno juho in kruh.«

Grajsčak Erazem v Erpahu³⁾ je zaukazal l. 1483: »Vsi dninarji, ki so najeti, kakor tudi tlačanje, hlapci in dekle, naj po navadi dobivajo vsak dan dvakrat meso in prikuho in pol malega vrča vina, izvzemši postne dni; tedaj naj jedo ribe ali sicer redivne jedi. Tudi naj se vsakemu, ki je mej tednom delal, postreže ob nedeljah in praznikih po maši in pridigi. Dobé naj dovolj kruha in mesa in pol velikega vrča vina; ob velikih praznikih tudi dovolj pečenke. Domu naj se jim da velik hlebec kruha in toliko mesa, kolikor ga moreta dva pojediti pri južini.«

Po hišnem redu bavarskega grofa Joahima Octinskega († 1520) so dobivali dninarji, tlačanje in hlapci vsak dan te-le jedi: »Zjutraj juho ali zelenjavo; delavci mleko, drugi juho. Opoldne: juho in meso, zelje; popoprano juho ali juho z mesom, zelenjavo ali mleko: štiri jedi. Zvečer: juho in meso; repo in meso; zelenjavo ali mleko:

¹⁾ Janssen o. c. str. 304—306.

²⁾ Janssen o. c. 308.

³⁾ Janssen o. c. 308, 309.

tri jedi. Ženskam, ki prineso peteline, kokoši in jajca, naj se da: juha in dva kruha; če so pa dlje prišle, nego jedno miljo, še jedna jed k juhi in vrček vina.«

Na Saksonskem je bila hrana še boljša. Iz deželnega ukaza z l. 1482 se vidi, da so se morali delavci pritoževati zavoljo hrane, kér ukazujeta vojvoda Ernst in Albert, naj bodo dninarji in kosci zadovoljni, če dobe poleg dnine vsak dan dvakrat, opoldne in zvečer, po štiri jedi: juho, dve mesni jedili in prikuho; o postnih dneh pa pet jedil, juho, dve vrsti rib in dvoje prikuh.

Meso je bila tako navadna jed na kmetih, da popisuje »Seelenfürer«*) tole kot neko posebnost: »Nekateri so taki reveži, da celo večkrat po cel teden, ali še dlje nimajo mesa, ali le slabo.«

Tudi vino se je umevalo samo po sebi; le če je bilo izrečno rečeno, da n. pr. pastir ali dekla ne dobiva vina, ga nista dobivala.

Sedaj pa v državi, kjer se je časih tako go-dilo, stradajo kruha.

Ali ni potemtakem brezvestna sleparija ali pa topa nevednost, če se o kmečkem stanu srednjega veka piše po zgodovinah in v leposlovju v tistem kislem pol sentimentalnem, pol prekucijskem duhu, ki ga tolikrat srečavamo v pesnih, romanih, znanstvenih spisih in ki so ga nekateri slovenski opičaki presadili žalibog tudi v naše domače slovstvo?

*) Der Seelenfürer, ein nutzberlich buch für yeglichen cristenmenschen zum frumen leben und seligen sterben. Mainz Peter Scheffer. 1498, l. 21. — Janssen o. e. str. 309.

Važno merilo za blagostanje kmečkega stanu je socialna demokracija. Ta prihaja na bojišče kapitalizma z nižjimi stanovi, prepričevati jih, da je vsak boj zastoj, da morajo pasti, da jim pa že padlim svita zarija lepsih časov v socialno-demokratski državi.

Posneli smo že v tem spisu načrt francoskih kmečkih socialistov. Ker je stvar velike važnosti, podajemo tu tudi točke, ki jih je sestavil poljedelski odbor socialno-demokratske stranke, da jih predloži velikemu shodu meseca oktobra v Monakovem v pretres. Te točke se bodo, ko se vsprejmó, pridejale erfurškemu socialno-demokratskemu programu*) in prepričani smo, da jih bodo naši avstrijski socialisti brž za njimi posneli. Načrt se glasi tako-le :

»Socialno-demokratska stranka na Nemškem zahteva v sedanjem državnem in družabnem redu zato, da se demokratizujejo vse javne naprave v državi in v občinah in da se povzdignejo socialne razmere delavskih stanov in se zboljša obrt, kmetijstvo, trgovina in promet te-le stvari :

Obvezno obiskavanje javnih ljudskih in nadaljevalnih šol. Ustanovi naj se dovolj obrtnih in poljedelskih strokovnih šol, vzornih gospodarstev in poskuševalnic ; redno naj se vrši pouk v kmetijstvu.

Odpravijo naj se vsi realni davki (obrotni, hišni, zemljiški davki itd.)**)

*) Ta program se je sklenil 14. do 20. oktobra 1891 in je dozdej jedini veljal za socialistično stranko na Nemškem.

***) Socialna demokracija odobrava jedino le stopnjevani dohodninski davek.

Odpravijo naj se vsa oblastna opravila in vse pravice, ki so z zemljiškim posestvom v zvezi (predpravice v zastopih, patronat, fidejkomis, davčne predpravice itd.).

Brez odškodnine naj se odpravi vsakeršna še obstoječa dedna podložnost in bremena in dolžnosti, ki iz nje izvirajo.

Ohranijo in pomnože naj se javna zemljiška posestva (državno in občinsko posestvo vseh vrst itd.), vzlasti naj se izpremeni posest mrtve roke (društvena, ustanovna in cerkvena posestva), realnih občin, gozdov, vodne sile itd. v javno posest pod nadzorstvom ljudskih zastopov.

Uvede naj se kupna predpravica za občine gledé na posestva, ki se prodajajo na dražbi.

Državno in občinsko zemljišče naj se obdeluje na lasten račun ali naj se daje v najem zadrugam kmečkih delavcev in malih kmetov, ali pa, če se to ne izkaže, naj se daje v najem posamnikom, ki je bodo obdelovali pod državnim ali občinskim nadzorstvom.

Državni kredit zadrugam, ki obsegajo vse, katerih se tičejo, ali pa posamnim občinam zato, da se očisti polje, da se zboljšava zemlja, da se napelje ali odpelje voda.

Država ali dežela naj prevzame troške za napravo in ohranitev javnih prometnih sredstev (železnic, cest, potov, vodotokov) in jezov.

Podržavi naj se hipotečni in zemljiški dolg; obrestna mera naj se zmanjša do višine lastnih troškov.

Podržavi naj se zavarovanje premičnega in nepremičnega blaga (zavarovanje proti ognju, toči, vodi, zavarovanje živine itd.) in čim najbolj naj se razširi zavarovanje na vsa podjetja, ki se morejo zavarovati.

Država naj daje svojo podporo ob sili vsled škodljivih natornih dogodkov.

Ohrani in razširi naj se neomejena pravica na gozde in na pašo; pri tem naj si bodo vsi občani enakopravni.

Lovska pravica na lastnih ali najetih tleh bodi slobodna. Zabranijo naj se škode po divjačini in lovu; če se zgodé, naj se popolnoma povrnejo.

Zakoni v varstvo delavcev naj se primerno raztegnejo na poljedelske delavce.

Delavske razmere na deželi naj nadzirajo državni poljedelski urad, okrajni poljedelski uradi in poljedelske zbornice.

Temeljito naj se skrbi za zdravje delavcev po mestih in na deželi.

Prepire, izvirajoče iz delavskega razmerja, naj presojuje obvezna sodišča za obrtne in poljedelske delavce in posle.

Zavarovanje delavcev naj se raztegne tudi na poljedelske delavce.*

Tak je torej poljedelski program nemških socialistov. Kakor vse kaže, bo gotovo pri strankarskem shodu precej nasprotstva; saj se je, komaj je bil priobčen, oglasil najboljši teoretik socialno-

demokratske stranke, Karol Kautsky, in ga je v mnogih ozirih pobijal.*)

V svojem spisu trdi, da posledice tega programa v mnogem obziru škodujejo socijalni demokraciji, ker preveč podpirajo kmečki stan.**)

Kautsky pozna najbolje socijalno demokratska načela in po njegovih lastnih izjavah lahko sodimo, da socijalna demokracija ne more braniti malega kmeta, četudi mu v slepilo in v agitatorične namene podaje — poljedelske programe. Jasno pravi sam:***)

»Kakeršna koli sredstva naj si v okviru sedanjega državnega in družabnega reda izmislimo, nikjer ne zadenemo korenine kmečkega žalostnega stanja, ker to ima ravno korenine v sedanjem državnem in družabnem redu. Staro naravno gospodarstvo, stara kmečka samozadovoljnost je za zmiraj končana. Nujno je od dne do dne od-

*) Unser neuestes Programm. N. Z. 1894/95. 557 nasl. 586 nasl. 619 nasl.

***) Str. 564 pravi n. pr.: „Ali naj res od države več zahtevamo za zemljiškega posestnika, nego za proletarca?“ — Str. 565: „Poljedelski odbor (agrarna komisija) zahteva državnega kredita zadrugam t. j. . . samo v ta namen, da se zemljišču zviša vrednost. Pač čuden socijalno demokratski program! . . . To ni več socijalno-demokratski poljedelski program, marveč poljedelski program; to ni program, ki prenaša stanovski boj mej posestniki in brezposestnimi ljudmi na deželo, marveč program, ki hoče vdinjati stanovski boj proletarijata koristim zemljiškega posestva.“

***) Unser neuestes Programm o. c. str. 617. 618. 619. 624. 625.

visnejši od trga in ravno tako nujno se od dne do dne slabša njegovo stanje vsled razvoja novodobnega proizvodnega načina. Če se je mogel nekoliko ubraniti tekmovanju obdelovanja v velikem, akoravno samo tako, da je propadel do najslabše hranjene in najbolj z delom presiljene tovarne živine, mu je vendar nemogoče, da bi se vstavljal tekmovanju, ki nastaja po razvoju novodobnega prometa; ta razvoj, ki se še ni dokončal, izroča preobremenjenega kmeta v izsesani Evropi tekmovanju najrodovitnejših, deviških tal, najugodnejšega podnebja, najmanj zahtevajočih delavcev... Vsak agrarni program, ki obeta kmetu boljše razmere v kmetijstvu — — v sedanji družbi, je goljufija. — — Mi se ne smemo gledé na kmeta skušati z agrarci, ker bi bili pri tem vedno premagani, marveč moramo dokazovati, da ne more nobena stranka kmetom kaj znatnega, izpeljivega ponujati v okviru današnje družbe, in da je jedina stranka, ki jim more pomagati — socialno-demokratska, ker je ta jedino revolucionarna. To povejmo kmetom. Morda ni 'praktično', toda resnično in potrebno je. — Hodimo na deželo, najpreje ne žet, marveč sejat. Skupni sad svoje agitacije na kmetih bomo odtrgali še-le tisti dan, ko se bo imel odločiti proletarski boj; če se tedaj naši nasprotniki zastonj obrnejo na kmečko ljudstvo, če njegova večina prestopi k nam ali če ostane vsaj nevtralna, je naša stranka dovolj poplačana za vse do tedaj dozdevno brezplodno

svoje delovanje, s katerim je sejala seme revolucijskega izpoznanja in revolucijskega navdušenja po deželi. Potem je zadeta moč naših nasprotnikov v mozeg.«

Te besede so nam jasen tolmač vse socijalistične agitacije mej kmeti in vseh njihovih agrarnih programov. »Najslabše hranjena in najbolj z delom presiljena tovorna žival« — kmet se ima nasrkati »revolucijskega izpoznanja in revolucijskega navdušenja«.

Ravno tako, kakor Kautsky se je izrazil letošnje leto rajni Frid. Engels*, pišoč :

»Svoji stranki, pa tudi malim kmetom se ne moremo slabše izkazati, nego če obetamo, bodi si tudi dozdevno, da se bode ohranilo parcelno lastništvo. To bi se reklo zapreti pot kmetu k njegovemu oslobojenju.« Ta mož je tudi svetoval, naj se najpreje skušajo pridobiti vzhodnjelabski kmečki delavci, kateri obdelujejo velika posestva pruskim grajščakom. Njegov spis je nekako oporoška nemškimi socijalnim demokratom in ne dvomimo, da ga bodo tudi skušali izvršiti.

Konec mu slove:**), »Na vzhodnjelabskem Pruskem je naše odločilno bojno polje in zato si bodo junkerji z vlado vred vse prizadevali, da bi nam vhod zaprli. In če se prično — ta nova silovita sredstva, da bi še omejilo razširjanje naše stranke, se bo to zgodilo pred vsem, da se varuje

*) Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland o. c. str. 303.

**) o. c. str. 306.

vzhodnje-labski proletarijat naše propagande. Nam je to vse jedno. Vender si ga osvojimo.*

Odkod zajemljejo socialisti takó zaupnost ravno gledé na vzhodno-labske poljedelske delavce, si ogledamo kasneje.

V splošnem pregledu nemških kmečkih razmer omenjamo še dve važne stvari:

1. V mestih se prebivalstvo izvenredno množi. Veliki obrt jemlje poljedelstvu mnogo delavskih sil in v tem tudi mnogo pomena.

2. Cene žitu vedno padajo vkljub vsi carini, — zemljišča se pa dražé. Z navadnim obdelovanjem se kmet vedno slabša. Treba bo torej zboljševanja zemljišč, obdelovanja s stroji z jedno besedo: treba bo intenzivnejšega poljedelstva. Pri tem bodo zadolženi mali in srednji kmetje — propadli; gmotno trdnejši bodo sicerj začetkom ostali, toda proizvajali bodo samo za trg in s tem postanejo še odvisnejši od kapitalizma. Ta izpremema, ki se pričinja izvrševati, je najboljši agitator za socialno demokracijo mej kmečkim ljudstvom. — Kmečkemu stanu se godi vedno slabše na Nemškem. Kot na gotov plen, čakajo že nanj socialisti.

To smo videli že v teh podatkih, še jasneje pa izprevidimo to iz podatkov nekaterih posamnih nemških držav.

a) Prusija.

Pri zadnji stanovski štetvi z dne 5. jun. 1882 se je oglasilo na Pruskem mej 1000 stanovniki — 428 oseb, da pripadajo k poljedelskemu stanu.

Mej temi je bilo samostojnih 1,050.000, hlapcev, nesamostojnih dninarjev — 1,175.000, poljedelčevih domačih, ki so obdelovali polje, 544.000, in dninarjev, ki so imeli nekoliko lastne zemlje, 540.000. Ti zadnji delajo samo 10 odstotkov svojega dela za-se; drugih 90 odstotkov prebijejo na dninah. — Dekel in sploh poljedelskih poslov ženskega spola je bilo 271.000, dninaric 511.000. Mej samostojnimi poljedelci so pravega pomena samo graščaki, »junkerji«, ki gospodujejo v sedmih pruskih pokrajinah skoraj nad vsem zemljiščem in, ker imajo svoje sladkorne tvornice in žganjarnice, tudi v obrtu.

Da imajo vsled tega vso moč tudi v političnem oziru v rokah, se umeva samo seboj. Prav za prav smemo reči, da so ravno ti graščaki natisnili v celo nemško cesarstvo pruski pečat, ki se označuje po ošabnosti in predrznosti.

Sedaj se jim slabo godi. Vedno bolj se zadolžujejo in država jih ne more dovolj podpirati, da ne bi propadali.

Zemljiški dolgovi na Pruskem se razvidijo iz naslednjih števil, ki jih je izdal državni pruski statistični urad za 1893/94. — Hipotek se je v mestnih okrajih

	vpisalo	izbrisalo	več vpisalo	izbrisalo vsled prisilne prodaje
1886/7	1004·81	570·52	434·29	—·—
1887/8	1128·05	561·27	566·78	—·—
1888/9	1348·40	624·41	723·99	—·—

1889/90	1484·59	670·01	814·58	39·09
1890/1	1380·36	670·59	709·77	65·66
1891/2	1445·26	685·87	759·39	79·24
1892/3	1386·57	736·09	750·48	114·37
1893/4	1456·55	771·38	685·17	138·64

v kmečkih okrajih

	vpisalo	izbrisalo	več vpisalo	izbrisalo vsled prisilne prodaje
1886/7	624·16	491·00	133·16	—·—
1887/8	567·62	479·59	88·03	—·—
1888/9	583·12	462·10	121·02	—·—
1889/90	651·93	472·80	179·13	36·08
1890/1	621·64	465·27	156·37	34·80
1891/2	644·81	435·16	206·65	42·75
1892/3	670·11	461·43	208·68	53·65
1893/4	688·23	459·43	228·29	50·17

Ves zemljiški dolg se šteje na 9 do 10 milijard mark. Zadnja leta se je zmanjšala obrestna mera. Če se samo pol odstotka zniža, pomenja že to 50 milijonov mark na leto. V osmih letih se je sicer dolg pomnožil za mnogo več nego za jedno milijardo mark in vendar vsled nižjih obrestij dolžniki le malo več plačujejo, nego so preje.

Zelo se tudi množe kreditni zavodi. Od leta 1886 se izposoja tretjina zemljiškega dolga pri njih. Ti zavodi so bolji, nego zasebni dolžniki, ker posojajo pod ugodnejšimi pogoji gledé na obresti in vračevanje.—Toda jedno dejstvo ostaja neizpremenjeno: zemljiški dolgovi na

Pruskem vedno rasto. Od 1. aprila 1886 kažeta skoraj samo poznanjski in marijaverški (Marienwerder) okraj zmanjševanje dolgov. Temu je pa vzrok jedino le ponemčevalno delo mej Poljaki. Bogati Nemci kupujejo poljska posestva in pri tem izbrisujejo zemljiške dolgove.

Zakonodajstvo in zasebniki se mnogo trudijo, da bi podprli propadajoči kmečki stan. Nekaj nasvetov in naprav v tem oziru naj tu navajamo. Kako daleč gredo agrarci v svojih zahtevah, da bi zvišali ceno žitu, smo videli v Kanitzevem predlogu.

Rensko kmečko društvo je pri svojem shodu v Bensbergu dne 25. marca t. l. predlagalo nekaj novega z ozirom na žitne cene:

Zakon naj ustanovi občinske, okrajne in deželne poljedelske zveze. Občinske zveze predstojnik poizvé od udov, koliko prostora je posejanega in koliko se je pridelalo. O tem poroča okrajnemu predstojniku. Okrajna zveza si napravi skladišča, v katera spravi žetev in poroča deželni zvezi, ali zadostuje našeto žito za dotični okraj ali ne. Deželna zveza preračuna, koliko povprečno stane pridelovanje in voli poslance v poseben državni urad, kateri nastavlja prodajne cene, izravnava prebitek in primanjkljaj žita v posamnih deželah in naroča državni vladi, naj nedostatek dopolni z nakupom v inozemstvu. Kar se pri tem napravi dobička, se uporabi za skladišča pri okrajnih zvezah. Ta predlog je dozdej seveda še samo na papirju.

Pruska vlada ustanavlja rentne domove na državnih zemljiščih. Vsako leto od 1892/93 sem je v proračunu večja svota odločena v ta namen. Kmetiči dobivajo te domove, ali kot najemniki ali pa tako, da postanejo lastniki, ko izplačajo vso svoto. Na zahodnem Pruskem se je ustanovilo že 3533 rentnih domov; mej njimi jih je 1731 (48 odstotkov), ki merijo nad 30 juter. V bromberski pokrajini so domovi še obsežnejši; 2548 jih je tam ustanovljenih in mej njimi jih je polovica nad 30 juter. V bližini velikih mest, kjer je mnogo tvornic, so rentni domovi precej majhni; oddajajo se obrtnim delavcem.

Tudi za rokodelce posebej je v tem oziru poskrbela pruska država. Posebni vrhovni odseki*) vrejajo imenovane domove in kolikor se da soditi, je njihovo delovanje previdno, samo žalibog, nimajo še tiste neodvisne samostalnosti, ki jo potrebujejo pri svojem poslu. Dne 23. aprila t. l. se je v pruski zbornici vsprejel predlog, ki zahteva, naj v tem oziru vlada čim najpreje predloži načrt zakona.

Prusija pridobiva vedno nove zemlje za tako naseljevanje s tem, da izsušava močvirja in ko izvrši v kakem kraju stavljen nalog, razdeli takoj zemljišča in jih oddaja poštenim možem kot rentne domove. Dosedaj posebno pridno suše markardsko močvirje v noriškem okraju. Na izsušenih tleh je ondu že 25 naselbin; sedaj se zida naseljencem šola. Tudi khedinskega močvirja v stadskem okraju,

*) „Generalcommission“ slôve uradno ime.

augstumalskega in rupkalvenskega močvirja v gumbinskem okraju in velikega močvirja v königsberškem okraju se je že mnogo izsušilo. Na prejšnjem močvirju sedaj stojé prijazne hišice rentnih nasel-nikov.

Za izsuševanje rabijo od letošnjega leta dalje jetnike, katerim plačujejo po 40 vin. (24 kr.) na dan. Minister notranjih rečij, ki je sporazumno s poljedelskim ministrom izdal ta ukaz, je naročil, da se smejo jetniki rabiti le tedaj, če ni mogoče dobiti drugih slobodnih delavcev. S tem hoče za-braniti tekmovanje jetnikov z delavci, a pač pre-malo je določenega, kedaj »ni mogoče dobiti slo-bodnih delavcev«. V ukazu se tudi določa, naj so jetniki popolnoma ločeni od drugih delavcev. Moč-virja, ki se izsušé, se umetelno pognojé in država sama poskrbi, da se nasejejo za travnike odločeni prostori s travo, drugi nasadé z drevesi itd.

Še neko vrsto rentnih domov moramo ome-njati. Pruska vlada posoja namreč gozdnim delav-cem, ki jih potrebuje v državnih gozdih, z zmer-nimi pogoji svoto, da si postavijo v gozdu hišice. To svoto polagoma izplačujejo; hišica in nekaj zemljišča postane tako njihova last.

Vkljub temu se pa čujejo resni glasovi, da se posestniki rentnih domov ne morejo ohraniti. To se je javno povdarjalo v pruski zbornici ime-novanega dné 23. apr. l. l.

Važno je dalje, kako se skrbi na Pruskem za poljedelski kredit. Letošnje leto dné 2. in 3. julija je obravnavala pruska zbornica načrt zakona,

po katerem naj se ustanovi z državno pomočjo osrednja zadružna blagajna. Ta blagajna ima biti nekaka državna banka, ki bi dajala z zmernimi obrestmi posojila kmečkemu in obrtnemu stanu. Država je pripravljena začetkom podpreti to banko s 5 milijoni mark. Posojila se bodo dajala samo za družnim zvezam, tedaj posamnim zadrugam ne, še manj pa posamnim poljedelcem in rokodelcem. Schulze-Delitzscheve posojilnice so z veseljem pozdravile to napravo; zastopnik Raiffeisenovih se je pa izjavil, da jih te ne potrebujejo, ker imajo navadno preveč, nego premalo denarja.

Na Pruskem je sedaj krog 1140 posojilnic po Schulze-Delitzschevih načelih, ki štejejo krog 170.000 udov, večinoma iz poljedelskega stanu. Do l. 1893 so dovolile 1,400.000.000 mark posojil; mej temi 480,000.000 samostojnim poljedelcem. Prometni kapital teh posojilnic znaša 530 milijonov mark.

Raiffeisenovih posojilnic je pa krog 1460, ki imajo nad 140.000 udov. L. 1893 so posodile 30 milijonov mark; prometnega kapitala imajo 80 milijonov.

Iz teh podatkov se lahko sklepa, kako je poskrbljeno na Pruskem za kmečki kredit. Povedanemu še dodajemo predlog pl. Mendel-Steinfelsov, ki zahteva od vlade naj kmetskim zadrugam, posebno posojilnicam posoja po nizkih obrestih (ne nad $2\frac{1}{2}\%$); v to svrho naj določi 20 milijonov mark.

Grof Mirbah je predlagal, naj se kolek za fidejkomise zmanjša, grof Inn — in Knyphausen je predlagal za kmečke fidejkomise 1% kolek, namesto dosedanjega 3 odst. — Grof Schulenburg-Beetzendorf je pa predlagal to-le resolucijo:

»Da se ohranijo poljedelski posestniki, se morajo razbremeniti dolgov, rimsko pravna določila o zadolževanju, delivnosti in podedovanju se morajo zaminiti z nemško-pravnimi (pridedno pravo), kmečki domovi in zasebna hipoteka, ki se lahko odpové, se mora spremeniti v hipoteko, ki je ne more upnik odpovedati in ki se v določenem času amortizuje.«

Nadejamo se, da smo ustregli svojim bralcem z navedenimi podatki iz zadnjega časa: navedli smo jih zato, ker pojasnujejo kmečko vprašanje in so tudi za nas — vspodbudni.

Iz ravno tega vzroka hočemo v naslednjih vrstah opisati krepko kmečko organizacijo, ki so jo na Pruskem pričeli blagi katoliški možje. Oče te organizacije je baron Schorlemer-Alst († dne 19. marca 1894), ki je hotel v svoji domovini na Vestfalskem kaj storiti v pomoč propadajočemu kmečkemu stanu. Dne 10. junija 1862 je bil v Wettringu osnovalni shod prvega kmečkega društva. Leta 1864 je izdal knjižico: »Die Lage des Bauernstandes in Westphalen und was ihm noththut.« Vsled tega se je tudi drugod po Vestfalskem ustanovilo mnogo tacih društev.

Vlada je pa jela nagajati. Dne 10. avg. 1871 je proglasila kmečka društva za politična in je

ukazala uradnikom, naj strogo pazijo, da ne bodo imenovana društva občevala mej seboj. S tem je bilo njihovo delovanje ubito in po nasvetu barona Schorlemerja so se vsa društva razdružila. Dne 30. novembra 1871 je pa sklical velik shod v Minster in tam se je za vso vestfalsko deželo osnovalo vestfalsko kmečko društvo, ki ima sedaj daleč preko 20.000 udov.

Namen društvu je:

- a) Dvigniti svoje člane v нравnem, duševnem in gospodarskem oziru;
- b) združiti jih v krepek kmečki stan, ki skuša
- c) ohraniti kmečka posestva.

To društvo se je najpreje trudilo, da se izpremeni škodljivo dedno pravo. Po njegovem prizadevanju se je izdal nov red za zemljišča za vestfalsko deželo dne 30. aprila 1882, po katerem postajajo kmečka posestva nekako fidejkomisna. Kmečko društvo je zato dne 7. jun. 1887 vsprejelo v svoja pravila:

»Skrbeti, da se vsa kmečka zemljišča, katera so za to sposobna, vpišejo v zapisnik zemljišč in da se v pravem času napravijo oporoke ali pogodbe mej živimi, da se prenesó kmečka posestva nerazdeljena, brez prevelikega obremenjenja z volili na jednega otroka ali sorodnika.«

V tem smislu je društvo že izvanredno koristilo.

Društvo ima svoje glasilo: »Der westphälische Bauer«, mesečnik; ustanovilo je vzajemno zavarovalnico zoper ogenj, točo, za življenje, kon-

sumno društvo, veliko število posojilnic, razsodišča in pomirjevališča, poljedelske zimske šole za moške in gospodinjske šole za ženske.

Po pravici so imenovali rajnkega Schorlemerja kmečkega kralja, ki je v svoji gorečnosti za blagor kmečkega stanu večkrat dejal: »Ko priporočim svojo dušo svojemu stvarniku, bo moja zadnja molitev za blagor vestfalskega kmečkega stanu.«

Dne 5. maja 1895 je obljubilo društvo, da hoče ostati jedino in zvesto naukom velikega voditelja, zvesto svojemu Bogu in svoji veri, zvesto svojemu cesarju in kralju, trdno v obrambi kmečkih koristij, krepko držéč se podedovanih posestev.

Vestfalske vzglede so posnemale tudi druge dežele. Dne 8. novembra 1882 se je v Kempnu ustanovilo rensko kmečko društvo, katero je sprožil in je še sedaj vodi baron Feliks Loe. Udov ima 35.000, krajevnih zvez 830; glasilo »Der rheinische Bauer« izhaja v 32.000 izvodih. Društvo ima 14 stalnih odsekov, ki vedno delujejo:

1. Organizacijski odsek;
2. odsek za glasilo;
3. odsek za kredit;
4. odsek za davke;
5. strokovni odsek za poljedelstvo, živinorejo itd.;
6. odsek za sadjerejo;
7. odsek za sladkorno peso;

8. ajfelski odsek ;
9. konsumni odsek, ki nadzira in vodi poskuševalnico ;
10. odsek za pravno varstvo in razsodišče ;
11. zavarovalni odsek ;
12. odsek za zavarovanje za bolezen in nezgode ;
13. prometni odsek ;
14. odsek za vsprejemanje novih udov.

Tudi to društvo je že čudovito dobrega storilo.

Dne 8. aprila 1884 je ustanovil prerano umrli J. P. Limbourg triersko kmečko društvo, ki se je vzlasti postavilo proti oderuhom, vzlasti po svojem tajniku kapelanu D a s b a c h u. Pravilom, ki jih je povzelo po družih društvih, je še dostavilo: »Vzlasti se zavezuje društvo, da bo vsako pravdo svojih udov, tičočo se živinske kupčije ali oderuških obrestij, vodilo na svoje troške po odvetniku, ki ga določi odbor, če odbor izprevidi, da se udu godi krivica.«

Od leta 1884 do 1. oktobra 1889 je društvo vodilo 532 pravn, v katerih je večinoma zmagalo. Ljudje so se preje bali pravdati se z oderuhi. Kapelan D a s b a c h je pa hodil od kraja do kraja in jih vspodbujal, naj se v tacih zadevah obrnejo do društva. Tako se je izteknilo veliko število vzlasti židovskih oderuških trgovcev. Posebno živino so večkrat posojali ti brezvestneži ubogim kmetom. Trgovec je posodil kmetu mlado telico: ko je prvič storila, sta jo prodala; kmet je plačal

trgovcu prvotno ceno teličino in za ostali denar sta se razdelila.

Da se v tem oziru opomore, je vstanovilo triersko kmečko društvo »poljedelsko banko«, ki oddaja po zmernih cenah kmetom živino, katero izplačujejo na leto. Do 1. okt. 1889 je tako oddala 2590 glav, vrednih 510.554. Za živinorejce je tudi velikega pomena v z a j e m n o z a v a r o v a n j e živine, ki je je oživilo imenovano društvo. Zavarovanih je nad 6000 glav živine.

Banka kupuje tudi d r a ž b n e z a p i s n i k e, pri katerih so oderuhi dozday drli ljudi. Kmet, ki je svoje posestvo kos za kosom prodal na dražbi, je namreč mnogokrat takoj potreboval denarja in ker ni bil vajeu pri mnogih dolžnikih iztirjavati kupnine, je prodal svoj zapisnik kakemu trgovcu in mu pri tem prepustil 20 odst. rabata.

Poljedelska banka zahteva le 5 odst. in s tem so oderuhi vdarjeni. Do 1. okt. 1889 je kupila za 709.957 mark taciñ zapisnikov. — Triersko društvo šteje nad 12.000 udov.

Dné 15. dec. 1882 se je osnovalo z a h o d n o p r u s k o k m e č k o d r u š t v o, ki se je dné 29. dec. izpremenilo v »Zahodno in vshodno prusko.« Njegovo glasilo se imenuje: »Der West- und ostpreussische Bauer«. Deluje po ravno tistih načelih, kakor preje imenovana.

Omenjati moramo še šlesko kmečko društvo, ustanovljeno dné 12. dec. 1881 od barona Hue-neja. Glasilo mu slove: »Monatschrift des schlesischen Bauern-Vereins«.

Ta društva*) pod prusko krono so storila vrlo mnogo kmetu v pomoč. Značilno je, da so jim brez izjeme katoliški grajščaki in katoliški duhovniki na čelu. Blagi Limbourg je večkrat dejal, da so ta društva sama po sebi najboljša in najlepša katoliška društva. Delovanje pri njih zahteva pred vsem živega verskega prepričanja, ob katerem se ogreva delavna požrtvovalna ljubezen do bližnjega.***) Kedor se roga katoliškim načelom, naj si ogleda opisano čilo kmečko organizacijo in naj ondu ob živih vzgledih premišlja, kaj vse premore »katoliška podlaga.«

Ta organizacija še ni rešitev kmečkega stanu, toda jedina pot je k njegovi rešitvi. Katoliški grajščaki, ki se zavedajo svoje vere, se blagodejno razlikujejo od protestantskih junkerjev in sami delajo na to, da se ustanovi čim največ srednjih in manjših kmetij namestu velikih latifundij. Zato se ustavljajo čim najbolj razkosavanju malih zemljišč, h krati pa v boju malega kmeta z veleposestniki branijo kmeta. To je svitla bela proga v črnih bukvah pruskega kmečkega stanu.

Za nas imajo te bukve še poseben pomen. Velik del zemlje, katero opisujejo, je bil svoje dni last slovanskih udov. Nemci so jih nejedine

*) Prim. Dr. M. Fassbender: Die Bauernvereine und die Lage der Landwirthschaft. Paderborn 1888. Ferd. Schöningh. — L. v. Hammerstein S. J. Winfrid oder das sociale Wirken der Kirche. Trier. 1890 st. 246—256.

***) Tudi na Danskem je na čelu kmečke organizacije navdušeni konvertit grof Holstein-Ledreborg.

mej seboj podjarmili in razdelili zemljo nemškimi vitezi. Ko so izgubili Slovani zemljo, so propadli tlačanski sužnji in se potujčili. Ta narodnostni boj je bil v svojem zadnjem razlogu — gospodarsk, kmečk boj. Učimo se iz prošlosti umevati sedanjost.

Drug velik del pruskih zemljišč je bil v cerkveni lasti. Protestantstvo jih je uropalo, sebični plemiči so si jih prilastili. Dobro se je živelo preje v teh krajih; cerkev je skrbela za svoje ljudi; revežev, stradalcev ni bilo mej njimi. Sedaj stokajo na nekedar cerkvenih posestvih živih skrbij polni, vedno bolj propadajoči potomci prvih učencev lutrove vere — zadolženi plemiči. V tem stoku se čuje maščevanje vse izravnavaajoče Pravičnosti!

b) H e s e n s k o.

V že navedenem spisu*) opisuje Justus Heinrich razmere hesenskih kmetov kaselskega okraja, kakor jih je sam razmotraval. To opisovanje je zelo žalostno in ponavlja v živih besedah to, kar smo videli v drugih deželah, da namreč tudi na Hesenskem rastejo zemljiški dolgovi, se razkosavajo kmečka posestva, kmetje vedno slabše živé in tako polagoma propadajo.

Samo leta 1893 se je število živine zmanjšalo povprek za 4 odstotke. Zima 1893/94 je bila grozna za male kmete, ki sicer delajo kot črna

*) Die Lage der hessischen Kleinbauern o. c.

živina, a vendar nikamor ne morejo. Boljše se godi poljedelskim delavcem, nego kmetom. Hrana v kmečkih hišah je od dne do dne slabši. Krompir je vedno se ponavljajoča jed na kmečki mizi; poleg tega se rabi še slabo žganje.

Kmetje se pogostoma selijo preko morja, na-dejajoč se tam boljših časov. Da se plačajo obresti in davki, se mora prodati vse, kar je mogoče. Mleko, maslo, jajca se prodajajo, doma se pa já nezabeljen grah. Tudi prašička, ki si ga zredi kmetič doma, snedo drugi.

Po žetvi, če je dobra letina, mora vračevati svoje pomladne dolge, pomanjkanja temno lice se mu potentakem nikdar ne zakrije. Če je pa slaba letina ali če ima pri živini nesrečo, potem — je na kraju propada.

Časih je prideloval doma predivo in volno, sedaj mu je to predrago. Kupuje si obleko v prodajalnici — slabo in malo. Mnogo kmetičev ima samo po dve srajci.*)

Kmečke hiše so navadno lesene in z ilovico ometane. Oprava je borna: miza, klop, nekaj stolov, postelja in omara. Okna so nizka; v zaduhlih izbicah se izcimi mnogo boleznij; vzlasti otroci in porodnice pogostoma umirajo. Če se nasei v kmečki vasi nalezljiva bolezen, se neprime-roma dolgo ne odpravi.

Hesenski kmetiči so zeló zapuščeni; nobeden se ne meni za-nje, razven kmečkega društva, ki

*) Hesenski pregovor slóve: „Ein Hemd auf dem Leih (Leib), eins auf der Bleich.“

jim je ustanovil znani katoliški prvobornik baron Wambolt dne 26. avgusta 1883 v Bingenju. To društvo izdaja tudi list »Der hessische Bauer«; žalibog da se njegovemu delovanju stavijo mnogobrojne ovire.

Ni čuda, da torej socialni demokratje pričakujejo na Hesenskem bogate žetve. Javno priznavajo, da je dozdej jedini zadržek njihovi agitaciji globoka vernost hesenskega kmečkega stanu. Toda prav imajo, ko trdijo, da tamošnji kmetje na vso moč želijo pomoči. Kdor jim jo bo ponujal, tistega bodo.

Velika nevarnost za nje in sploh za vse nemške kmete so kapitalistična društva, ki silijo na deželo. Celi Nemčiji škoduje »pruska osrednja zemljiška kreditna delniška družba,*) katero so pred 25 leti ustanovili Miquel, Bleichröder, Hansemann, Rothschild, Fould, Oppenheim in drugi kapitalisti, ki se bo kmalu izpremenila iz posojilne v zemljiško posestno delniško družbo. Takih delniških družb je na Nemškem že več in tudi na Hesenskem se že kaže njihov vpliv — vedno večji odvisnost kmečkega stanu od velikega kapitala.

c) B a v a r s k o.

Bavarsko je Prusiji v tem podobno, da ima največ proletarcev poslov, dninarjev itd. mej kmečkim ljudstvom.

Leta 1882 sta se oglasili na Bavarskem mej 1000 prebivalci 502 osebi k poljedelskemu stanu;

*) „Preussische Central-Bodencredit-Aktiengesellschaft.“

v občje je bilo samostojnih poljedelcev 360.000; hlapcev in dninarjev 338.000, ženskih poslov 186.000, dninark 60.000, kmečkih delavcev, ki so imeli tudi sami malo posestva, 45.000, takih delavk pa 7400. Posestev, obsežnih nad 2 *ha*, je bilo 420.000; mej njimi od 2—5 *ha* 165.000.

Od tega časa so se razmere v marsičem izpremenile, in sicer nikakor ne na korist kmečkemu stanu. Vedno manj ljudij se peča s poljedelstvom, vedno več jih služi velikemu obrtu. Mesta, ki so imela tedaj nad 20.000 prebivalcev, so od takrat (1882) do danes narastla za 350.000 stanovnikov. Od leta 1885 do 1890 se je bavarsko prebivalstvo namnožilo za 169.183 duš in štatistični urad pravi o tem:*) »Sedanja pomnožitev pripada popolnoma mestnemu prebivalstvu, namreč stanovnikom neposrednih mest tostran Rena in 11 večjih mest v Pfalci, katera so narastla za 170.024 ali 15·5 odstotkov, mej tem ko je na deželi 841 duš manj.«

To dejstvo nam že kaže, da hira bavarski kmečki stan, dasi primeroma še mnogo bolje stoji, nego pruski. Na Bavarskem namreč ni toliko veleposestnikov, marveč kmetje imajo marsikje velike kmetije; pridni gospodarji, ki so poleg nezadolženih gruntov podedovali od srečnih prednikov tudi kaj trdih tolarjev, se že še stlačijo dalje. Najložje jih primerjamo z našimi Korošci gledé na vredbo kmetij.

*) Zeitschrift des bayerischen statistischen Bureaus. 1890, str. 304.

Večinoma so bavarski kmetje delavni, trezni in varčni ljudje. Dne 31. decembra 1893 je po uradnih podatkih imelo 11.585 kmečkih gospodarjev vložen denar v 106 hranilnicah; ravno tako 9086 moških in 14.299 ženskih poljedelskih poslov. To je sicer lepo število, a žal, da ima sence več nego dovolj.

Velike dote, potratnost, veliki davki itd. zahtevajo denarja; zato se od dne do dne množé zemljiški dolgovi.

Bavarsko ima zelo lepo razvito živinorejo. Planinski svet daje živini tečno in zdravo hrano in s tem kmetu lep zaslužek. Toda nekaj let sem že bijejo mali poljedelci hud boj z velikimi posestniki, ki zlorablajo svojo moč proti njim in s strogimi, krivičnimi gozdnimi zakoni ugrabljajo pravico za pravico malim kmetičem.

Boj, ki ga bijejo naši kmetje v planinah nad Tržičem z baronom Bornom in ki so ga bili do zadnjega časa Bohinjci s kranjsko industrijsko družbo, se bije tudi na Bavarskem. Veliki posestniki nagajajo kmetom, kjer le morejo. Pravice, ki jih imajo do gozdov, jim odščipujejo, in če že ni drugače, jih odkupujejo. Vsaka odkupitev je pa kmetova izguba, ker je navadno mnogo premajhna in poleg tega je denar v malega kmeta rokah jako kratke trajnosti. Grajščakovi jeleni, srne itd. škodujejo paši in gozdom; gozdni uradniki držé z velikimi posestniki itd.

Najhujši je pa — pot pravice za kmete. Veliki posestniki pričenjajo namreč z

malimi kmeti vzlasti zavoljo raznih gozdnih in pašnih pravic, potov itd. pravde. To jim je lahko, ker imajo dobre pravne zastopnike in ker — lahko čakajo. Pri teh pravadah namreč tudi na Bavarskem največkrat tisti dobi, ki se ne naveliča; ako se mu na jeden način ne posreči, poskuša na drug, dokler ne izvrti, kar namerava. Polagoma si tako zaokrožuje posestvo in se oprosti vsake odvisnosti; s tem si pridobi nekaj tisočakov več dohodkov na leto. Da pri tem propade nekaj kmetov, kaj ga to briga?

L. 1894, dne 29. oktobra se je v Fuchsmühlu ob Fichtelskem pogorju vršil krvav prizor kmečkega boja za obstanek. Fuchsmuhlški kmetiči so imeli pravico dobivati po 2 sežnja drva iz gojzdov barona Zollerna iz Monakovega. Za to so morali plačevati nekaj davka. Jedenkrat so se že toževali; 30 let je tekla pravda s Zollernovimi predniki in konečno so zmagali. Pred 5 leti je kupil Zollern grajščino in se je jel toževati s kmeti, ker niso hoteli dati svojih pravic v odkup; ponujal jim je 162 mark za seženj, kar bi po 4 odst. obrestovano nosilo 6,48 mark na leto; seženj drva pa stane do 16 mark. Pravda, ki se je pričela, je v tretji inštanci iztekla neugodno za kmeta. Mej pravdo niso kmetje dobivali nič drva, davek so pa morali plačevati. To jih je vzbunilo in ko se jim je dné 25. okt. reklo, da ne bodo sploh nič več dobili, so šli dne 29. okt. sami v gojzde iskat si, kar jim pripada.

A žandarji in vojaki so prišli grajščaku pomagat z bajoneti in puškami. Kmetje so izgubili

pravice, prelivali svojo kri in — bili na zadnje še kaznovani.

Od 23. do 27. aprila l. l. je bila v Vajdnu obravnava proti fuchsmühlskim kmetom. Sto petdeset mej 152 zatoženci je bilo obsojenih v zapor od 2 tednov do 4 mesecev.

Navedli smo ta slučaj, ker nam živo označuje trpljenje bavarskih kmetičev v boju z brezsrčnimi grajščaki in pojasnuje, zakaj se mej bavarskim kmečkim ljudstvom širi socijalna demokracija, ki je že tudi več trdnih velikih kmetov dobila zase.

Dne 1. okt. 1894 so v Monakovem sklenili socijalisti, da si do 1. okt. 1895 ustanove poseben list za agitacijo na kmetih. Zadnji dve leti so imeli 470 shodov, mej njimi mnogo na deželi; v deželni zbor so si priborili 6 poslaniških sedežev. To je lep začetek!

* * *

V svojem pregledu nemških kmečkih razmer se še nisimo naravnost doteknili jednega najškodljivejših sovražnikov zdravega poljedelskega razvoja, namreč — žitne borze. Zato brez opomb tu na koncu navajamo dogodek, ki v tem oziru vse razkriva:

»Časopis Ulmer-Schnellpost je dobil od prijatelja neko okrožnico žitne trgovske tvrdke »M ü h s a m e t C o m p.« v Berolinu Neue Promenade 5., katere lastniki so: Pavel Mühsam, A. Cohn v Berolinu in Aleks. Bernstein, Charlotten-

burg. Ta okrožnica je pisana dne 26. maja 1894 v Berlinu in slove:

»Žitna trgovina že dlje časa tako zelo pada, da za dolgo časa ni nič upanja, razven če vreme prinese kako izpremembro. Zato smo na borzi opazovali z veseljem slano, ki je padla od sobote na nedeljo. Letos je taka letina, da bi v žitni trgovini nastali slabi časi, če bi se vse klasje, ki je vzrastlo, napolnilo z zrnjem. Vsled poročilo slani so se na borzi dvignile žitne cene za pet mark.*»)

13. Romansko.

Na Balkanu je kulturonoscev v izobilju. Romanci (Rumunci) se ponášajo kot Romulovi in Removi rojaki s pristno rimsko omiko; lačni Grki se pozivljejo na Solona in Likurga, Demostena in Aristotela in se z resno smešnostjo potegujejo za svojo grško kulturo. Angleži naštevajo svoje zasluge za izomiko na Balkanu, Mažarji deklamujejo ditirambe svoji olikonosni luči v slavo, Nemci pošiljajo svoje plemiče za nekaj časa sedet na novo iztesanih balkanskih prestolih in kričé o svoji kulturi. Nemški, mažarski, angleški in avstrijski židje se smejejo in prodajajo za drag denar svoje slabo blago, ki ga drugod ne morejo spečati. Ubogo

*) Hamburger Nachrichten 8. jun. 1894. — R. Vrba: Boj proti klerikalizmu. Drobná perspektiva moderní společnosti. V Praze. 1895. str. 26. 27.

ljudstvo pa trpi, plačuje in — propada. Taka je ob kratkem slika balkanskih držav.

Nas zanimlje pred vsem kmečki stan in kot najznačilnejši priča ‚blagonosnosti‘ vsega kulturnega delovanja najpreje — r o m a n s k i k m e t. Leta 1891 je izpregovoril Carps,*) predsednik carinskega odseka, v zbornici te-le znamenite besede:

»Na Romanskem bo naravno pomnoženje ljudstva kmalu vzrodilo kmečki proletarijat, ki bo padel v roke socijalnim agitacijam, ki so neplodne in nevarne kot potres, če bo manjkalo plodovitega obrtnega dela.«

Poglejmo, koliko ima prav ta mož!

Kmečki stan je bil v prošlih časih na Moldavi in v Valahiji odvisen od plemičev — bojarjev. Ta odvisnost je bila hujši, nego pri nas fevdalna, ker se kmetje niso mogli sklicevati pri nobeni redni gosposki na svoje pravice; vendar je bila pa večina bojarjev dobra in je držala s kmeti. Iz novejšega časa imamo prvo pravno določbo o kmečkih posestvih iz leta 1832, ko sta bili Moldava in Valahija pod rusko vrhovno oblastjo. Organični zakoni iz tega leta delé namreč kmete v tri vrste:

1. V tiste, ki imajo po štiri vole in po jedno kravo,

2. v tiste, ki imajo po dva vola in po jedno kravo,

*) Dr. Moritz Ströll: Die Handelspolitik der Balkanstaaten Rumänien, Serbien und Bulgarien. Leipzig 1892, str. 25. — Branisteanu-Roman: Zur Entwicklung Rumäniens in der neuesten Zeit. N. Z. 1894/5, str. 406.

3. v tiste, ki imajo samo po jedno kravo.

Valaški bojarji so morali prepustiti kmetom

	1. vrste	2. vrste	3. vrste
pašnikov	12.960 m ²	7776 m ²	2592 m ²
travnikov	7776 »	2706 »	90 »
polja	7776 »	7776 »	7776 »

Moldavski bojarji so pa morali prepustiti vsakemu kmetu brez razločka

17·875	arov za pohišstvo in vrt,
214·5	» polja,
35·75	» pašnikov,
71·5	» travnikov.

Vrh tega je dobila vsaka družina 107·25 arov pašnikov in ravno toliko travnikov.

Kmetje niso postali lastniki tega posestva, marveč le nekaki dedni najemniki. Zavezani so bili namreč, delati 25 dnij v letu tlako in dajati so morali desetino, in sicer: 1 desetino žita, 1 petino sena, 1 dvajsetino (na Moldavi 1 desetino) vina.

Leta 1848 je sloboda prešnila kosti tudi Romancem; vzdignili so se proti svojim plemičem in so proglasili (dne 9. julija 1848), naj se podržavijo vsa samostanska posestva, naj se razdeli zemlja mej kmete, naj se odpravi tlaka, desetina itd. Kmetje so imeli ubogo malo od tega, ker so jih meščanski stanovi brž zapustili, ko so se bili okoristili ob revoluciji.

Leta 1851 so se organični zakoni izpremenili kmetom na slabše. Namestu števila dnij se je namreč določilo, da morajo izvršiti neko določeno

delo. Tega dela je bilo toliko, da se je zanje potrebovalo dvakrat toliko dnij, kakor je bilo preje zaukazanih. Kdo bo n. pr. z roko obsejal 7776 m² v enem dnevu? Kdo bo pokosil 143 arov v štirih dneh? Kmet, ki ga je vlastelin ravno ob najnujnejšem poljskem delu potreboval, se ni mogel brigati za svoje posestvo; zato se je moral odkupovati. Deželni zbor je določal na tri leta vrednost jedne dnine. Bojar je pa imel vedno pravico zahtevati osebno delo; to je tudi vselej zahteval, če je bila dnina dražja, nego jo je zbor določil. Vsacih 25 kmečkih družin je moralo dajati po jednega moža bojarju v osebno službo. Bojar je imel jedini pravico, postavljati mline, gostilne, žganjarnice itd.

Kmetje so se tem stiskam uprli in leta 1864 so izsilili poljedelski zakon (lege rurala dne 14. do 26. avgusta), po katerem so postali kmetje lastniki zemljišč, ki so jih dobili po organičnih zakonih. Desetina in tlaka se je odpravila.

Tako je dobilo nekako 402.500 družin — 1,631.000 ha. Leta 1864 je bilo pa tlaki podvrženih družin krog 650.000, torej je ostalo krog 150.000 družin brez lastnega posestva. — Poljedelski zakon (čl. 6) tudi dovoljuje, da smeta vsaka dva novooženca dobiti po jedno posestvo iz tistega državnega zemljišča, ki je najbližji njuni rodni vasi. Tako je prejelo 48.148 tacih mladih parov 277.866 ha. Državni svet se je tudi prodajal družinam po zakonih iz leta 1881 (12. apr.) in 1886.

Sedaj šteje Romansko krog 570.000 malih posestnikov, a to število se ne more vzdržati. Sedaj, ko so slobodni, se jim godi še neprimeroma slabše, nego se jim je v prejšnje odvisnosti dobah. Slabše in težje živé; moré jih dolgovi in pomanjkanje. Kako se je pa to zgodilo? Evo odgovora!

1. Živinoreja peša, ker obdelovanje s stroji izpreminja pašnike in travnike v njive. Zemlja se tako vedno bolj izsesava; pri tem ne more izhajati mali kmetič, ker nima denarja za stroje.

2. Železnice so vzele kmetom mnogo zaslužka in podražile so zemljo veleposestnikom v prid. Krog 1840 do 1850 se ni žito od drugod izvažalo, nego samo s podunavskega obrežja. Zemlja je bila zato po ceni, paše dovolj; železnice so otvorile evropski trg in dobičkaželjnost zasejale tudi mej romanske kmete. Stroji so se pričeli rabiti pri poljedelstvu: s tem kmetje, ki so doslej dninarili graščakom in si mnogo prislužili, izgubljajo svoj zaslužek, kakor so preje že izgubili zaslužek z vožnjo.

3. Poljedelski zakoni nič vspešnega ne izdajo in s tem, da se ponuja kmetičem prilika dobiti v last kako posestvo, še ni za stalno nič pomagane. Dedno pravo pomaga razkosavati ta posestva; kmetje potrebujejo vedno več denarja in iščejo si ga, kjer ga morejo dobiti, — tudi pri oderubih, ki jih kmalu družega za drugim spravljajo na boben. Razkosanih posestev se pa polastuje veliko posestvo, katero imajo že v mnogem oziru židje v rokah.

4. Ogromni, vedno naraščajoči zemljiški dolgovi so vzdramili romansko zakonodajstvo. Dne 16. jun. 1881 se je sklenil zakon, da se osnujejo kmečke posojilnice, ki naj bi preskrbovale kmeta s kapitalom, ki ga potrebuje za svoje podjetje. Pogoji posojila so bili začetkom zelo strogi. Najmanje v 9 mesecih se je moralo vrniti; l. 1881 se je postavila obrestna mera na 7 odstotkov; l. 1886 se je zvišala na 10 odstotkov; poleg tega je bilo treba plačevati za upravo 1 odstot. in 2 odst. zamudnih obrestij, tako da je navadno stalo posojilo 13 odstotkov. Če k temu pridenemo še legalizacijske troške za dolžna pisma, troške, ki navstajajo vsled tega, ker se sme dolg samo dvakrat obnoviti in ne za dlje nego za dve leti, potem lahko izprevidimo, da so bila ta posojila za kmeta odločno predraga. Grajščaki so se drugače preskrbeli. Po zakonu dne 6. apr. 1873 imajo pravico vstanavljati društva z vzajemnim jamstvom, ki smejo izdajati zastavnice. Vlada je dala vsakemu prvih taci družtev do 1,500.000 frankov. Namen jim je posojati veleposestnikom večje svote, ki se v daljši dobi (10—60 let) umrtvujejo. Najpreje so se ustanovila v Jasi, Krajovi in Bukareštu.

5. Oderuhom se na Romanskem dobro godi; kmet jih potrebuje. Hudo je židovsko nasilje, kateremu so vsled tega vsuženi romanski poljedelci, a še nedostojnejša in sramotnejša je neka druga vrsta sužnosti, ki je na Romanskem v navadi. Kmetje prodajajo namreč že pozimi svojo delavsko moč veleposestni-

kom ali njihovim najemnikom — za poletno delo. Vnebovpijoče krivice se godé pri tem. Lačni, zmrzujoči kmetič je voljan za vse, samo da dobi kaj, s čimer si ogreje premrlo truplo. Prav pravi Elija Regnault:*) »Po zimi zamenjava vlastelin svoje žganje s poletnim kmetovim delom, zarubi tako njegovo prihodnost in ga potlači.«

Tak revež, ki se je jedenkrat tako prodal, se več ne izkoplje, suženj ostane do smrti. In njegova sužnost je celo po zakonu dovoljena in utemeljena. (Leges tocnelilor agricole dné 13. maja 1892: »Zakon zadevajoč pogodbe o poljedelskih delih.«) Najemnik ga prodaja najemniku, dokler ga ne reši smrti robovanja.

Tako živi romanski kmetič v svojih ilnatih, s protjem spletenih kočah v slabi obleki, s slabo hrano in — propada morda še nekoliko ložje, nego njegovi tovariši ob Labi; saj je vaje samo trpljenja in sužnosti. Nobeden se ga ne usmili; razkolni duhovniki imajo svoje skrbi pri svojih velikih družinah, gospodo pa kmet tako nič ne briga. Pač: romanski kapitalisti skušajo svoj denar bogato obrestovati mej kmeti; zato so ustanovili poljedelsko banko (Banca agricola). Tu se je pokazalo, koliko je kapitala v deželi. Izdati se je imelo 40.000 delnic po 500 frankov; podpiralo se jih je pa 99.586, tedaj več nego dvakrat dovolj.

*) Histoire politique et sociale des Principautés Dannubiennes 1855.

Socijalna demokracija pozna vse te razmere in je že pričela svoje delo.

Socijalno demokratični rokodelski pomočniki se podajajo iz mest na deželo buditi v obupanih srcih nadeje lepše bodočnosti. Lahko je umevati, da njihove besede ne ostajajo brez sadú.

14. Bolgarija.

Lepa bolgarska zemlja meri 96.660 km^2 in ima 3,309.816 prebivalcev, torej 33 na 1 km^2 . Bog jo je obdaril z bogato naravo; dobro, delavno ljudstvo jo obdeluje. Z veseljem pa tudi povdarjamo, da se temu ljudstvu gmotno sedaj še primeroma dobro godi. Turški jarem, ki je stoletja tiščal bolgarski tilnik, ni mogel uničiti ljudstvu slovanskega značaja in ž njim združene organizacije. Tudi Bolgarska je imela svoje po rodbinah združene zadruge za turških časov. Seveda niso bili združni gospodarji lastniki zemlje, marveč le nekaki dedni najemniki, ki so turškim vlastelinom plačevali davek in opravljali vse, kar je bilo z njihovo odvisnostjo v zvezi. Da se je godilo tem zadrugam mnogo krivic od turških gospodarjev, se umeje samo po sebi. Tudi Bolgari so skušali trpko resnico, ki jo na kratko izraža romanski pregovor: Turcul te bate, Turcul te judeca*), a vendar so si ohranili neko samostojno odločnost, pogum v obrambi svojih svetinj in nevstrašno značajnost. Če prebiramo bolgarske na-

*) Turek te bije, Turek te sodi.

rodne pesmi, se nam na stežaj odpira dobro in junaško bolgarsko srcé. O sentimentalnosti, o jadikujoči obupnosti ni ondù ne duha ne sluha; pač pa se nam opisuje često v krepko zvenéčem jeziku, kako se ustavlja bolgarska deklica samemu carju, ne menéč se za njegove ponudbe, kako brani proti najvišjim oblastnikom Bolgar čast svoje rodbine, poštenje svoje žene ali hčere. Godijo nam te slike, ki nam pričajo, da rojenih junakov tudi stoletne verige ne morejo potreti.

Zato pa vidimo, da so Bolgari, čim so se bili oslobodili, brž pokazali, da so godni za slobodo. Političnih spletk, s katerimi Bolgarija polni evropskim listom predale, se tù ne dotikamo, ker se nam zdi politika jako slabo merilo za razvoj in zrelost kakega naroda in ker trdimo, da se iz političnih igrač, s katerimi se igrajo siti in za pametno delo leni ljudje na Balkanu, ne da prav nič sklepati. Mi se oziramo na gospodarsko zrelost in iz tega vzroka ponavljamo, da so se Bolgari pokazali godni za slobodo. Bolgar je rojen poljedelec; kmečki stan nam torej najbolj kaže, ali je naša trditev resnična, ali ne. Ozirati se pa moramo pri tem le na sedanji čas.

Razmere kmečkega stanú so se namreč popolnoma izpremenile, odkar so turški vlastelini pred Rusi ubežali in ostavili svoja posestva. Zapuščena zemljišča so jeli ljudje kupovati in nekateri so pri tem prodali svojo živino, svoja poljedelska orodja, samo da so si pridobili več zemlje. S tem je postala bolgarska zemlja prav kmalu

last bolgarskih posestnikov. Vkljub ti želji po posestvu se pa vendar zemljišča niso nakopičila v rokah posamnikov, marveč so se lepo razdelila.

Bolgarija ni poznala in tudi sedaj še ne pozna tako zvanega proletarstva, t. j. ljudij, ki vsak dan sproti prodajajo svojo delavsko moč, da se preživé. Po pravici pravi Boris Minzès*): »Bolgarija je prebogata na natornih zakladih in v socijalnem obziru meri skoraj ob popolnost; sme se namreč trditi, da je z malimi izjemami vsak poljedelec lastnik zemljišča, ki je obdeluje. To je tudi glavni vzrok, ki stoji na poti naraščanju proletarijata na deželi in v mestih«.

Ker manjka delavcev, zato so dotičniki, ki so se polastili bivših turških posestev, radi oddali dele svojega zemljišča malim kmetičem in jih še sedaj radi oddajajo.

Kako trezno kmečko ljudstvo je v Bolgariji, vidimo tudi odtod, ker so imeli kmečke posojilnice in hranilnice že za turške vlade. Ko je Midhad paša stal bolgarski upravi na čelu, se je ukrenilo marsikaj zelo koristnega. Paša sam sicer ni mnogo delal, pač pa se je moglo ž njim pametno govoriti. Škoda, da je vsled gnjilega upravnega uradništva večinoma vse ostalo na papirju, samo posojilnice so se rešile.

*) Volkswirtschaftliche Gesetzentwürfe in Bulgarien — Sozialpolitisches Centralblatt, Berlin 1894 dr. H. Braun 141. str.

Vkljub temu pa moramo zapisati bolgarski kmečki stan v črne bukve. Njegove rane sicer ne kažejo za zdaj še tako bližnje smrti, kakor drugod, toda pekoče in skeleče so vendar.

Uboga Bolgarija ne more priti politično k miru. To se čuti povsod. Gospodarsko zrelo bolgarsko ljudstvo je premajhno in na preveč vidnem kraju, da bi moglo samo pokazati tudi svojo politično zrelost. Kmečki stan trpi vsled tega.

Kupci turških posestev so potrebovali denarja in s tem so zašli oderuhom v pesti. Še sedaj plačujejo mnogi po 5, 6, da celo po 10 odstotkov na mesec. Pravne razmere še niso vrejene in zakotni pisarji, ki se štulijo za pravne namestnike ljudstvu, je le še bolj deró.

V utemeljevanju zakona, ki ga je predložil vlansko leto (1894) tedanjí finančni minister Gv. Evst. Gešov, beremo naravnost: »Mnogo vasij ostaja oderuhom dvakrat, trikrat, štirikrat toliko dolžnih, kolikor so si izposodile, dasi so posojeno svoto že zdavnej plačale. V drugih vaseh pripada vse nepremakljivo blago oderuhom.«

Vrh tega manjka poljedelskega pouka; obdelovanje se izvršuje še vse po starem. V tem oziru bo treba mnogo prenaredb, ki so pa vse možne še le v političnem miru.

Ko so Turki bežali pred Rusi, so vzeli seboj, kar se je dalo; tudi denar iz posojilnic. Tedanja začasna vlada je komaj nekaj rešila. A da je prebivalstvo gmotno zdravo, priča nam lepi razvoj vkljub tem neredom. Leta 1881 so imele nam-

reč vse kmečke posojilnice samo 6 milijonov frankov bilance, leta 1894 pa nad 21 $\frac{1}{2}$ mil. frankov. Ob vednih nemirih ni bilo mogoče teh posojilnic tako voditi, kot bi bilo treba. Vzlasti poštenih blagajnikov je manjkalo. Imenovani načrt ima mej drugim tudi to-le poročilo o posojilnicah: »Pri pregledovanju se je našlo, da se je v petih posojilnicah denar izneveril, v sedmih goljufalo pri ažiju, v petih posodilo mnogo denarja brez zadostne varščine, v dveh slabo zapisavalo . . . Vrh tega se je vsled mnogih pritožb dognalo, da so blagajniki delali preveč samovoljno; nekateri so prosilce za posojilo odbijali, drugim so dali prav majhne svote, češ, dotični kmet ne potrebuje več, tretjemu so zopet delali težave; svojim strankarskim pristašem, prijateljem in sorodnikom so pa blagajne vedno odpirali. Mnogi blagajniki so posojali ogromne svote trgovcem, ki so jih ti zopet njim neljubim kmetom posojali na visoke, oderuške obresti. Pri volitvah so se pokazali strankarske, so podpirali svoje pristaše in vse upnike preganjali, ki niso bili njihovega prepričanja. Mnogo izmej njih se peča z oderuštvom, ali naravnost, ali pa s pomočjo prijateljev in sorodnikov.«

Zato je bilo res treba zakonite pomoči v tem oziru. Qmenjeni načrt obsega te-le točke:

1. Blagajniki se odslej ne bodo več volili, marveč imenovalo jih bo ministerstvo.

2. Posojilnice naj se polagoma zvečajo.

3. Posojilnice naj se zvežejo z narodno banko v Sredcu in vsled tega tudi mej seboj.

4. Jamčijo naj druga za drugo, da se s tem pomnoži njihov kredit.

5. Da se razširijo, naj se jim da 5 do 10 odstotkov zemljiškega davka in naj si izposojajo denar z državnim jamstvom.

Vse to kaže, kako manjka bolgarskim kmetom denarja in s kakšnimi težavami se prilagodejo kapitalističnemu gospodarstvu. Denarja jim je pa vzlasti zato treba, ker ga hočejo od njih mažarski in nemški židje, ki jim vsiljujejo svoje slabe obrtne izdelke. Bolgarija nima sama skoraj nič velikega obrta, uprav zato, ker nima brezposelnega proletarijata. To razvidimo tudi iz tega, da se je l. 1894 izvozilo samo za 59,099.047 mark uvozilo pa za 80,375.646 mark.

Bog daj bolgarskemu ljudstvu požrtvovalnih vzgojevalcev in gospodarskih voditeljev, da ohranijo svojo zalo domovino sebi in je ne potisnejo v žrelo mejnarodnega kapitalizma! Pot v brezdnost je že pričeta, a prepozno še ni, da se rešijo. Zdrava slovanska rodbinska organizacija jim še more pomagati, če ji država ne odreče svoje podpore.

15. Slovanska organizacija.

V prejšnjem poglavju smo, govoreč o Bolgarih, omenjali slovansko rodbinsko organizacijo. Ker je v mnogih ozirih zelo važna, se moramo ob kratkem ozreti nanjo. Gotovo nas zanimlje naših prednikov življenje in mišljenje; gotovo nam je drag vsak popis, ki nam pojasnuje starih Slovanov pojme o pravu in o družabnosti sploh. Že iz tega vzrōka

nam mora goditi pogled v prošlost slavnih naših dedov. Toda še neki drug važen vzrok nas sili, da se oziramo paznega očesa v svojega rodu davnino.

Vsi prepričani in razboriti kristjani so jedini v tem, da je socijalnega nereda kriv individualistični, vse razdružujoči liberalizem. Boj proti temu liberalizmu je torej sveta dolžnost. Ta boj pa nima samo negativne strani, marveč mora imeti poleg tega, da razbije sovražnika, še drug pozitiven namen — sezidati novo, trdno družabno poslopje. Načela, po katerih se ima to zidanje vršiti, so jasna vsakemu kristjanu, ker niso drugega nego tirjatve krščanske pravičnosti. A s samimi načeli še ni vse doseženo. Treba je ljudij, ki umevajo ta načela, ki jih nekako organično v sebi spočenjajo in rodé in ki imajo pred seboj jasne, konkretne vzglede za to svoje delovanje.

Te mora dajati zgodovina. Krščanska vera živi že blizu 2000 let na zemlji; torej mora že imeti svoje sadove tudi v družabni organizaciji. Ima jih nebrojno!

A nam, ki smo potisnjeni že vekove Nemcem v podnožje, ki dišemo v celi svoji vzgoji, v vsem svojem javnem življenju nemški zrak, ne kaže nam znana zgodovina družega nego lepe plodove krščanskega duha, ki so jih kazali nemški državni in družabni organizmi.

Nemci so pridni in vse staknejo, kar se tiče njihove prošlosti. Tako imamo tudi iz novejšega časa socijologično znamenita raziskavanja minolih

časov. Hohoff, Janssen, Pastor Vogelsang itd. so razbili nestvor, ki ga je fanatična, po protestantstvu vzbujena protiverska in brezbožna tolpa z lažjo in obrekovanjem zveržila kot obraz srednjega veka. Pokazali so, kako čudovito so bile urejene gospodarske razmere in kako veličastne družabne organizme je plodil krščanski duh. Te študije so vzbudile mnogo dobro mislečih, za ubogo propadajoče ljudstvo vnetih mož, ki so izprevideli, da je jedina rešitev iz družabnega nereda — povrat h krščanskemu mišljenju in življenju, povrat k tistim načelom, ki so nekedaj osrečevali družabne skupine in posamnike. Tako se je rodila nova smér v javnem življenju mej kristjani, ki se je imenovala krščansko socijalna. Ta smér se bojuje najpreje proti sovragu vrejenega družabnega življenja — proti liberalizmu, h krati pa hoče preosnovati družbo po izkušenih načelih Kristusove vere. To novo gibanje se je pričelo na Nemškem, na Francoskem in na Angleškem. Mi poznamo od bliza in sicer zelo zelo površno samo nemško krščansko socijalno življenje. Zato se nam zdi nekako ptuje in z neko bojaznijo ravno zavoljo tega marsikedo mej nami gleda, kako se krščansko-socijalen živelj vedno bolj širi. Boji se Danajcev.

Vrh tega pa nemški krščansko-socijalni voditelji nekaj iz agitatoričnih nagibov, nekaj pa iz preozkosrčnega narodnostnega stališča, radi povdarjajo, da so minoli lepi družabni organizmi — plodovi germanskega značaja. Rado se po-

vdarja, da je germansko pravo, vtemeljeno v natoru germanskih narodov, tisto jedro, krog katerega se je kristalizovala vsa srednjeveška stanovska in državna organizacija in vse javno življenje v bivšem »svetem rimskem cesarstvu«.

Take trditve čujemo vsak dan in bi si jih prav lahko razložili, če bi premislili, v kakšnih razmerah živé in delujejo tisti, ki jih govoré.

Gotovo je, da so te trditve strankarsko ozke in v nekakem protislovju z resnico. Krščanstvo ni nemško in ni francosko, marveč je za vse ljudi, za vse čase in za vse kraje. Zato tudi vzori, po katerih hočejo domoljubi preosnovati družbo in jo s tem rešiti, niso ne nemški, ne francoski, ne angleški, marveč krščanski.

Vsak narod ima seveda svoje posebnosti, svojo narodno individualnost. Krščanstvo teh ne razdira, marveč blaži in spopolnuje. Organizacija izvršuje natoro z vsemi svojimi. torej tudi narodnimi posebnostmi; a nadzira, vodi in brani jo krščanski duh. Zato se je organizacija pri posamnih narodih različno razvijala, à ne samo mej Nemci, marveč povsod, kjer jo je grela Kristove vere nebeška toplota, se je pokazala krasna in vzvišena.

Če poznamo samo krščansko organizacijo mej Nemci, ni to nemška krivda, marveč naša, ki se za svojega rodu povestnico premalo brigamo. V par vrstah pač ne moremo opisati vsega slovanskega družabnega življenja. To bi bilo delo, kateremu bi morali razboriti rojaki posvetiti celo

življenje; toda vsaj ob kratkem opozoriti pa moramo na to, da so tudi Slovani pod vplivom krščanstva imeli bujno razcvitajoče se-družabno življenje in da vsled tega z enakim pravom govorimo o slovanskem krščanskem socializmu, kakor Nemci o nemškem. To pokazati, je namen naslednjim vrsticam.

Najvažnejši točka v našem vprašanju o slovanski organizaciji je dedno pravo starih Slovanov. Prvi in najpopolnejši natorni družabni organizem je namreč družina; dedno pravo pa ravno veže nasledujoče si rodove v družini in ji po svojih določilih vtiskuje svoj značilen pečat. Kakeršno je dedno pravo, taka je tudi rodbinska organizacija. Dedno pravo združuje tudi po svojem bistvu zasebno-pravni in javno-pravni delokrog in določa značaj vsi družabni organizaciji. Zato je proučavanje dednega prava pri posamnih narodih socijologu neobhodno potrebno. Predno si ogledamo slovansko mišljenje v tem oziru, pogledjmo v kratkem rimske in germanske pojme o dednem pravu.

Rimsko pravo pozna v rodbini za glavarja očeta (*pater familias*), čegar oblast je neomejena nad rodbinskimi članovi. Njegova volja odločuje v življenju in kot oporoka tudi po smrti. Ako prezre kakega otroka v zadnji volji, ostane brez dedščine. — Če pa umrje oče brez oporoke, potem podedujejo premoženje udje njegove družine po tisti vrsti, po kateri so odvisni od očetne oblasti. Oče je torej samodržec, izvor vsega prava

v rodbini, kakor vladar v državi. Z načelom o očetni oblasti je v tesni zvezi absolutizem ali boljše despotizem, ki so ga izvrševali rimski cesarji in ki so se ga iz rimskega prava navzeli tudi nekateri, vzlasti štavfovski, nemški vladarji v neizmerno škodo slogi mej cerkvijo in državo in v gorje svojih podložnikov. Boj mej cerkvijo in državo v srednjem veku ima v resnici svoje korenine v despotičnih načelih rimskega prava, katero je vzlasti sloveča bolonjska pravoslovna šola oživila v srednjem veku. Tudi takozvana lutrova reformacija je dobila v teh načelih najboljšo podporo, ker je ravno ona najbolj pomagala državnemu absolutizmu v dosego njegovih namenov. Tu točno vidimo, kako je navidezna zasebno pravna rodbinska, napačna organizacija posnemala se v javno-pravnem življenju po ravno tistih načelih rimskega prava, ki se bahato imenuje »ratio scripta — zapisana pamet«.

Germanci so imeli o dednem pravu nekoliko drugačne pojme. Članovi v rodbini imajo vsak svoje pravice in dolžnosti; oče je le nekak varuh in oskrbnik teh pravic; on jih brani in jih podpira. Zato ne pozna staro germansko pravo oporoče. Po smrti kakega človeka dobe tisti premoženje, ki so po krvi umrlemu najbližji in ki so po pravu sposobni biti drugim za varuhe, torej so n. pr. ženske izključene. Zato tudi podedujejo stariši premoženje, če ni otrok ali sploh krvnega potomstva. Po rimskem pravu nimajo otroci nobenega pravnega pomena, po germanskem pa

imajo svoje pravno stanje in oče jim je samo nekako oskrbnik. Odtod izvira staro nemško načelo: »Če je dete rojeno, je oporoka že narejena.«¹⁾

O Slovanih nimamo sicer glede na njihovo organizacijo toliko poročil, kolikor o Germanih, a ker se vsa lepo vjemajo, si moremo vendar predstavljati njihovo pravno življenje.

Najpreje moramo reči, da so bili pravi demokratje. Cesar Konstantin piše²⁾ o njih: »Principes hi populi habent nullos praeter suppanos senes, seniores, majores natu«. — Ti narodi nimajo nobenih knezov, razven županov-starcev, starešin, starejših po rodu.«

Ti so vladali organizovane rodbine. Posamni človek je imel le toliko pravic, v kolikor je spadal v rodbino in živel z njo v nepretrgani zvezi. Individualizem se je torej popolnoma vtopil v sorodovinstvu ali če hočemo reči po naše v narodnosti. Rodbina, o kateri govorimo, je namreč obsezala več družin in bi se najboljše imenovala rod.

Družine se pa ne družijo pri Slovanih v lepo celoto zato, da bi se ložje branile; vzrok, ki jih spaja, ni zunanji, marveč notranji — krvna zveza, sorodovinska jedinost. Bogufal³⁾ piše o Lehih: »Lechitae, qui nullum regem seu principem inter

¹⁾ Graf und Dietherr, Deutsche Rechtssprichwörter str. 204 pri Weiss, Apologie o. e. str. 297.

²⁾ »De administratione imperii« — Jos. Hube: Geschichtliche Darstellung der Erbfolgerechte der Slaven. Posen 1836. Th. Scherk str. 20.

³⁾ Boguphali Chronicon Poloniae — Hube o. e. str. 15.

se tamquam fratres et ab uno patre ortum habentes«. Lehi, ki nimajo nobenega kralja ali kneza, so mej seboj kot bratje in kot bi izvirali od jednega očeta.«

Nestor tudi često opisuje narodno krepost naših pradedov, namreč jedinstvo in vzajemnost posamnih rodov. Tako n. pr. piše o treh bratih, katerim je bilo ime Kij, Ščok in Horiv, ki so s sestro Libedo sezidali Kijev in mirno živeli pod vlado najstarejšega brata. Podobna je njegova povest o bratih Ruriku, Sineju in Truvoru. V obče vidimo v vseh starih izročilih, kako vzajemnost rodu nadkriljuje pomen posamnika, kako se torej slovansko mišljenje z vso silo upira individualizmu, ali če hočemo reči: liberalizmu. Zato bremo n. pr. v kraljičinodvorskem rokopisu, kako se kali srebropena Vltava in kako žaluje lastavica na Višegradu zaradi prepira mej rodnima bratom.*) Zato čujemo, kako se hvali Lešek in njegovih 12 sinev, ki v sveti rodbinski ljubezni mej seboj združeni polagajo temelj poljski državi. Umevne so nam besede gdanjskega nadškofa Janeza**) o starih Slovanih: »Beata, plus quam beata fraterna societas, apud quam plus pietatis valet

*) „Aj Vltava! kaj kališ si vodo — Kaj kališ si vodo srebropeno?“ — „Kak bi si jaz vode ne kalila, — Ker v razprtju sta rojena brata, — Brata zavolj dedine očetne. — Ljuti Hrudoš na Otavi krivi — Staglav hrabri na Radbugi hladni“. — Priletela družna lastavica — Žalovala in težila milo. — Ljubušina sodba. Rokopis kraljedvorski: Poslov. Fr. Levstik. V Celovcu 1856. str. 48. 49.

**) Hube str. 17.

religio quam ambitus principandi«. — Blažena, več nego blažena bratovska družba, pri kateri več velja zvesta krepost ljubezni in spoštovanja do starišev, sorodnikov in domovine, nego želja po vladanju.«

Jasno je, da je v tacih razmerah zdrave rodbinske vzajemnosti tudi lastništvo se drugače razvijalo, nego drugod. Lastništvo je namreč pripadalo celemu rodu, ne pa posamnikom. Starejši kronisti*) nam o tem pričujejo s kratkimi in določnimi besedami, ko pravijo o Slovanih: »Omnia erant eis communia — vse so imeli skupno«.

Neki arabski kupec, Ibu-Foslan po imenu, je potoval v 10. stoletju skozi Bolgarijo in mej drugim pripoveduje v svojem potopisu tudi to - le: »Ko se rodi kakemu Rusu sin, mu vrže oče meč pred nogo rekoč: Ta meč bo tvoj; kar si pridobóš s svojim lastnim mečem, bo tvoja lastnina; zakaj — vse drugo premoženje je bilo skupna rodbinska lastnina.«**)

Potemtakem ne moremo govoriti o kaki dedščini v našem smislu pri starih Slovanih. Kjer je individualizem tako zatrt, da posamnik nima nič svojega, tam tudi ne more posamezen človek ničesar podedovati. Vsled smrti rodbinskega glavarja je treba voliti samo novega oskrbnika, novega glavarja.

*) *Chronicon Pulcavae* p. 73. *Chronicon Anonymi* p. 43. v A. Dobneri *monumenta historica Bohemiae*. Pragae 1764, T. I. — Hube o. c. str. 19.

***) Hube o. c. str. 19.

Tako se je tudi godilo. Navadno se je izbral jeden starejših modrih mož, ki je oskrboval premoženje in vodil rod.

V prvotni čistosti seveda ni ostala ta organizacija; neugodne razmere, vzlasti častilakomna sebičnost posamnikov ji je nasprotovala, vendar zasledujemo njenega duha tudi še v poznejših dobah v zakonitih določilih o podedovanju in v celem pravu pri posamnih slovanskih narodih.)

Tako n. pr. mora plačati ubijalec po Svjatoslavovem zakonu za vsacega ubitega Rusa odškodnino — rodbini. Pregreha jedne osebe v rodbini se je pri Srbih vpoštevala za pregreho cele rodbine. Na Češkem, kjer so bile v prvih dobah trdno zvezane rodbinske zadruga ali »spolki«, je morala dovoliti cela družina, da je smel kdo zapustiti kaj za dobre namene. Tudi pri Poljakih je bilo treba rodbinskega dovoljenja, če je kdo ustanovil kako faro ali zidal kako cerkev in si s tem

*) Prim.: Karamzín: Istorija gosudarstva rossijskago. II. 65.; Rakowiecki: Pravda ruska. Varšava 1822. II. str. 101—113; Raicz: Istorja raznych słowienskich narodow najpaczce Bolgarów, Chorbatów i Serbów. W Budynie gradie 1823. IV. str. 234, 261, 594. — Prava a zřízení zemská kralovství českého. 1564. Hube o. c. str. 39. — Jura primaeva Moraviae. Collegerunt ac notis illustrarunt Benedictini Rayhradenses Brunae 1781. — Jus polonicum codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis edidit Joannes Vincentius Bandtkie. Varsoviae 1831. I. — Sommersberg. Silksiacarum rerum scriptores I. — Joachim Lelawel. Początkowe prawodawstwo polskie Cywilne i Kryminalne aż do czasów Jagiellonskich. 1828.

pridobil patronatno pravo, ali če je postavil kako bolnišnico. Za vsa volila cerkvam ali duhovnikom je bilo potrebno privoljenje sinov, bratov, sestrâ in celó zetov. Tako je Boleslav,¹⁾ krakovski in sandomirski knez, daroval neko zemljišče l. 1254 měhovskim menihom, kakor pravi »ob remedium animae de consensu ac voluntate fratris« (v dušno korist in v soglasju z bratovo voljo). Če so morali tako delati knezi, potem je to tem bolj umevno o družih. Neki Vierzgo²⁾ je daroval ob tistem času ravno tistemu samostanu svoje posestvo z bratovim privoljenjem.

Da se je ta navada še dolgo ohranila, nam priča darilo nekega Franska Šenka³⁾ (Fransco dictus Szenko), ki je leta 1325 dal Mehovcem z dovoljenjem svoje matere, svojega brata, sestre in svakinje.

Ne samo darovati, temveč tudi prodajati niso smeli Poljaki svojih posestev brez rodbinskega dovoljenja. V vseh prodajnih pismih beremo »cum consensu omnium filiorum suorum« (s pritrjenjem vseh svojih sinov) ali kaj podobnega. Dijakon de Borów je prodal leta 1202 svojo vas »patris et fratris prius favore et assensu expostulato« (dobivši blagohotno pritrnilo očeta in brata).

Še v drugi polovici 14. veka beremo o tacih pogodbah »cum bona et unanimi voluntate filiorum« (z dobro in jednoglasno voljo vseh sinov).⁴⁾

¹⁾ Nakielski Miechovia p. 173. — Hube o. e. str. 57.

²⁾ Nakielski o. e. p. 171.

³⁾ Nakielski o. e. p. 249.

⁴⁾ Sommersberg o. e. p. 896.

Vseh podatkov ne moremo tukaj razbirati; dosti je, da smo na-nje opozorili. Dovolj nam spričujejo prvotno rodbinsko organizacijo naših očetov. Tem jasnejši so nam pa ti lepi pojavi rodovne vzajemnosti in tega liberalnemu individualizmu naravnost nasprotnega življenja, ker še v sedanjosti vidimo ostanke, ki so se ohranili, kot najtrdnejše priče slovanske organizacije. Mislimo namreč jugoslovanske zadruge in ruski mir.

a) Jugoslovanske zadruge.

Og. M. Utiešenović piše*) l. 1859: »Slovansko rodbinsko pravo je jedini temelj vse poljedelske in rodbinske vredbe pri južnih Slovanih srbskega in hrvatskega rodu in še vedno ne samo izjemoma, marveč p o v s o d enakomerno; po celem Hrvatskem, v Slavoniji, v Srbiji, v celi vojni Granici, v Dalmaciji, Črni Gori in Bolgariji, izvzemši jedino mesta in obrežje jadranskega morja v Dalmaciji, je ta vredba prav za prav življenjski temelj vsega prebivalstva na deželi. Samo ta razloček je, da so te rodbinske razmere deloma tu in tam zakonito vrejene, drugod pa same sebi prepuščene; tu imajo pravo zemljiško lastništvo, tam lensko ali tlačansko, konečno tudi navadno ali dedno najemninsko pogodbo za svojo gmotno oporo in da se dobi poleg

*) Die Hauskommunionen der Südslaven. Eine Denkschrift zur Beleuchtung der volkshümlichen Acker- und Familienverfassung des serbischen und des kroatischen Volkes. Wien 1859, F. Manz & Compagnie. Str. 15.

slovanskega rodbinskega prava v nekaterih rodbinah, kjer niso posamni dediči poglavitno navezani na poljedelstvo, izjemoma tudi splošno dedno pravo, kot n. pr. v mestih.*

Pred štiridesetimi leti je torej še bujno živela slovanska kmečka organizacija; torej nam ni težko natančneje se seznaniti ž njo. Oglejmo si navaden rodbinski stan!

Mej sadnim drevjem stoji ne prevelika hiša. Skozi vežo pridemo v kuhinjo; na levo in desno so prostorne, čiste izbe. Tu stanuje družina po dnevu, v kolikor je doma; tu ima skupno hrano; ženske skupno ročno delo itd. Spíta pa v ti hiši le gospodar (starešina) in gospodinja; drugi zakonski pari imajo svoje posebne hišice, ki stojé krog rodne hiše. Ta se imenuje po krstnem imenu gospodarjevem. — Rodovini pripada navadno: gospodar in gospodinja z otroci v starosti 40 do 50 let, ki vodita vse gospodarstvo; 60- do 70letni stariši, ki so odložili težko gospodarsko breme; gospodarjev stric z ženo in otroci; gospodarjev brat z ženo; jeden brat je morda vojak, drugi rokodelec v mestu itd.

Poleg hiše so hlevi; v njih je nekaj parov volov in konj, 4 do 8 krav, 10 do 20 drugih govedij, 15 do 20 prešičev, več ovac; po dvorišču brska kuretina; za hlevom stojé druga potrebna gospodarska poslopja.

Posestvo take rodbine je nerazdeljeno in vsak rodbinski član ima pravico do skupnega premoženja. Podedovanje gledé na ta posestva je le

tedaj mogoče, če bi vsi rodbinski člani razven
jednega pomrli ali sicer bili drugače preskrb-
ljeni. Tak zadnji ostali član ima pravico napraviti
oporoko. Pač pa imajo tudi posamne družine
svoje lasti: obleko, opravo, morda tudi hišico.
Često imajo tudi kako živinče, ki se z združnimi
skupno pase ali košček vinograda i. t. d. To po-
sebno premoženje podedujejo otroci po stariših.
Vsak možák v rodbinski zadrugi se sme ženiti;
s tem dobiva zadruga novih delavskih močij. Če
manjka moških, se priženi v zadrugo kak tuj
mladenič, ki ima ravno tiste pravice, kot drugi
moški združniki. Sicer se pa mnogo bolj na-
vadno dekleta omože v drugo zadrugo. Za doto
dobé samo nekaj premakljivega premoženja.

Gospodar se po nekaterih zadrugah voli po
večini moških glasov; drugod ga imenuje prej-
šnji gospodar, ko odlaga svojo službo in čast.
Pri tem se ozira v zlasti na razumnost in pošte-
nost. Gospodar ukazuje, svari in opominja; veči-
noma se o vsaki količkaj važni stvari posvetuje
z sozadružniki.

Delo je lepo razdeljeno; mlajši pasejo; sta-
rejši obdelujejo polje. Gospodinja kuha za vse.
Če je treba nujnega dela, pridejo pomagat sosedje
in tak dan je praznik za zadrugo. Od zore do
mraka se glasé vesele pesmi s polja ali s trav-
nikov in zvečer zaraja mlado ljudstvo ljubeznivo
kolo.

Nravnost je v tacih zadrugah na visoki sto-
pinji. Osebna sloboda ima tolik delokrog, da se

ne čutijo mejé, ki jih stavlja skupno življenje. Vsak zakonski par ima odkazan del zemlje, kjer seje pridna ženica lan in konopljo, da poskrbi možu in otrokom snežno belega platna za perilo in obleko. Žené se tako prijazno kosajo mej seboj. Da se ne prepirajo in da se vsaka posamezna žena privadi gospodinjstvu, se po mnogih zadrugah menjajo »reduše«; vsak teden pride druga na red, da oskrbljuje kuhinjo, peče kruh, molze, skrbi za kuretino i. t. d.

Veselje in žalost se v zadrugi delita skupno; saj ne zavira duševne vzajemnosti »korenina vsega hudega«*) = l a k o m n o s t. Kar je treba odrajtovati gosposki, se točno oddaja. Lep red je združen z združnim življenjem. Preskrbljeno je za vse. Če se vidi, da je preveč združnikov, se dajo mlajši v šolo, ali gredo v mesta, ali na grajščine iskat si dela. Lahko si ga dobé.

Kar je imela do zadnjega časa Hrvatska vrlih in značajnih mož duhovskega in svetnega stanù, so večinoma vsi vzrastli v zadrugah. Pošteno krščansko mišljenje, ki je še do nedavna tudi v izobraženih vrstah brez izjeme vladalo na Hrvatskem, je imelo svoje temelje v združnem rodbinskem življenju; vzajemnost, gostoljubnost hrvatskega naroda se je tu oživljala; požrtvovalnost, skrb za skupni blagor, katere so bili polni možje-preporoditelji na Hrvatskem, se je ondukaj rodila in krepila. Liberalizem, ki je uničil zadruge, je uničil tudi — mnogo hrvatskih krepostij in s tem

*) I. Tim. 6, 9.

neizmerno škodoval celi domovini, vsemu slovanskemu jugu.

Število zadružnikov je bilo zelo različno. Najpogostneje so bile zadruge 10—12 oseb; kjer je bilo posestvo večje, je pa tudi v jedni zadrugi živelo po 10—15 družin, 50—60 oseb.

Ogledali smo si ob kratkem vredbo teh zadrug, ki so bile še nedavno razširjene, kakor smo omenjali po vsem slovanskem jugu, izvzemši slovenske pokrajine, ki so imele nemško fevdalno ustrojstvo. Žalibog, da ne veljajo več navedene Utiešenovičeve besede in da je strupena sapa iz zapada že skoraj popolnoma zamorila te čudovito zale cvetke na slovanskih tleh.

Z a d r u g e u m i r a j o ! Ta žalostna resnica ima svoje vzroke. Oglejmo si jih!

Najpreje je neumna birokracija tako dolgo vtikala svoj nos v te cvetoče družabne organizme, da jih je po dolgem čečkanju s svojimi papirnimi ukazi, določbami i. t. d. res spravila v nered. O tem seveda ni premišljevala niti politična, niti fevdalna, niti vojaška gosposka, da so te zadruge živa telesa, rodivša in razvijajoča se tekom stoletij iz bistva slovanske družine in jugoslovanskega značaja, da so pravno trdnejša, ker temelje v običajih (*ius consuetudinarium*), nego vse za mizo skovane in po umetelnem kopitu zveržene naprave. Pač pa so omenjene gosposke vedno premišljevale, kako bi se dale te zadruge čim najbolj izkoriščati; s tem so zavirale slobodni zadružni razvoj in zasejale prepir in razdor mej nje.

Tako so n. pr. zakoni zabranjevali, da se zadruga le pod jako težkimi pogoji ali sploh nikedar ne sme deliti. Preje se je časih jedna zadruga razdelila v dve, če je tako bolj kazalo in če so bili zadružniki zadovoljni. Odslej je bilo to skoraj nemogoče.

Mej zakoni, ki so urejevali zadruge, moremo pohvaliti samo zakon za vojaško granico l. 1807. Deželnega zbora zakoni l. 1835/6 se ozirajo večinoma samo na vlasteline; zakon l. 1839/40, ki ga je sklenil ogerski deželni zbor za Ogersko in sosednje dežele, je pa naravnost brezobzirno škodljiv, ker v 8. članu ureja dedno pravo, ne ozirajoč se pri tem na zadruge. Neki mažarski poslanec je pri obravnavi tega zakona, v katerem se je mej drugim sklenilo, da je mažarščina državni jezik, porogljivo vprašal, kje je tisto Hrvatsko, o katerem se toliko govori, češ da on pozna ondukaj samo ogerske komitate. Ta zakon je n. pr. dooločal, da se dedščina deli po rodbinskih deblih (stirpes) in ne po številu oseb. Recimo, da bi imel neki oče dva sina; oba se oženita in ostaneta v zadruzi; prvi ima jedno hčer, drugi 8 sinov. Po omenjenem zakonu bi hči ravno toliko dobila, kolikor vseh osem sinov, dasi so se ti morda leta in leta trudili in pomagali s svojim delom preživljati tudi svojo sestričino. — To je gotovo krevično.

Hrvatski narod je imel tedaj še toliko močij, da se je ustavil izvršitvi tega zakona, toda l. 1848 ga je pahnilo v še hujšo nevarnost. Sloboda je

završala povsod, tudi po zadružnih hišah, in brezvestnih ljudij je bilo dovolj, ki so hujskali ljudstvo, naj si razdeli posestva in se posluži slobode. Robota je ponehala in ob času, ko se je slikala vsaka, tudi najbolj upravičena odvisnost, kot sužno stanje, se je seveda tudi zadružna vzajemnost imela za tako in težko prenašala.

Te otrobi, ki jih je mlelo slobode in budalostij polno leto 1848, so bile zadržam mnogo bolj škodljive, nego vsa birokratična neslanost in krivičnost. Res so se obnašali uradniki kot paše, zato pa tudi niso imeli mej ljudstvom nobenega vpliva. Pijanost 1848. leta se je pa zalezla mej ljudi in je rodila — neizmerno gorja. Brez ovinikov trdimo, da so bili v vseh deželah prvoborniki tistega boja za »slobodo«¹ plačani agentje kapitalizma, vzlasti židovskih denarnih mogotcev. Nerazsodni otroci so šli za njimi nevedé kam in zakaj. Kričali so, ker je bila taka moda in v kriku so si tudi toliko razburili živce, da so celó prelivali kri za domnevano in po lažéh in zvijačnosti jim v možgane vbilo »slobodo«. Sedaj pišemo že 1895 in vender smo prepričani, da bodo te naše besede našle še mnogo odpora. Nič ne dene! Resnica deluje počasneje, a tudi varneje, nego laž!

»Sloboda«¹ 1848. leta je pahnila hrvatske kmečke zadruge v liberalizem in ž njim vred v kapitalizem. Vsak sam za-se naj se veseli svoje samostojnosti, a vsak naj tudi vživa, kar more; tako je slovelo geslo. Nove potrebe so se pora-

jale in ž njimi najhujša želja — po bogastvu, po denarju. Naturalno gospodarstvo, po katerem je vsaka zadruga zadoščevala do mala vsem potrebam posamnih članov, je moralo prenehati; pričela se je gonja za denarjem, ki je postal ključ k vsemu, kar proizvajajo človeške roke in vsled tega dozdevno tudi k sreči in blagostanju. Žalibog so se nebrojni pri tem goljufali in bridko se je maščevala ta njihova prevara nad njimi. Leta 1859 piše Utiešenović:*) »Že deset let razmotravajo, premišljajo in presojujejo na Hrvatskem in v Slavoniji o nekakih boleznih razmerah, v katerih so ljudje in dežela. Poklicani in nepoklicani zdravniki se vsiljujejo s svojimi sveti in splošnimi zdravili, ki so že blezu celi svet ozdravila, pri bolniški postelji dozdevno »bolnega ljudstva«. To ljudstvo je v nevarnosti, da ne postane hypochondrično in si res domišlja resno bolezen, ker to trdé vsi zdravniki in že govore o nekem zdravljenju na življenje in smrt.«

Tedaj je bilo hrvatsko ljudstvo že res okuženo; Utiešenović sam ni izpoznal bolezní in se ni zavedal, kako globoko je v desetih letih prodrl kapitalizem mej čili hrvatski kmečki stan. Dobro je sicer opozarjal v svoji knjigi na več mestih,**) da je zapadni vpliv škodljiv za hrvatskega kmeta, toda sodil je, da bi rodbinska organizacija samà mogla ustaviti pot k prepadu brez ozira na liberalne gospodarske nazore, ki so tedaj

*) Die Hauskommunionen o. e. str. 183.

***) O. e. str. 129, 159, 183.

strašili po svetu. Mi ponavljamo: kapitalizem, vzrodivši se iz materijalističnih-liberalnih načel, si je osvojil glave in s tem tudi srca in žepa ubogih narodov, mej njimi tudi hrvatskega.

Šlo je vedno navzdol. Leta 1873 se je ustanovil za Granico zakon, ki je popolnoma uničil tamošnje zadruga. V tretji točki določuje, da sme zadruga slobodno razpolagati s svojim nepremakljivim premoženjem in dovoljuje, da sme vsak zadružnik delati oporoko o svojem deležu. Zemljiškim dolgom je odprlo to določilo vrata na stežaj. V četrti točki beremo, da se ne sme zadružniku, ki se je bil zadolžil, na dražbi prodati njegov delež, v peti pa se določuje, da se mora zadružno posestvo v jednacijah delih razdeliti mej zadružnike, če to zahteva večina obojega spola.

Tako so poskrbeli Mažarji in mažaroni za vrle Graničarje in v hvaležnost, da so kot krščanski janičarji stoletja prelivali svojo kri »za krst častni i slobodo zlatno«, so jih izročili oderuhom v roke in kapitalizmu v sužnost. Nekaj let kasneje je podoben zakon na Hrvatskem in v Slavoniji zaplodil uničujoče črve v košati, bujni les kmečkih zadrug.

Kmečka posestva se vedno bolj zadolžujejo, delé in razprodajajo. Že leta 1859 je pisal neki katoliški duhovnik Utiešinoviću,^{*)} da kmetiči onega proklinjajo v grobu, ki je prvi uvel delitev posestva mej njimi. Sedaj čutijo grozne posledice še mnogo

^{*)} Die Hauskommunionen, o. c. str. 145.

bolj. Hrvatski kmečki stan tako propada, da se Bogu usmili. Revščina, topa obupnost, nesvestna breznačelnost gloje nesrečne potomce tistih junakov, ki so se po pravici imenovali predzidje krščanstva (antemurale christianitatis) in katerih srčnost in značajnost je slovela po celem svetu.

Njihova lastna zemlja bo imela kmalu komaj grob zanje, ki so jo tri vekove močili s svojo krvjo in gnojili s svojimi trupli. Tujci-Mažarji in Nemci prihajajo trumoma v njihovo domovino in kupujejo lepo hrvatsko in slavonsko zemljo.*)

Slavonija bo kmalu po večini v tujih rokah; domačini bodo pa robovi na lastnih domačih tleh in so deloma že; tudi na Hrvatskem narašča vedno bolj vrsta golega, brezposestnega proletarijata, ki sedaj ponuja svoje roke še v delo, ki jih bo pa ob svojem času rabil drugače. Da, črne so bukve hrvatskega kmečkega stanu in namestu živih, bujnih slik združnega življenja, gledamo v njih samo znoj trpljenja in obupne žalosti.

*) Hrvatska in Slavonija meri 42 501 km² in ima 2.250.000 prebivalcev. Zemlja je tako-le razdeljena:

listnatih gozdov	11 700 km ²
iglastih gozdov	850 km ²
srednjih in nižavnih gozdov	2.800 km ²
vseh gozdov 15.3500 km ² =	36·30 odstotkov.

Travnikov in pašnikov — 10.700 km² = 35·33 odstotkov;

s pšenico obsejanega sveta	2050 km ²
z rižo " "	1000 km ²
z ječmenom " "	950 km ²
z ovsom " "	950 km ²
s turšico " "	3500 km ²
s sočivjem, krompirjem itd. obdelanega sveta	4600 km ² .

Vsega polja torej 13·050 km² = 30·88 odstotkov, neobdelanega sveta 5·58 odstotkov.

Podobno hirajo zadruge tudi drugod po slovanskem jugu. V Dalmaciji je beneška vlada zelo pametno ohranila in podpirala slovansko rodbinsko organizacijo. Ž njeno pomočjo si je tudi vredila stalno brambovsko četo proti Turkom. Leta 1809 so prihrumeli Francozi v dalmatinske kraje in so seveda takoj uvedli Napoleonov zakonik ž njegovim pogubnim dednim pravom; samo v banski-karlovski vojaški Granici in na Hrvatskem do Save je francoska vlada pustila združno življenje. Francozi so jo morali kmalu pobrati, a njihov škodljiv vpliv je ostal. Zadrug ni nobeden branil in zato so propadale. Mnogo družin je parceliralo svoja posestva in si jih mej seboj razdelilo; nekatere so ostale v nekaki vzajemnosti zavoljo revščine, ker si niso mogle zidati lastnih hiš. Parcele so marsikje tako ozke, da mora kosec na sosednem svetu stati, če hoče svoj kos travnika pokositi. Pravijo celó, da ima jedna oljka po več gospodarjev in da so celó podstrešni tramovi pri nekaterih hišah razdeljeni.

Umevno je, da se taki »posestniki« ne morejo dolgo ohraniti. Špekulantom, trgovcem po mestih itd. prodajajo radi svoja posestva in jim potem služijo kot »coloni« — najemniki. Da pa živi še stari slovanski duh v dalmatinskem ljudstvu, nam priča to, da ti najemniki navadno živé v zadrugah, s katerih lasti jih je prepodila nove dobe brezbriznost za pogoje kmečkega blagostanja.

V Črni gori živé še gospodarske zadruge. Ta stari običaj je junaškemu, a ubožnemu črno-

gorskemu rodu najboljši »državlanski zakon, njegova država, v vseh srca zapisano sveto pismo za ta svet, kot je evangelij za drugi. Le v tem svetišču rodbinske vzajemnosti je moglo najti pod turškim jarmom vzdihujoče krščansko - slovanško ljudstvo junaštvo za vztrajnost, rešitev pred obupom. Le tu se je moglo bolj skrčeno srce olajšati s solznimi potoki, ker tukaj na svetem žrtveniku celega sorodovinstva se je umevala in sočutovala vsaka bolečina; zato ni ostalo njeno zélo v rani. Narod je trpel in še trpi, a nikedar ni obupal o svoji rešitvi in Bog ga bo potolažil.*)

V Srbiji je zmedeno, po drugih evropskih državah posneto zakonodavstvo zabílo prvi klin mej zadružno življenje. Poseben oddélek (§§ 507 do 529) državljanskega zakonika govori o zadrugah, a tako neumno sestavljenega zakona ni lahko dobiti, kakor je ta. § 508 pravi n. pr.: »Nič zadružnega premoženja ni posamnikova, marveč skupna last.« § 515 pa govori: »Vsak zadružnik se sme zadolževati samo na svoj delež.« § 521: »Vsak zadružnik, ki ima potrebne osebne lastnosti, sme delati oporoko o svojem deležu.« In § 527 govori celó o dednem pravu v zadrugah, rekóč: »O podedovanju in o delitvi v zadrugah

*) Utišenióvić, o. c. str. 45.

veljajo splošna določila o podedovanju in delitvi.« — Protislovja v tem zakonu so tako jasna, da nam ni treba o tem več govoriti. Srbska vlada je ta protislovja še povečala. Leta 1855 je izdala n. pr. odlok, da se mora samo npravno vplivati, da se preveč ne razdeli združno premoženje. Seveda — znanstveni pravni nazori so uničili po običajih vrejene pravne razmere. Spominjamo se tu laškega pregovora, ki pravi: »Il buon senso è morto affatto; la scienza la sua figliuola l'uccise, per veder, come è fatto« — »Zdravi domači razum je popolnoma mrtev; veda, njegova hčerka, ga je ubila, da bi izpoznala, kako je narejen«.

Avstrijski in srbski pravniki so sklepali neko novo kopito, po katerem naj bi se določevalo srbsko pravno življenje. Najpreje je rimsko pravoslovje uničilo germanske pravne ustanove in potem se je kot zapadna omika selilo proti slovanškemu vzhodu. Kar je bil v rimskem pravu colonno-najemnik, to je bil po načelih teh mož — kmet, kar je bila rimska sužnost, to se je sodilo o tlačanih in grajščinskih podložnikih; skupno premoženje se je razmotravalo po nazorih rimskega prava kot »condominium — solast«, in to je razrilo v vsi Evropi pravne razmere. Iz teh nazorov se je razvilo zakonodavstvo, ki je bilo naravnost samosilno in je kot tako samo po sebi izpodkopavalo natorno pravno čuvstvo in gojilo — revolucijskega duha.

Neki novodobnik se je pred leti razgovarjal z nekim srbskim veljakom in mu dejal, da Srbija

ne more napredovati brez slovstva. Na to mu je odgovoril Srb: »A šta su vaše knjige, ta od knjigâ starija je glava.«*) — Ta beseda je vredna premisleka.

Dasi so se v Srbiji zadruge tako rekôč razdrle, vendar se je za kmeta poskrbelo na drug način. Leta 1873 se je pre naredil sodnega zakona § 471. Po tem zakonu se ne sme prodati kmetu na prisilni dražbi jeden plug, jeden voz, dva vola ali par konj, jedna hiša, jedna sekira, jeden kramp, jedna kosa in toliko živeža, kolikor ga je treba do novine njemu, njegovi družini in njegovi živini, in pet oralov zemlje, naj si je neobdelana, ali gozd, ali vrt, ali vinograd. Ravno tako se ne sme prodati na prisilni dražbi hiša z gospodarskim poslopjem in jednim oralom polja.**)

Poleg zakonodavstva in liberalnih načel pa ne smemo zamolčati še jednega pogubnega sovražnika našim jugoslovanskim zadrugam. Ta je — veleposestvo. Vlastelini so hoteli vedno ohranjati zadruge pod svojim vplivom in zato so z vsemi silami delovali na to, da so bili za gospodarje izbrani samo taki, ki so jih brezpogojno ubogali. Sebičnost in vladoželjnost je tudi v tem slučaju zamorila čuvstvo za splošne koristi.

Ponosneje nam vtriplje srcé, ko se zamišljamo v prošle dobe kmečkega stanu na slovanskem jugu. Krepka in blagonosna organizacija njegova nam vzbuja občudovanje. Sedaj mineva! In zato

*) Utiešenović, o. c. str. 52.

***) J. Belec: Kmetom v pomoč, o. c. str. 102.

nam sedanjih dnij spomin izvablja solzo sočutja in grenke žalosti za te čarobne priče jugoslovanske gospodarske trdnosti. Predno se ločimo od njih, razberimo še vse njihove koristi!

1. Uboštvu in proletarstvu so bile jugoslovanske zadruga najtrdnější jez. Doma delavnim članom so dajale vsega, kar so potrebovali za življenje. In če je kedo odšel za nekaj časa z doma, je ostal še zadružnik. Ako je mogel, je pošiljal kaj malega od svojega zaslužka zadrugi in tako je do smrti vedno vedel, kam domu. Sedaj je drugače! Novodobnega liberalizma pijani Hrvatje, Srbi in Bolgari so že pred 50 leti ravno zato se hudovali proti zadrugam, ker zavirajo razvoj slobodnega delavskega stanu in vsled tega onemogočujejo veliki obrt v deželi. Sedaj imajo lačnega proletarijata dovolj in tvornic tudi; imajo pa tudi cele množice nezadovoljnih ljudij, ki v socijalni demokraciji in anarhizmu iščejo svoje rešitve. Ali je sedaj bolje? Hrvatje sicer nimajo časa v svojih brezplodnih političnih spletkah misliti na družabne razmere, toda pride čas, ko bo misliti prepozno. Čutili jih bodo — vsi brez izjeme.

2. Staro slovansko načelo, da mora mož preživljati svojo ženo, je zabranjalo velike dote, ki so sedaj že vdomačene na našem jugu. Kaj pomenja samo to načelo, ni treba dokazovati nikomur, kedor se je ozrl le izpred praga svoje hiše.

3. Zadruga so obvarovale posamnika osamljenosti. »Gorje samemu! zakaj če pade, ga nima,

da bi ga vzdignil.¹⁾ Te svetopisemske besede so v socijologiji temeljna resnica. Osamljenost, sebičnost, obup, krutost, нравna propalost — so si v zvezi. V zadrugi je dobil vsak sveta v dvomu, tolažbe v žalosti, pomoči v nesreči.

4. Zato je tudi cvetela nrvnost. Ker je Slovanom sovražno nemško slovstvo²⁾ slikalo Hrvate in sploh južne Slovane za največje suroveže in ker je mej Nemci beseda Krobot istovetna z odurnim, divjim človekom, zato ne bo odveč, če navedemo po uradnih podatkih³⁾ iz l. 1856 število hudodelstev v posamnih avstrijskih deželah:

Dežela	Število prebivalcev	Obsojenih je bilo hudodelstev in prestopkov	zavoljo pregreškov
Češko	4,406.105	4805	87.231
Bukovina	382.000	184	901
Civilno-Hrvatska in Slavonija	874.000	495	3.945
Dalmacija	419.000	472	2.907
Koroško	301.000	302	3.587
Kranjsko	478.000	433	3.810
Primorje	524.000	632	5.899
Morava	1,851.509	2807	28.631
Gorenja Avstrija	717.000	732	6.528
Solnograd	148.000	238	2.076
Šlezija	448.000	905	10.315
Štajersko	997.000	1160	8.318
Tirolsko in Predarelsko	858.000	770	6.457

¹⁾ Prid. 4, 10.

²⁾ Prim. Schiller: Wallensteins Lager.

³⁾ Utišeňnovié o. e. str. 150.

Številke same dovolj govore. O nezakonskih otrocih ni bilo ni slišati. Zakonska zvestoba se je razmerno lepo ohranjala. Sedaj je drugače. Število kaznovanih je poskočilo na hrvatski zemlji neprimeroma.

5. Kar je zadruga potrebovala, se je pridelovalo doma, ali vsaj v domači deželi. Dasi ni bilo toliko tvorničkih dimnikov, vendar ni nikomur manjkalo niti obleke, niti obutala. Usnje za črevlje in opanke so sami strojili. Razvilo se je polagoma umetelno vezenje in pletenje, ki še sedaj vzbūja občudovanje po svetu. V krasno vezena krila, s srebrnjaki krog vratu in po prsih je bilo oblečeno ob nedeljah kmečko dekle; slikovito, dragoceno obleko so nosili možaki. Vse to zginja sedaj in bombaževi surogati nadomeščajo tako krasno nekdanjo domačo nošo.

6. Dobro so živeli v zadrugah. Mesa in belega kruha ni manjkalo. Po pridnem delu je čakalo družino dobro kosilo, tečna večerja. Kuretina se ni smilila gospodinji in gospodar je rad natočil svojcem bokal rujnega vina. Koliko se je že prihranilo pri skupnih poslopih in skupni kuhinji! Gospodarstvo in gospodinjstvo je bilo mnogo ceneje zadržnikom v gotovo gmotno korist.

7. Pravd je bilo mnogo manj. Vzajemnost je premagovala prepire: Novodobni zmedenci so radi prežvekovali liberalno publico, da le sloboda in samostojnost sodita značaje. Naj si ogledajo sedaj značajnost na Hrvatskem! Najlepši in najtrdnější opora značajem je za človeka, ki je socijalno

bitje,¹⁾ ravno vzajemnost in tako krasno v zadrugah razvito načelo, da ima vsak, kedor dela, po svojem delu jednakopraven sodelež na dobičku. Vresničimo to načelo v družbi naših dnij in — socijalnega vprašanja ni več!

8. Vse dolžnosti so se ložje in boljše izpolnovale v zadrugah, nego se sicer, naj si bodo verske, državljanske ali družabne. Skupna molitev je zjedinjala zadružnike pred Bogom, skupna požrtvovalnost gledé na davke, na vojaščino, pred vladarjem in skupno delo pred svetom.

Ob koncu pa povdarjamo: Te lepe plodove slovanske natore je ublažila in oživiljala samo Kristusova vera in dobri, za svoj poklic vneti katoliški duhovniki. Pomen svečenikov pri zadružnem življenju je bil pomen očeta, ki po večnih zakonih presoja in ureja človeške zmede, pomen voditelja, ki sam živeč mej ljudstvom, zasaja na prstena tla nebeško cvetje vere, upanja in ljubezni, oznanjujoče bodočo neminljivo srečo po življenja borbi. Liberalizem je odtujil srca Bogu in cerkvi in s tem jih je odtujil tudi pozemskemu blagostanju. Zgodovino pisci brez izjeme potrjujejo, koliko je storila Kristusova vera za gospodarski razvoj vseh narodov; in prav to pišejo tudi o slovanskem jugu.²⁾

¹⁾ Animal sociale et politicum S. Th. Ap. De regimine principum I. 1.

²⁾ Prim. Poviest hrvatska. Po vrelih napisao Tade Smičiklas. Dio prvi. U Zagrebu 1882. Naklada „Matice hrvatske“.

Katoliški duhovniki so bili najboljši varuhi lepih zadrug in najtrdnjši zagovorniki. Kardinal Haulik in škof Strossmayer sta bila na čelu domoljubni stranki, ki se je hotela ubraniti v vseh, vzlasti v gospodarskem oziru tujega liberalizma. Duhovniki so šli za njima. Neustrašeno so branili svetinje svojega naroda in z razboritim premislekom so dajali nasvete vladi, kako naj se poskrbi za zadruge.¹⁾ Čas je bil neugoden njihovemu glasu, prepil jih je; oni so pa vendar le pokazali, da ima v krščanstvu vse, kar je zdravega in dobrega vsplodila človeška natora, najvarnejše zavetje.

Zato po pravici in po dolžnosti imenujemo lepo slovansko rodbinsko organizacijo — k r š č a n s k o s o c i j a l n o. Priča nam, da je najvišji družabni činitelj — krščanstvo, ali recimo na vsa usta »katoliška podlaga«.

Str. 284. 298. — Slaveni u davnini. Napisao Dr. T. Maretić. Zagreb 1889. Naklada „Matice hrvatske“. Str. 1.: „Pošto ispriopovijedamo o praslavenskom narodu i praslavenskoj domovini, koliko je potrebno, onda ćemo ići od jednoga slavenskog naroda do drugoga i pratiti njegov život po sačuvanim historičkim biljeskama sve do vremena, kada se koji narod prepородio t. j. kada se krstio, jer kao u drugim evropskim narodima, tako i u Slavenu s vremenom krštenja počinje se nov život. — — — Nijedna se promjena i nijedna revolucija po svojoj važnosti i posljedici ne može mjeriti s događajem, kada se koji narod krstio“. Anton Kaspret: Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500. — Lj. Zv. 1891 str. 203.

¹⁾ Prim. izjave in spise Žužela, župnika na Rieki, Jos. Tuška župnika v Sladovu v Slavoniji, Iv. Boleslavskega, župnika v Ljubešćici, Štef. Hankoveca, župnika v Magjerovem, Jurija Kiseljaka, župnika v Draganiću, Štef. Vukovića, župnika v Ivancih. Utiešenović o. c. str. 215—277.

b) Ruski mir.

Vrli katoliški Vestfalec Avgust baron Hazhausen je potoval pred dobrimi 50 leti po Ruskem in je v svojih spisih seznanil Evropo vzladi z ondotnimi kmečkimi razmerami. Njegove knjige¹⁾ so vzbudile veliko pozornost — tudi v Rusiji. Nepoznana, lepa organizacija kmečkega stanu je pokazala čilost in zdravje ruskega naroda in je ruskim domoljubom Konstantinu in Ivanu Aksakovu, Virejevskemu, Homjakovu, Samarinu, Miljutinu, Koševu in drugim, ki so znani pod imenom slavofilov, pridejala novo točko v program. Kakor je znano, trdé slavofili, da more le vseslovanska ideja rešiti slovanske narode in tudi Evropo. Gnji-lemu zapadu morejo pomagati samo čili vzhodni-slovanski narodi, z Rusijo na čelu. Bodočnost bo slovanska. Kot prvo točko svojega načrta so postavili krščanstvo, in sicer po njihovem iz nevednosti izvirajočem menenju v »čistem nepokvarjenem krščanstvu«, kakor se jedino nahaja v razkolni, ali kot sami pravijo, »pravoslavni« veroizpovedi. Slavofili so si pomagali tudi s publicami; jedna najkrepkejših je psovka na »latinizacijo« in latinizatorje rimske cerkve.

Druga točka je samodržtvo in tretja rusko-narodno življenje, katerega organično moč

¹⁾ Studien über die inneren Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands-Hannover 1847. 1852. 3. zvezki: Die ländliche Verfassung Russlands. 1866.

so posebno opisavali v kmečki vredbi. Mnogo je resničnega v tem programu, kateremu je krščanska vera prvi temelj in ki po pravici hvali organizacijo mej Slovani, toda gledé na razkol in samodršstvo je omejeno strankarsk in zapadnim Slovanom vsled svoje agitacijske sile naravnost zeló — škodljiv. Slovani imajo brez dvojbe še veliko vlogo, toda uradna Rusija, ki je tujega, vzlasti nemškega duha prenapolnjena, s svojim pohegelijanjenim izobraženstvom jim ne more biti voditeljica.

Pred nekaj leti je klečal mlad hrvatski učenjak dr. Luka Jelić pred sv. očetom Leonom XIII.

»Katerega naroda si, moj sin?« vprašajo papež.

»Slovan sem, sveti oče,« odgovori.

Tedaj zažaré papežu oči in z resnim poudarkom mu rekó:

»Moj sin! Jaz ne bom čakal, pač pa utegneš čakati ti, ker si še mlad, ko se bodo izpolnile besede: Slovani bodo ali premladili Evropo, ali jo pa uničili.«

Oslabili bi moč teh Leonovih besedij, ako bi jim kaj dodajali. Vsakemu Slovanu morajo biti sveto bodrilo, da se tem rajše in tem gorečnejše vtopi v svetega očeta ideje in jih po vseh svojih močeh skuša izvrševati in oslobojevati ljudstvo iz duševne in gmotne sužnosti, da se čim preje snidejo vsi narodi »v jedinost vere in izpoznanja Sinú božjega, v popolnega moža, v mero polne starosti

Kristusove« (Efež. 4, 13) v slobodi božjih otrok.

V tem delovanju bodi prvi — slovanski narod. Zato pa proučavajmo njegovo zgodovino, njegovo življenje, njegov značaj v njegovem gospodarskem in duševnem razvoju. Krepka in čila se nam pokaže tega življenja knjiga, kjerkoli jo odpremo. Občudovali smo jugoslovanske zadruge, tistega duha, vzajemnosti in skupnosti nam kaže pa tudi ruska kmečka organizacija, o kateri smo pričeli govoriti.

Najpreje si ogledjmo razmere, kakoršne so sedaj! Kmetje imajo malo zemlje v zasebni lasti; večinoma je zemlja srenjska last; srenja jo samostojno upravlja in oddaja posamnikom v obdelovanje. Taka srenja se imenuje »mir«.

Srenja (volost) ima svojega načelnika in svoje sodnike, ki imajo pravico, neposlušnim občanom nalagati tudi telesno kazen. Potem ima svoje podobčine, katerim je na čelu starosta. — Rodbinski gospodarji (in če jih ni, tudi gospodinje) jedne podobčine ga volijo. Starosta mora skrbeti za javno varnost, razsoja prestopke in sme nakladati kazen do jednega rublja ali prisilno delo do dveh dnij. Občinski predstojnik določuje s starostami, koliko morajo posamniki plačevati davka, skrbi za ceste in za nabor. Poleg tega sveta je še drug občinski (volostni svet), v kateri voli vsakih deset rodbinskih gospodarjev svojega poslanca. Ta svet izvoli izmeji sebe deset sodnikov, ki se tako vrsté,

da po trije razsojajo prepire. Kaznij imajo pravico naložiti do 100 rubljev ali pa neko število palic.²⁾

Vsak kmet v miru ima svojo hišo z vrtom, vse kmetije skupaj pa imajo občno zemljo. Vsa zemlja je razdeljena v tri oddelke, in sicer eden za ozimino, drugi za jaro žito in tretji za praho. V drugem letu se praha zorje za ozimno žito in se drugi oddelek za praho pusti. Vsak teh treh oddelkov je pa zopet razdeljen v toliko kosov, kolikor je kmetov v miru. Vsaka družina vživa svoj del, dokler se zemlja ne razdeli na novo. Nova razdelitev po srečkanju se je dozdej vršila pogostoma, odslej bo pa še bolj po redko, ker pravi zakon, naj se razdelitev le tačas dovoljuje, kedar jo dve tretjini kmetov zahtevati. V razdelitev se gosposka nič ne meša, kmetje vse sami opravijo.

Zemlja je občinska, hiša z vrtom je družinska, toraj kmet ne more nič zapraviti. Kmet spravlja pridelke od svojega kosa občinske zemlje, zato mora pa tudi občini ali miru davke oddajati.

Kmet sme prodati hišo in del, ki ga ima pri občinski zemlji, če se kupec zaveže, da bo stopil v mir in če dve tretjini vseh občanov dovolita prodajo in ste pripravljeni kupca med-se sprejeti. Le onemu, ki kupi občinski svet za kako tvornico, ni treba stopiti v mir, prodaja mora pa vse jedno od dveh tretjin vseh občanov dovoljena biti.

²⁾ Dr. Fr. J. Celestin: *Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft*. Laibach. 1875. Kleinmayr & Bamberg, str. 83, 185.

Kmet smé zapustiti vas ter vzeti svoje pre-makljivo premoženje s seboj, a če to naredi, zgubi pravico do občinskega sveta. Ako mu pa občina dovoli proč iti in ako je pripravljen tudi v pri-hodnje svoje davke plačevati, mu pravica do ob-činskega sveta ostane.

Občina ima pravico del svojega posestva in celó vse svoje posestvo prodati, v najem dati, za-staviti in založiti, ako vsi občani enoglasno pri-volijo. Dozdaj se je mir malokje razdelil ali raz-rušil, sem ter tje so v nekterih krajih, kjer prej ni bilo mira, kmetje še svojo lastno zemljo zlo-žili v mir, ker jim skupno gospodarstvo bolj ugaja.

Ako se kmet zadolži, se mu hiša, njegov od-delek zemlje pri miru, poljsko orodje, konj in kar potrehuje živeža, ne smé rubiti in prodajati. Toraj nimajo židje in oderuhi pri kmetih, živečih v miru, dosti opravila in dobička. Kar kmetje pridelajo, sami vžijejo.

Priden in pošten kmet ima pri vseh sosedih dosti kredita, za zapravljevca je pa najbolj, da nima krajcarja kredita.

Občina naklada sama davke posameznim kmetom ter jih pobira od njih; ako so nekateri občani kdaj tako nesrečni, da jih ne morejo pla-čati, jih pa drugi mesto njih plačajo. Če kak za-pravljiv gospodar po svoji nerodnosti ne more davka plačati, se posvetujejo občinski možje in sodba se glasi: toliko naj se mu jih pri ti priči namaže po zadnjem delu života ali pa naj se v

daljno Sibirijo v prognanstvo zapodi. Zapravljivec mora nasledke svoje zapravljivosti sam čutiti, njegova družina si pa ohrani hišo in oddelek občinske zemlje. Ako je v kaki občini več moških, kakor jih je ravno za delo treba, gredó nekateri, se vé z občinskim privoljenjem, v tovarno ali mesto. Zaslužijo si denar in pridejo čez nekaj časa zopet domú. Kar delavec v mestu ali tovarni zasluži, tega ne zapravi, ker je vedno na svoj dom navezan. Tako dobiva zemljišče podporo od obrtnije. Kolikor časa ostane obrtnijski delavec od domačega mira, toliko časa ne more postati nemanič. Ako si pa kdo dosti denarja prisluži, si pa tudi lahko kupi veliko posestvo, kajti na Ruskem imajo grajščaki in tudi nekateri trgovci zeló obširna posestva in ker se smejo svobodno zadolževati, zato jih tudi židje svobodno s posestev preganjajo.

Povprek dobiva vsak mirjan po 10 do 15 desetín (18—26 oralov) zemlje. Zarad skupne prahe ima živina vedno dosti paše in zato je dosti živine in zato je dosti gnoja.

Škoda je le, da občine nimajo skoraj nič gojzdov in da morajo les večjidel kupovati od grajščakov. Škoda je, da se skoraj polovico mladenčev že, predenj so 20 let stari, ženi, zanašajoč se, da bodo pri novi razdelitvi dobili del zemlje. Do zdaj to ni bilo tako napačno, ker je bilo dosti zemlje, ali v prihodnje se bo pa v nekaterih krajih že moralo določiti, koliko kmetov smé biti v miru, da posamezni ne bodo dobivali premajhnih kosov.¹⁾

¹⁾ Balec o. e. str. 93—97.

Novodobni liberalizem je režal s svojimi hijskimi zobmi že večkrat tudi v ruski mir. Skrbni, slobodoumni učenjaki so dokazovali, kako škodljivo je za zemljišče, če se posestniki hitro drug za drugim menjajo in koliko boljše bi bilo, da bi postalo zemljišče posamnikov lastnina.

Kakor vselej v liberalnih trditvah, tako je tudi tu nekaj resnice. Res je, da se zemlja mnogo bolje obdeluje, če jo ima kedo stalno v lasti, nego če se gospodarji menjajo, toda v ustanovi ruskega miru je ta okoliščina zelo malo pomenljiva, in sicer iz treh vzrokov:

1. So poskrbeli zakoni, kakor smo že omenjali, da se bo odslej zemlja iz nova le bolj po redkem delila;

2. ima vsaka rodbina nekaj samostojnega premoženja. Osebna in skupna lastnina sta v ruskem miru združeni. Hišico z vrtom in potrebnimi gospodarskimi poslopji ima vsak sam za-se. Poleg tega pa lahko od takozvanih slobodnih kmetov, ali pa celó od propadajočih grajščakov dobiva pridni kmetič, ki si je privarčeval kaj denarja, lastne zemlje, s katero razpolaga po volji;

3. vsa občina nadzira posamnike, kako obdelujejo zemljo, in lenuha, če ni drugače, iz grda prisilijo, da izvršuje svoje dolžnosti. To vzajemno nadzorstvo je pa primeroma več vredno, nego zavest neomejene zasebne lastnine.

Zlovestnike, ki so hoteli uničiti krasno rusko kmečko organizacijo, je vodilo vse kaj družega, nego skrb za slobodo. Hoteli so tudi kmetiča spra-

viti v odvisnost od kapitalizma, treščiti ga v dolgove, odpreti brezdno zemljiških knjig, v katerih bi se pisala dan za dnem smrt gospodarskih bitnostij. Žid je v marsikaterem kraju na poti osebnega kredita omrežil kmetiče in jih izsesaval; a to mu še ni bilo dovolj. Hotel je imeti v svoji oblasti kmeta in njegovo zemljišče.

Hvala Bogu! to se ni izvršilo. Vlada je ustanovila kmetom v pomoč posojilnice in hranilnice, ki so v svojem bistvu najpodobnejši tistim po Raiffeisenovem načinu. Res jih je še mnogo premalo in vzlasti za izboljšavanje zemlje in za primerno skupno obdelovanje s stroji nikakor ne zadostuje kredit, ki ga nudijo kmetu, vendar moramo priznavati, da so storile mnogo dobrega. Tesneje so združile kmete mej seboj, stanovsko samozavest so pomnožile in s tem podale kmetom krepko orožje v boju za obstoj.

To je tem važneje, ker so si bili kmetje pred odpravo tlačanstva (1867) zavoljo različnih razmer, v katerih so živeli, v marsičem nasprotni. Poleg peščice slobodnih kmetov so bile tri vrste tlačanov:

1. državni;
2. carski ali apanažni;
3. grajščinski.

Prvi dve vrsti so nadzirali uradniki, s katerimi se je mnogo lažje dalo izhajati, nego z lakomnimi plemiči. Ti dve vrsti sta tudi mnogo preje dosegli slobodo, nego tretja. Aleksander II. je ukazal vsem trem vrstam, ko se je tlačanstvo

odpravilo, naj se v tistih krajih, kjer dozdej še ni bilo občinske zemljiške vredbe, uvede ta lepa organizacija. Različnih kmetov različne razmere so to zelo ovirale. Združeval jih je pa kredit, ki so ga jim ponujale kmečke posojilnice in v tem oziru so izvrševale važno organizacijsko nalogo.

Koristij, ki izvirajo iz ruskega mira za kmečki stan, ne bomo na drobno opisovali, ker so vsakomur, kdor je prebiral našo razpravo in zlasti odstavek o jugoslovanskih zadrugah, umevne in jasne same po sebi. Saj je to dovolj, če more v vrsti držav jedino Rusija ponosno pokazati na krepak, — kapitalistične sužnosti sloboden kmečki stan.

Marsikaj se mora seveda tudi v ruskem miru izpremeniti. Posebno nagaja tudi tam čilemu razvoju — birokratizem. Videli smo, da imajo občine precejšnjo avtonomijo, da jim pristaje v nekaterih ozirih celo sodno pravo. Vendar je ustrojstvo ruske države tako zmedeno, da je komaj izurjenemu pravniku, kamo-li priprostemu kmetu mogoče izpoznati se v tem labirintu. Veliko preprirov nastaja odtod, ker se ne vé, ali spada kaka zadeva v področje državne oblasti, ali deželnih zborov, ali občin, ali nekaterih uradnikov (kot na pr. takozvanih mirovni posredovalcev), katerih službe so ustanovljene samo zato, da je zmeda še večji.

Ne dvojimo, da tudi v tem oziru konečno zmaga pametna, ne preveč zavita kmečka avtonomija, ki je že premagala od Borisa Gudunova

sem toliko hudih bojev proti lepi, v prvotni slovanski rodbinski organizaciji utemeljeni organizaciji.

Leta 1893 je divljala grozna lakota po Ruskem; ljudje so se hranili s travo, a še te je zmanjkalo; gladú so cepali in umirali. Tedaj se je pokazalo, koliko škoduje kapitalistično žitno trgovstvo kmečkemu stanu. Žita pridelava Rusija ogromno: po 200 milijonov hektolitrov pšenice in ječmena, po 260 mil. hektolitrov rži, po 168 milijonov hektolitrov ovsá in po 570 mil. hektolitrov turščice.¹⁾

¹⁾ Da se lažje izpozna plodovitost ruske zemlje, podajemo tukaj nastopni pregled, koliko pridelajo posamne evropske in zvezne severno-ameriške države.

	Pšenica in ječmen hl	Rž hl	Oves hl	Turščica hl
Švica	1,450.000	700.000	1,600.000	—
Portugalsko	3,000.000	2,000.000	400.000	6,000.000
Grško	3,000.000	—	40.000	1.500.000
Nizozemsko	5,000.000	3,500.000	4,700.000	—
Švedsko-				
Norveško	8,000.000	9,000.000	24,000.000	—
Belgija	9,000.000	8,000.000	9,000.000	—
Dansko	10,000.000	7,000.000	12,000.000	—
Romansko	30,000.000	1,500.000	2,500.000	21,000.000
Španjsko	33,000.000	13,000.000	6,000.000	8,000.000
V. Britanija	45,000.000	—	61,000.000	—
Rusko	50,000.000	1,500.000	7,000.000	23,000.000
Nemčija	90,000.000	120,000.000	116,000.000	—
Avstro-				
Ogersko	115,000.000	50,000.000	61,000.000	52,000.000
Francosko	120,000.000	24,000.000	106,000.000	10,000.000
Zvezne države	300,000.000	12,000.000	233,000.000	570.000.000

Zemlje je primeroma zelo malo nerodovitne. Razdeljena je tako-le: Polja 25 odstotkov (v naši državi 39 odstotkov), travnikov in pašnikov 15 odstotkov (pri nas 23 odstotkov), gozdov 40 odstotkov (pri nas 32 odstotkov), nerodovitne zemlje 20 odstotkov (pri nas 6 odstotkov).¹⁾ Gospodarski pomen ruske države je iz teh podatkov vsakomur razviden. Mnogo več sicer proizvaja, nego potrebuje, in vendar ji je — pred par leti manjkalo kruha. Žitni špekulantje so namreč vse sproti kupovali in prodajali v druge dežele. Odvisnost ruskega kmečkega stanu od teh skoraj brez izjeme židovskih špekulantov je jedna njegovih največjih ran. Nadejamo se, da jo bo občinska organizacija srečno prebolela.

Omenili smo že kmečke kreditne zavode in po njih blagodejnem vplivu, smemo soditi, da se bodo kmetje še vedno bolj gospodarski združevali,

¹⁾ Nerodovitne zemlje imajo:

Zvezne države	3 odstotkov
Nemčija	5 "
Belgija	8 "
Laško	13 "
Francosko	15 "
Dansko	18 "
Španjsko	20 "
Švica	29 "
Nizozemsko	30 "
Romansko	32 "
Vel. Britanija	34 "
Grško	35 "
Portugalsko	46 "
Švedsko in Norveško	54 "

napravljali si skupna velika gospodarska društva, ki bodo skrbela za izboljšavanje zemlje, za potrebni kredit in ki bodo uničila špekulacijske prekupce. V skupnih skladiščih bi moralo ostati vedno dovolj zaloge za domače potrebe. Če se to zgodi, potem se ne bo več ponavljala revščina l. 1893 in ruski kmet bo korakal na čelu vseh kmetov s svojim vzgledom, spričujoč, da je najpreje treba osloboditi kmeta kapitalističnega samosilstva in da je še le potem možna njegova rešitev. Žitni trgovci — kapitalisti na jedni strani — kmetje na drugi strani, bijejo sedaj na Ruskem boj. Če tu zmagajo kmetje, kakor upamo, potem tudi našim kmetom zasiže boljša zarija. ‚Barbarska‘ Rusija bo učila oholi zapad. Morda se marsikdo temu porogljivo zasmeye. Kakor mu drago! Naše znanstveno prepričanje je, da je jedina Rusija še sposobna za to rešilno delo, ker se je ona še najbolj ubranila pogubnemu liberalizmu.

Nikakor ne preziramo pri tem hib sedanje uradne Rusije. A ta uradna Rusija ni mogla doslej uničiti plodov čile slovanske organizacije in po pravici smemo reči, da se bo naposled tudi uradna Rusija popolnoma prilagodila naravi te organizacije. To je naše utemeljeno upanje in v tem upanju si krepimo svojo slovansko samozavest in zajemljemo tolažbo za bodočnost.

Zopet tu pa moramo povdarjati, da je rusko kmečko organizacijo blažila in branila krščanska vera. Vez rodovinske ljubezni, iz katere je nastala,

je utrdil Kristusov nauk in v lepi slogi in vzajemnosti so občanje živeli in, ko so prišli dnevi trpljenja, tudi po Zveličarjevem vzgledu potrpežljivo trpeli.

Krščanstvo je oslobodilo vse zatirane stanovce in čim se je utrdilo na Ruskem, je tudi ruski kmetič slobodno zadihal. Do konca 16. stoletja ni bilo niti sledi suženjskega tlačanstva, katero nam v živih bojah slikajo nebrojni spisi zapadnih liberalcev, ki so do zadnjega časa po vsi Evropi kandidirali za — odrešenike. Hvala Bogu, da sedaj s svojo kandidaturo tako sijajno propadajo!

Suženjsko tlačanstvo je delo uradne Rusije. L. 1597 je prepovedal Boris Godunov kmetom zapuščati svojo zemljo, to je občino, kateri pripadajo. S tem se je posredno začelo stalno suženjsko stanje.

Preje so bili suženjski tlačani le vojni jetniki in tisti, ki so se sami prodali. Odslej se je to izpremenilo. Vendar do revolucionarja na carskem prestolu, v surovosti, brezobzirnosti, nenravnosti velikega Petra, ni bilo še tako hudo. Osebe brez zemlje se namreč niso smele prodajati, torej grajščak ni mogel slobodno razpolagati z osebami, da si so bile te navezane na svoje občine.

Peter je pa potreboval plemiške pomoči in hotel se jim je prikupiti. Dal je popisati ljudstvo, ne menéč se, ali je slobodno ali tlačansko, in je izročil grajščakom v last. Ti so jeli odslej trgovati ž njimi, kakor z blagom; prodajali so jih in

kupovali kot živino. Rusko izobraženstvo je vedno bolj »napredovalo«. Prve vzore je dobilo v nemškem protestanškem - skeptičnem duhu, ki ga je že Peter prikrošnjaril na svojih pustolovskih potih. Ti vzori so se lepo dopolnili s francoskimi materijalističnimi, golega vživanja polnimi idejami vzlasti za časa velike grešnice Katarine II.; ruska gospoda je morala vsled tega v zadovoljevanje svojih strastij še mnogo bolj tlačiti kmete. Razstoj mej tlačani in grajščaki se je tako vedno večal. Petrovo delo je zorelo in rodilo v nrvnem, umstvenem, socijalnem in političnem oziru — gnjilobo. Narod je postal samo — državni materijal po tistih načelih, ki vladajo tudi pri nas. A ta materijal je imel tudi svoje misli, ki niso bile vselej prijazne gospôdi. — Pričelo se je revolucionarsko gibanje, kateremu so začetkom našega stoletja na Nemškem se izučivši ruski mladeniči podali iz Heglovega modroslovja tudi nekakšen znanstven temelj.

Ruski aristokratje so z mnogobrojnimi vzgledi naučili demokrate, kako se spoštuje oblast, kako se dela s carji.¹⁾ Zgodovina nam priča, da so

¹⁾ Neki ruski plemič je v Mihajlovi palači v Petrovem gradu razkazoval grofu Herbertu Münsterškemu kraje, kjer so bili umorjeni ruski carji. Ko mu je pokazal mesto, kjer je bil zadavljen Pavel I., je začuden zavzdihnil. Ruski dostojanstvenik mu pa reče: „*Mais mon Dieu ! Que voulez — vous, monsieur le comte ? C'est notre magna charta : la tyrannie tempérée par l'assassinat.*“ („No, za Boga ! Kaj pa hočete, gospod grof ? Taka je naša konstitucija: samosilstvo oblaženo z zavrtnimi umori.“)

dobro umevali svoje učitelje. Vendar nas to ne plaši. Vkljub vsemu temu je Rusija jedina država, ki ima za svoj temelj krščanstvo.¹⁾ Šola je pod cerkvenim vodstvom; versko življenje prepleta družabno. Od prvega državnega dostojanstvenika do zadnjega prostaka mora vsak izpolnovati svoje verske dolžnosti in o Veliki noči se izkazati s spovednim listkom. Nikakor sicer ne preziramo žalostnih ločinskih spletk v ruski cerkvi, njene uradne otrplosti in skvarjenosti, vendar pa brez ovinkov smelo trdimo, da je rusko ljudstvo v svojem jedru dobro krščansko — katoliško. Razkolno je samo uradno, v birokratičnih zapisnikih vsled sile svojih carjev, ne pa v prepričanju. V tem smo jednega menenja z blagim Solovjevom in ne morejo nas omajati učenega dalmatinskega frančiškana dr. Markovića nasprotni dokazi. Navedimo vsaj jeden vzgled, da je naše menenje pravo.

Pred nekaj leti (1892) je priobčeval poljski »Czas« pisma ruskih zjedinenih kmetičev, ki so jih surovi uradniki pregnali v orenburško pokrajino. V ti pokrajini je bila tedaj samo jedna cerkvice katoliških naseljencev latinskega obreda, kateri gotovo niso mogli nič vplivati na tamošnje ljudstvo. V teh pismih, ki jih ima v izvirniku v svoji lasti krakovski vseučilišni profesor dr. Chotkovski, bermo mej drugim, kaj so katoliškim pregnancem govorili orenburški kmetje. »Mi smo tudi imeli

¹⁾ Primeri izvrstne članke Ignacija Kralja v „Rimskem Katoliku“ 1891, 1892, 1893, in jezuita Alex. Baumgartena potopis v „Stimmen aus Maria Laach“ 1892.

pravo vero,« tako so dejali, »pa s silo so nas višji odtrgali od nje. Mi vemo, da imamo v Rimu svetega očeta, ki je jedini od Kristusa postavljen, da je nad vsemi kristijani.«

Sodimo, da zadostuje ta dokaz. Posvetni oblastniki in brezznačajni pohlepni svečeniki imajo na vesti »uradni razkol«. Bog, ki preiskuje srcé in obisti, jih pozna, pozna pa tudi nesrečno ljudstvo, ki je po birokratičnem potu izgubilo svoje pravo katoliško ime.

Leon XIII., njegov sedaj vladajoči namestnik na zemlji, hoče pomagati temu ljudstvu in po njem — Evropi. S posebno ljubeznijo oklepa v svojem srcu Slované in izmej nebrojno biserov njegovih del se leskeče kot sojni demant njegova skrb, da se zopet zjedini razkolna cerkev z Rimom. Zadnji »Rimski Katolik«¹⁾ v izbornem drugem članku pojasnuje to skrb in po pravici sklepa iz raznovrstnih znamenj, da ne bo zastoj in da že lahko zapijemo: »Zora zori, beli dan se snuje — In v puščavi zopet Lev kraljuje.«²⁾

Oživiljenega katoličanstva je pred vsem treba Rusiji, da vzmore socialno-kulturno nalogo, ki jo ji nalaga božja Previdnost. Zjedinjenje Rusije z Rimom je jedna prvih točk v rešitvi socialnega vprašanja. Slovanske organizacije zlati genij vstane potem in zavlada v mir in srečo Evropi.

* * *

¹⁾ „R. K.“, 3. zv., 1895.

²⁾ „R. K.“, 1893, str. 2.

Žalostno se glasi sedaj zgodba nekdam krepkega jugoslovanskega kmečkega stanu;¹⁾ tudi ruskega kmetiča črne bukve so vsak dan bolj popisane, a zdrave natore moč in božja milost, ki jo podpira, sta neporušljivi. Da ohranimo prvo, delajmo, žrtvujmo se! Da si izprosimo druge — živimo krščanski in molimo!

16. Avstro-Ogersko.²⁾

V naši državi je kmečki stan srečno preživel fevdalno gospodstvo in ni propadel, kakor laški in angleški. Leto slobode 1848 je videlo avstrijske

¹⁾ Prim. lepe besede Jov. Hranilovića (Žumberačke elegije. Križevac 1886, str. 34) o hrvaškem kmetu:

„Zadruga mu njekoč jedna
Krov in branu barem dala,
Al zakona ruka hladna
Zadrugu mu potrgala;
S njom i njegva padla sreća
Nikad več se vratit neće.
Hrpa kuća sve to veća,
I kamenje sve to veće.
Njekoč šume bujne, stare
Te vrleti opasaše
Hraneć ovce i ovčare,
Što jim čare opjevaše;
A sadu, kud oko krene,
Posječeno drvo tu je,
Što branjaše gole stiene
Od gromova i oluje.“

²⁾ Za statistične podatke rabimo največ zelo dobri knjižici: Prof. A. L. Hickmann: Taschenatlas von Oesterreich-Ungarn in Geogr.-stat. Taschenatlas, Wien, G. Freytag & Berndt, 1895.

kmete še trdne in krepke; vzlasti v goratih krajih je živel takrat mogočno in premožno kmečko ljudstvo.

Od leta 1848 do 1859, ko se je bila odpravila desetina in tlaka, ne vidimo pri našem kmečkem stanu nobenega napredka; centralizujoča načela so vstvarila vojno državo in kmetje so morali najmanj toliko več plačevati za vojaške suknje, smodnik in tope, kolikor se jim je zljajšalo pri fevdalnih bremenih.

Od leta 1860, odkar je jela pihati pristno liberalna sapa pri nas, gre od leta do leta odločno na slabše. V gorskih krajih se je preje polagoma širilo naseljevanje; na pustih rovtah so se naseljevale pridne družinice in so v potu svojega obraza marljivo trebile zapuščeno zemljo in jo obdelovale. To je ponehalo. Delavnih močij manjka; obdelana polja se popuščajo in na novo se ne izpreminjajo več rovte v polje; gozdi se vedno bolj izsekavajo, da se pokrije naraščajoči primanjkljaj v gospodarstvu; ljudje se izseljujejo z dežele v mesta in velika posestva naraščajo. V plodovitih dolinah in planinah ni nič boljše. Nekdaj tako veselo kmečko ljudstvo stoka pod kruto butaro davkov in dolgov. Čez glavo je zadolženo; hoben poje dan za dnem smrtno pesem posestvom, ki so stoletja prehranjala jeden rod; nesrečni potomci kmečkih veljakov pa tavajo brez doma in brez posestva mej neštivilno množico za smrt odločenih ljudij — proletarcev.

Pot avstrijskega kmeta je torej jednaka njegovim tujezemskim tovarišem: pot pogina, pot v — proletarijat. Podrobnosti izkažemo kesneje; sedaj samo v velikih potezah obrisujemo njegove razmere.

Veliko posestvo ima neprimerno velik del zemlje in se še vedno množi. V dolnji Avstriji ima 16 odstotkov, na Moravi 23 odstotkov, na Češkem 27-88 odstotkov in v Galiciji celó nad 39 odstotkov vsega zemljišča. Iz naraščajočega števila volilcev v velikem posestvu smemo sklepati, da se je to zadnja leta skoraj dvakrat pomnožilo. Vzlasti v planinskih (alpskih) krajih pokupujejo Festetiči, Rotšildi, Borni tisoče in tisoče hektarov.

Kar se pa ne dobi s kupčijo, se dožene z dolgotrajnimi pravnimi in z vsemi zvijačami, ki jih premore v špekulaciji prevreta židovska kri. Pašniki se izpreminjajo v živalske loge. Živine je vedno manj. Namestu lepo vzraščanih krav in konj šetajo srne in jeleni po bogatinovi zemlji. Na deželi manjka delavcev. Čim večja so veleposestva, tem manj more živeti ljudij v rodnem kraju. Kmetije se vedno bolj razkosavajo. Skoraj polovica kmečkih posestev v Galiciji ima n. pr. samo po 5 gld. čistega katastralnega dohodka.

Orjaško veleposestvo se drži prav za prav samo židovskih bankirjev in borzijancev, ki za kratek čas preganjajo kmete ž njihovih domov z denarjem, ki so ga »zaslužili« v bankah in na borzi. Največji veleposestniki so hkrati tudi naj-

večji tvorničarji. Izsesovalci delavcev in uničevalci malih obrtnikov so istovetni s preganjalci kmečkega stanu. Kapitalisti jim je ime. Stare plemiške rodbine, ki so vzrastle z ljudstvom na jedni zemlji, katerih pradedje so delili s svojimi kmeti žalost in veselje, morajo se vdinjavati za nizkopoklonike denarnim mogotcem. Pri večjih delniških družbah beremo mej upravnimi svetniki, predsedniki itd. zvočna imena slovečega avstrijskega plemstva, katera rabi kapital za vado, da ž njo lovi zlate ribice v svoj ribnik. Plemstvo je po veliki večini popolno odvisno od kapitalistov. Zadolžuje se vedno bolj; novodobna liberalna vzgoja je od-tujila ljudstvu. Za plemiške strasti je treba mnogo denarja, in da se dobi, je dober tudi žid. Velikanska posestva daje židom v najem. V pre-mnogih čeških, ogerskih in galiških grajščinah se šopirijo židovski najemniki, izsesavajoč delavce in zemljo. V imenitnih kočijah se vozijo po zem-ljiščih, ki jih je kultiviral in ki jih še vedno za pasjo plačo obdeluje krščanski trpin.

Oba propadata: kmetič in plemič. Samo ple-miču je ložje, ako ima kaj v glavi, obračati plašč po vetru in se sukati v kapitalističnem vrtincu. Neki grof C. je napravil vlansko leto mlin na svojem posestvu in pekarijo poleg njega. Na 3000 *ha* po-sejano žito je tako izpremenil v kruh in je v oko-lici lahko in dobro prodal. Takih vzgledov je mnogo¹⁾, ki vsi dokazujejo, kako roji kapitalizem.

¹⁾ Prim. dr. R. Meyer: Selbsthilfe für die Landwirthschaft. Gegenwart 1895.

Veleposestniki imajo vrh tega politično nadvlado. V gosposki zbornici gospodarijo popolnoma, v poslanski imajo svojo kurijo. Tri in šestdeset takih ‚mož‘ voli povprek po jednega poslanca. V višjih in boljše plačanih službah srečavamo večinoma plemiška imena. A vse to jim nič ne pomaga. Kapitalizem jih brez patenta, brez pravic in brez rodoynika goni v svoj divji ples, ali pa v — propad.

Radi sicer priznavamo pomen plemstva v prošlih časih tudi za kmetijstvo; a plemstvo, ki ne izvršuje svojega namena, ne more imeti pomena. Britka je sicer zanje resnica, a zato ni nič manj gotovo, da so namreč plemiči, ki so pomagali liberalizmu na krmilo in ki so vkljub svoji veliki moči pustili propadat kmečki stan, s tem samim sebi podpisali obsodbo. Časa kolo se bo brez dvojbeno zavrtilo nad njimi in jo brezozirno izvršilo.

Kriči se, da je kapital najboljša hrana za poljedelstvo in za poljedelske posestnike, a dejanja kažejo, da so ti najboljši hrana zanj. Požira jih in slast se mu mej kosilom še večja.

Da, doslovno jih požira. Kronična lakota jih spravi vsako leto na stotine pod zemljo. Zdravniki ne pišejo sicer te bolezni v svoje mrliške liste, a zato je še ne spravijo iz sveta. V Avstriji¹⁾ je umrlo l. 1893 — 660.080 ljudi; mej temi :

¹⁾ Srednja umrljivost v evropskih državah se razvidi iz teh le števil. Na tisoč oseb umrje povprek na leto :

za nalezljivimi boleznimi (škrlatinka, koze, vro-
činska bolezen, griža, vratnica i. t. d.) 150
od tisoč,

silovite smrti 16 od tisoč,

(1⁰/₀₀ umorov, 9·5⁰/₀₀ ponesrečenih, 5·5⁰/₀₀ sa-
momorov),

za starostjo 98⁰/₀₀,

za rakom 19⁰/₀₀,

za kapjo 23⁰/₀₀,

za črevesnim katarom 111⁰/₀₀,

za pljučnico 111⁰/₀₀₀,

za prirojeno slabostjo otrok pod 1 letom 132⁰/₀₀,

za jetiko 125⁰/₀₀,

za drugimi nedoločenimi boleznimi, 274⁰/₀₀.

Na Ogerskem je umrlo tisto leto 580.000
ljudij. Mej njimi :

za nalezljivimi boleznimi 97⁰/₀₀,

silovite smrti 12⁰/₀₀,

na Švedskem in Norveškem	22·5	oseb
na Nizozemskem	23	"
na Romanskem	25	"
v Švici	25	"
v Belgiji	25·5	"
na Španjskem in Portugalskem	25·5	"
na Laškem	27	"
na Nemškem	27	"
na Ruskem	27·25	"
v Avstriji	28	"
na Ogerskem	29	"
na Francoskem	29·5	"

Naša država je torej glede na umrljivost skoraj na čelu družih
evropskih držav.

(3‰ umorov, 2·5‰ samomorov, 6·5‰ ponesrečencev),

za starostjo 53‰,

za črevesnim katarom 43‰,

za pljučnico 53‰,

za prirojeno slabostjo 100‰,

za jetiko 78‰.

za drugimi boleznimi 490‰.

Iz teh številk zija lakota s svojim strašnim licem. Želodčni katar, vročinska bolezen, jetika, slabi otroci in neznane bolezni imajo največ svoj vzrok v slabi hrani.

Dr. Napoleon Cybulski, krakovski vseučiliščni profesor, je izdal l. 1894 zanimivo knjižico, s čim se živi kmečko ljudstvo v Galiciji in ondukaj pravi, da ima osemdeset odstotkov kmečkih ljudi nezadostno hrano; spremlja jih neprestano pol-lakota. Delavska moč se manjša in želja po alkoholičnih pijačah, s katerimi se želodec omamlja, se vedno množi.

Rženega ali celo pšeničnega kruha ne pozna kmečka miza; le 10‰ prebivalstva se hrani redno z ržjo. Ubožnejši ljudje (50‰ vsega gališkega prebivalstva) si peko kruh iz zmesi, v kateri je prav malo rži, večina pa ječmena, ovsa, graha boba, turšice, repe in krompirja. A največkrat še tega manjka. Po hribih jedo samo ovsen kruh. Mnogo jih pa je, ki si pripravljajo 'kruh' iz pokvarjenega krompirja in otrobij. Kmečki delavci dobé pravi kruh večinoma le ob žetvi. Pred žetvijo kraljuje leto za letom vedno mogočnejše

lakota s svojim spremstvom: kolero, vročinsko boleznijo in — židovski oderuhi, ki imajo uprav ta čas zlate ‚zaslužke‘. Petdeset odstotkov vsega prebivalstva nima tedaj nobene druge hrane, nego repne liste, nezrelo sadje, divji majaron in druga zelišča, ki jih kot bisere iščejo po mejah, ob potih. — Jedilni listek gališkega kmeta ima celo leto v svojem seznamku samo krompir, kislo zelje, grah, bob, ki se prinašajo pod mogočnim naslovom kosila, južine in večerje na mizo. Meso je le peščica gališkega prebivalstva. Kmetič je zadovoljen, če si more privoščiti ob žetvi košček sala.

Povprek pride v Galiciji na vsakega človeka 114 kil rži, 310 kil krompirja, 10 kil mesa na leto. Hrana kmečkega ljudstva, ki je poleg vsega še slabo pripravljena, razširi nenavadno želodec in čreva in s tem zaseje kal kroničnim boleznim in telesnemu propadu.

Ti sličici iz Galicije lahko pridenemo mnogo dostavkov iz naših krajev. V krškem, litijskem in novomeškem okraju kranjske dežele dobimo za to dovolj podatkov. Letošnjo pomlad je prišla n. pr. neko sredo k nekemu župniku pod Gorjanci stara kmečka žena prosit na posodo za mernik z m e s i. Komaj se je privlekla do župnišča, suha, bleda, slabosti se vsa tresoča. Župnik jo vpraša, kaj ji je, in nato mu odgovori s solzami v očeh: »Od nedelje že nisva imela z možem žlice v ustih«. Župnik se je prepričal, da je to resnično in iz mnogobrojnih izkušenj nam je zatrjeval, da se

taki slučaji često ponavljajo. — V hribih nad Savo pod Ljubljano živi pridno in skromno ljudstvo. Ob dobri letini komaj izhaja; prihraniti si ničesar ne more. Če pa pritisne suša, ali mraz, ali če toča zaropoče, potem zavlada gorje mej gorskimi trpini. Letošnje leto se je n. pr. vse to sestalo. Huda zima, dolga suša in toča so pobrale vse pridelke. Brez upa gleda kmetič v prihodnost. Spomladi so trumoma prihajali pred župnišče prosit mrvo sena ali slame, ker jim je živina doslovno gladá poginjala.

Neki blag učitelj nam je nedavno iz ondotnih krajev pripovedoval to-le: »Začetkom, ko sem prišel na sedanje mesto (1893), sem časih neposlušne otroke pridržal v šoli. Ko so odhajali tovariši zaprtih učencev opoldne domóv, sem vedno slišal nenavaden jok, ki je trajal, dokler jih nisem izpustil. Vprašam jih nekoč: Zakaj se jokate. In odgovorili so mi: Lačni smo, ker zjutraj mama nič ne kuhajo. Sedaj so skuhali krompir in — mi smo zaprti. — Kmečkih posestnikov otroci morajo tešč v šolo. Letos pred semnjem sem jim želel, naj jim dobro teknejo štruklji. A z bolešno resnostjo so mi odgovorili: Dobro bo, če bo kaj krompirja.«

Lepe, visoke hiše¹⁾ v dotičnih krajih nam pričajo, da je bilo časih drugače, da se je dalo

¹⁾ Pri ti priliki opozarjamo na socijalno škodljivost tako zvanega hišnega razrednega davka na kmetih. Hiša je kmetu grad; vlasti v gorskih krajih, kjer so raztresene kmečke hiše, je domača hiša kmetov svet. Naravno estetično čuvstvo ga

tisto, kar sedaj gre za obresti in davke, prihraniti za čas — uime.

Tudi gorenjska stran ima polno žalostnih slik kmečkega življenja. Po kmečkih hišah se vedno redkeje prinaša meso na mizo. Živina, katero je preje kmečka rodbina imela tudi za svojo hrano, se mora spečati v denar, da se zadosti nebrojnim denarnim potrebam, ki jih je vstvaril kapitalistični liberalizem.

Kar je boljšega na kmetih: meso, jajca, kuretina itd. — se prodaja; ljudje pa, ki s trudom svojih rok proizvajajo vse to, se žive z najslabšimi pridelki. — Idilični raj na kmetih se izpreminja v obupno — elegijo povsod, po celi Avstriji.

Naj govore še številke!

Leta 1886 je znašal čisti katastralni dohodek iz zemlje 164,939.218 gld. Vsi hipotečni dolgovi so znašali 3300,218.000 gld. Ti požró, če se obrestujejo samo po 4 odstotke — 132,011.240 gld. na leto; torej več nego tri četrtine vseh čistih dohodkov. Dolgovi so se tako-le množili.

priganja, da jo olepša kolikor more. Tajni nagon ga silí, da si je ne pripravi samo za golo potrebo, marveč tudi za lagodnost. Ne nosí mu sicer gmotno ničesar, a duševni vžitek se tudi ne sme premalo ceniti. Čim razboritejši je kmet, tem bolj se kaže to čuvstvo. Sodi po obliki hiš kmečko oliko in — prav boš sodil! Lepe kmečke hiše in lepa cerkev, kjer opravlja ob nedeljah in praznikih svojo versko dolžnost, so največjega pomena za vzgojo, za blaženje sreca. Neumna kapitalistična, davčna politika tega seveda ne pōzna in zavira sloboden razvoj človeške natore.

V deželah z vrejenimi zemljiškimi knjigami so znašali

koncem leta 1858 . . .	1122,431.028 gld.
od l. 1858—1870 več za	951,274.134 »
od l. 1871—1881 več za	988,294.838 »
koncem leta 1881 . . .	<u>3062,000.000 gld.</u>

Od teh skupnih hipotečnih dolgov je pripadalo na kmečka posestva 2010,533.456 gld. Ti kmečki dolgovi so se vedno množili:

leta 1882 za	23,770.000 gld.
» 1883 »	20,899.000 »
» 1884 »	34,831.000 »
» 1885 »	47,447.000 »
» 1886 »	30,323.000 »

Torej je bilo na kmečkih posestvih koncem leta 1886 — 2175,803.000 gld. vpisanih dolgov. Kakšni so bili ti dolgovi, razvidimo iz podatkov leta 1886. Tisto leto sklenjeni dolg je namreč imel ta-le značaj:

Posojila	43·56 odstotkov,
prisilne vknjižbe . .	27·93 »
kredit kupne cene .	10·16 »
zapuščine	9·41 »
druge pogodbe . . .	7·84 »
pravne predznambe .	1·20 »

Iz teh števil se vidi, da je velika večina vknjiženega dolga tacega, ki zahteva redne obresti. V zadnjih treh točkah, ki znašajo le 18·45 odstotkov vseh posojil, je nekaj taci, ki so samo vknjižene (n. pr. vknjižene dote gospodinj itd.), ki

sicer ne obtežujejo zemljišča. Od drugih vseh je pa treha šteti v gotovem denarju obresti in vračati kapital. Vzlasti opozarjamo na veliko število prisilnih vknjižb (27·93 odstotkov), ki v največ slučajih bremené kmeta, ne da bi bil dobil preje kaj gotovega v roke. Večinoma so namreč tu všteti pravdni troški, s katerimi mora kmet plačevati svojo drago pravdarsko strast, ki mu jo je vcepil liberalizem v dušo.

Od zemlje se je moralo plačevati leta 1886 35,190.000 gld. davka. Ako štejemo torej

obresti	132,011.240 gld.
zemljiški davek	35,190.000 »

dobimo skupno svoto 167,201.240 gld.

Tu sem še nismo prišteli raznih doklad, nenaravnostnega davka, osebnih, nevknjiženih dolgov in drugih javnih bremen (bíre, troškov za popravo ali zidanje cerkvenih poslopij itd., ki so primeroma neznatni, ki jih pa navajamo zato, da se nam ne more očitati pristranost). Ta bremena do mala presegajo zemljiški davek, a že navedena svota govori dovolj jasno.

Ako od nje 167,201.240 gld.

odštejemo čisti katastralni do-

hodek 164 939.218 »

ostane nam primanjkljej 2,362.022 »

Leto 1886 ni imelo v ničemer nič izvanrednega. Od tedaj so se bremena le še množila in dohodek iz zemljišča se je manjšal. Pšenica, ki stane letos *hl* 4·5 do 5·8 gld., je bila tedaj skoraj

2 gld. dražja; rž, ki stane letos *hl* 3·8 do 4·7 gld., je bila 1½ gld. dražja; ravno tako ječmen (letos *hl* 2·3 do 3·5 gld.) in oves (letos *hl* 2·4 do 3 gld.) — Torej po pravici sklepamo, da je sedaj nepri-meroma slabše, nego je bilo leta 1886. — In ven-
dar je bil avstrijski kmečki stan tisto leto za več nego dva milijona pasiven.

Najpotrebnejše in najvažnejše delo se torej niti ne izplačuje. Ali se more pótentakem kmet še imenovati lastnik svoje zemlje? Ali more imeti še kaj veselja za svoj lepi stan, če se tako plačuje njegova pridnost, njegova skrbna požrtvovalnost, njegova skromnost? Ali je čuda, če mu peša npravna sila, ko ne more nikakor zadoščevati gmotnim potrebam svojega življenja?

Pred desetimi leti je neki zelo nadarjen in marljiv srednji kmet v neki gorenjski dolini po navodilu pisca teh vrst dve leti zapored zapisaval vse svoje dohodke in troške. Njegovo posestvo je bilo primeroma malo zadolženo; delal je največ sam z ženo. Poslov je imel dvoje: dekle in pa-starico. Zapravljal ni ničesar; le redkokedaj si je privoščil kozarec vina. A vkljub njegovi izredni pridnosti, vkljub temu, da je po svojih močeh vporabljal vsa sredstva, ki jih uči umno gospodarstvo, je vendar kazal letni račun, da za njegovo delo pride povprek le 2 do 3 kr. dne.

Nikakor nočemo iz tega slučaja sklepati, da je povsod tako. Ne zadolženi večji kmetje, ki živé pošteno krščanski, se morejo gotovo bolj pohva-

liti, toda gotovo je, da so zelo zadolženi kmetje še na slabšem, nego se vidi iz našega vzgleda, in da večina naših kmetov nima niti toliko plačnega svojega dela, kolikor najslabši tvorniški delavec. Potem se pa čudi kedo, da hiti s kmetov vse v mesta. Rekli smo, da hiti kmet v proletarijat; boljši in upravičenejši je trditev, da je večinoma že najrevnejši proletarec.

Čim se je jelo zemljišče in zemljiščni pridelek meriti samo po denarju, po svoji menjalni vrednosti, s tistim trenutjem je namestu krepkega kmečkega stanu nastopil kmečki proletarijat, ki ga sedaj jedino živa krščanska vera še brani maščevalni obupnosti in mu še ohranja duševne sile za trpljenja polno življenje.

Kaj pomenjajo za našo državo navedeni podatki, razvidimo še jasneje iz teh-le številck:

V Avstriji je mej 24,600.000 prebivalci¹⁾ 14,100.000 oseb, ki se pečajo s poljedelstvom, ži-

¹⁾ Drugi stanovi so tako-le razdeljeni:

1. V javnih službah 2,000.000	8.1 odstotkov
mej njimi vojakov	1 „
drugih: duhovnikov, uradnikov itd.	7.1 „
2. Obrtnikov in obrtnih delavcev 3,850.000	15.7 „
mej njimi: izdelovalcev obleke 1,220.000	5 „
v tekstilnem obrtu 860.000	3.4 „
v papirnem in usnjarskem obrtu	0.7 „
v kamenarskem, lončarskem in steklarskem obrtu	1.1 „
v kemičnem obrtu	0.3 „
izdelovalcev strojev, lesene in kovinske robe	5 „
tiskarjev	0.2 „
3. V stavbnem obrtu 780.000	3.1 „

vinorejo, vrtnarstvom, gozdarstvom in ribštvom, torej 57·3 odstotkov vseh ljudi. Med temi je:

samostojnih	15·5	odstotkov,
domačih rodbinskih oseb	36·6	»
delavcev	47·9	»

Na Ogerskem¹⁾ je poljedelcev mej 17,600 000 ljudmi 11,000.000 oseb (62·5 odstotkov), in sicer:

samostojnih	17·3	odstotkov,
domačih rodbinskih oseb	59·1	»
delavcev	23·5	»

Več nego polovica ljudi v državi trpi torej vsled slabih razmer kmečkega stanu. Sveta dolžnost vsacega domoljuba je, pomagati, da se reši ta mnogobrojna množica. Primanjkljej, ki smo ga izkazali v kmečkem gospodarstvu, ima svoje krute posledice. Vzemimo najpreje prisilne dražbe! Kmečkih posestev je bilo na dražbi prodanih:

leta	gospodarstev	v vrednosti
1870	4.666	9,497 305 glđ.
1871	6.119	11,217.630 »
1872	4.969	8,249.333 »
1873	4.549	8,754.003 »
1874	4.413	9,100.396 »
1875	4 517	9,092.480 »

4. V trgovini in prometu 2,250.000	9·1	»
5. Gostilničarji, kavarnarji itd. 850.000	3·3	»
6. Rudokopi in topilec 400.000	1·6	»

¹⁾ Drugi stanovi:

1. V javnih službah	5·6	odstotkov
2. V obrtih 2,000.000	11·4	»
3. Džinarjev 2,500.000	14·2	»
4. V trgovini in prometu 950.000	5·4	»
5. Rudokopi in topilec	0·9	»

leta	gospodarstev	v vrednosti
1876	5.577	12,470 272 »
1877	6.948	15,686.159 »
1878	9.123	18,698.548 »
1879	11.238	22,415.608 »
1880	12.540	25,781.000 »
1881	12.455	22,250 000 gld.
1882	12.229	20,152 000 »
1883	11 093	17,456.000 »
1884	10.380	15,414 000 »
1885	9.337	14,843 000 »
1886	10.059	16,102.000 »

Črne številke črnih bukev kmečkega stanu!

Rimski branitelj kmetov, Gracchus, je ob svojem času na trgu izpregovoril Rimcem te-le besede: »Divje zveri na Laškem imajo svoje brloge in svoja ležišča, na katerih si počijejo; možje pa, ki so se bojevali za laško gospodstvo, nimajo ničesar, nego sloboden zrak in dnevno svetlobo, ker jim teh stvari nobeden ne more uropati. Samo zato nosijo meč, da pridobivajo drugim bogastvo, sijaj in razkošno vživanje. Svet so premagali, a sami nimajo niti pedi zemlje.«

Te besede postanejo kmalu zopet v naši dobi doslovno resnične, če ne zmaga tisto krščanstvo, ki je razbilo rimski kapitalizem in oslobodilo sužnja za plugom in v bogatinovih palačah, tisto krščanstvo, ki je jedino sposobno, osloboditi tudi sužnje devetnajstega veka.

Pri ti priliki naj ob kratkem narišemo razmere v starem Rimu, da se izpozna, kako je že

jedenkrat krščanstvo prekvasilo družbo, ki je bila prav tako blizu propada, kakor današnja, in kako je že praktično rešilo najbolj zavozlano socijalno vprašanje za rimskega gospodstva.

Zemlja je bila v stari rimski državi razdeljena v velike latifundije, v srednja in manjša posestva, ki so jih v velikanski večini obdelovali sužnji. Telesno delo je bilo sploh malo v čisljih. Cicero pravi prav v smislu svoje dobe, da pošten človek ne prestopi praga delavnici in ne prime za delo na polju. Več, nego kar so najnujnejše potrebovali za življenje, niso delavski sužnji nikoli dobili. Ves dobiček so spravili gospodarji zemljišč ali delavnic. Dve vrsti gospodujočega stanu sta se kosali mej seboj. Birokatično plemstvo senatorskih rodbin, mej katerimi je bilo nekaj rimskih patricijskih rodbin in vitezi (equites), ki so bili najmogočnejši in najbogatejši državljani. Obe vrsti sta bili popolnoma kapitalistični in niti najmanjšega sledu ne pozna rimska zgodovina, da bi bili kedaj ti mogočniki stopili v kako fevdalno zvezo z vladarjem ali ljudstvom. Ta bogatinska stranka je dajala rimski državi vzlasti iz prve imenovanih vrst sodnike, vojskovodje, cesarske namestnike; ona je vstvarjala zakone; ona je vladala. Senatorji so bili tudi denarni špekulantje: bankirji, menjalci, trgovci. Za lex Flaminina (217 pr. Kr.)¹⁾ so se ubogo malo brigali. Imeli so svoje agente, ki so opravljali za-nje denarne kupčije in za-nje

¹⁾ Ta je senatorskemu stanu prepovedovala denarne kupčije.

— goljufavali. Prismojeni Kato Censorius je tako špekuliral po svojem libertinu Quintionu; revolucionarno nadahneni socijalni demokrat stare dobe, Brutus, je imel svoja agenta Skaptija in Gavija, prevzetni triumvir Pompejus pa viteza Kluvija v denarno-špekulacijske namene. Dandanes smo toliko napredovali, da naši patriciji kar sami sedé s kljukastimi židi v upravnih svetih raznih odeluških delniških družb. Vitezi so zvesto pomagali senatorskim bogatinom in tudi za-se so poskrbeli; kot municipes so dobavljali državi potrebnih stvari, kot redemptores vectigalium so jemali v najem državne davke in posestva, kot publicani so vodili podjetja na državni račun. Na javnem trgu so vsako leto izdražili stipendia — stalni davek bivših kartaških pokrajin, pastoria — colnino, decumas — desetino, pascuas ali scripturas — davke za pašnike. Drli so narode, kar so le mogli; drli pa tudi državo. Leta 212 pr. Kr. so pri državi za jako visoko svoto zavarovali svoje brodovje, s katerim so rimski vojni privažali živeža; na potu so je pa dali izprazniti od svojih sužnjev in so je potem potopili.

Patricijska in viteška stranka sta bili vedno jedini, kedar se je šlo proti ljudstvu. Sodišča so bila v njunih rokah, in če so bila ta premalo krivična, se je uvedlo izjemno zaplenjevanje premoženja, kakor n. pr. pod Marijem, Sullo ali za časa obeh triumviratov.

Denarna nadvlada rimskih kapitalistov se je umetno ohranjala. V Rimu je bilo denarja v izo-

bilju, in zato se je dobil po zmernih obrestih. Zato so pa zakoni prepovedovali, da si nobeden iz provincij ne sme naravnost v Rimu izposojati denarja. L. 67 pr. Kr. za tribuna Gabinija se je izdal zakon, da je vsako dolžno pismo kakega človeka iz pokrajin neveljavno, če je v Rimu sestavljeno. Lisjak Cicero, ki je posebno dobro umeval denarno kupčijo, je n. pr. prepovedal izvoz srebra in zlata na Grško, in v najvažnejšem pu-teolskem pristanišču je dovolil samo menjavanje blaga brez denarja.

Rimski vitezi so torej po ceni jemali v Rimu denar na posodo in so ga posojali na ogromne obresti v pokrajinah. Rimski prokonzuli so prodali vse svoje premoženje, predno so šli — vladat v provincije in tam so posojali svoj denar. Če ga jim je bilo premalo, so pa izpraznili vojno blagajno in v nadomestilo so dovolili vojakom ropanje po deželi.

Cezarjev morilec Brutus je n. pr. salaminskemu mestu na ciperskem otoku posodil večjo svoto na 48 odstotkov obrestij. Ko mu niso takoj plačali, je mesto s svojimi kohortami obkolil in z lakoto izsilil ogromno denarja. Ravno isti Brutus je s Pompejem vred ogoljufal z oderuštvom kapadoškega kralja Ariobarzana za 300 funtov v šestih mesecih. Rimski vitez Sittius se je po celem Rimu zadolžil, da je na grozne obresti posodil denar mauretanskemu kralju Hiempsalu.

Tako se je godilo v starem Rimu. Ljudstvo je pa stradalo, trpelo in umiralo. Samo Bogu se

je smililo. Poslal je Odrešenika, ki je je duševno vzdignil, gmotno rešil.

Če primerjamo naše razmere z opisanimi rimskimi, moramo reči, da je sedaj slabše, nego je bilo tedaj. Stalo, na katerem stoji sedanja družba, je še gnjileje, nego je bilo staro rimsko. Liberalizem in veliki obrt sta bila takrat neznana. Delavec je bil takrat suženj, a bil je preskrbljen, če tudi slabo. Sedaj je drugače. Proizvajanje se je tedaj enakomerno razvijalo; sedaj imamo vsak dan nov polom v tem oziru. Torej smo gospodarsko na slabšem. Vse je blizu pogina. Le krščanstvo še ni umrlo in božji Odrešenik, ki je rešil stari svet, je tudi naš; njegov namestnik je tudi naš oče. V ti zavesti čakamo mirno prihodnosti.

Navedena primera nam kaže, kako se vse na svetu izpreminja in ponavlja in kako iz vsega ostaja stalna samo resnica, ki jo čuva Bog, in pravica, ki jo On brani.

Do leta 1892 so se v naši državni polovici zemljiški dolgovi pomnožili vsako leto za 31 milijonov goldinarjev. Ako računamo oralo po 200 do 300 gld., se torej pokoplje v dolgovih in izgubi dotedanjim lastnikom na leto 100 — 150.000 oral zemlje; ali z drugo besedo 5000 do 7000 družinam se odtegne vsako leto posestvo.

Nujna posledica temu dejstvu so prisilne dražbe, o katerih smo že nekaj omenjali, ki znašajo do leta 1892 182.179 slučajev (od leta 1876 vsako leto 8000 do 10.000).

Dolgovi zahtevajo obresti, ki se menjajo od 4 do 12 odstotkov. Celó na Češkem in na Moravi, kjer že dolgo časa poslujejo posojilnice, imamo beležiti v mnogo slučajih 10- do 12odstotne obresti. Naše dežele seveda v tem ne zaostajajo.

C. kr. statistična komisija na Dunaju je poslala deželnemu odboru na njegovo prošnjo izpisek denarne vrednosti vseh izprememb pri posestih in pri dolgovih na Kranjskem leta 1891. Tu čitamo,¹⁾ da je bilo tisto leto vključenih 3248 hipotečnih posojil v skupnem znesku 1,551.660 gl.; mej tem je bilo 66 posojil brezplačnih v znesku 17.737 gl. Druga so se pa obrestovala tako-le:

5 posojil v znesku	2.170 gl.	po 3	odst.
83 » » »	28.005 »	» » 4	»
626 » » »	530.098 »	» » 4½	»
587 » » »	336.932 »	» » 5	»
48 » » »	33.316 »	» » 5½	»
1213 » » »	459.452 »	» » 6	»
13 » » »	3.555 »	» » 6½	»
244 » » »	62.990 »	» » 7	»
265 » » »	57.207 »	» » 8	»
96 » » »	19.178 »	» » 10	»
2 » » »	420 »	» » 12	»

Takih podatkov nam podajajo vse avstrijske kronovine. Na Ogerskem je z ozirom na obresti še hujše. Mi beležimo to jednostavno brez dostavka, saj samo dovolj govori.

¹⁾ Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo 1. jan. do konec dec. 1892, str. 70—75.

Kdo bi se potemtakem čudil, da se kmečko ljudstvo skoraj nič ne množi, da se pa velika obrtna mesta ogromno večajo? Od leta 1880 do 1890 se je v 105 okrajih v naši državni polovici več ljudi naselilo, nego izselilo; v drugih 248 se jih je več izselilo, nego naselilo. V 61 okrajih se je v tem desetletju prebivalstvo znatno zmanjšalo. To nam priča, da nimajo ljudje v teh krajih, ki znašajo šestino naše državne polovice, več toliko sredstev za življenje, kakor preje.

Kmečki stan oddaja mestom res ogromne davke: zaklada jih s svojimi pridelki, z ljudmi in jim konečno pušča tudi dobičke svojega prihranjenega denarja s tem, da ga večinoma nalaga v mestnih denarnih zavodih. Te kmečke žrtve za mesta se mnogo premalo upoštevajo, ker sicer bi se ne delalo tako brezozirno z deželnim in državnim premoženjem, kadar se gre za mestne koristi. In vkljub temu se v mestih le množé občinski dolgovi in — lačni, nezadovoljni proletarijat.

V politiki se dovolj srečno borimo proti centralizaciji, á pri tem nas centralizuje kapitalizem še mnogo gorje in neznosneje. Vprašanje gospodarske decentralizacije je živo pereče v vsem socialnem vprašanju. Mesta imajo bolnišnice, sirotišnice, hiralnice, gledišča i. t. d., za katere morajo plačevati tudi kmetje, ki pa imajo le preredko kaj dobička od tega. Delilna pravičnost zahteva, da dobiva vsak od družbe v tisti meri, v kateri

sodeluje pri skupnem namenu, v kolikor povspešuje splošni blagor.

Ali so za delavske stanove, vzlasti za kmečki stan bremena in ugodnosti pravično razdeljene? Temu vprašanju, menimo, noben pameten človek ne more pritrdilno odgovoriti. Torej zahtevamo le to, kar zahteva pravičnost, če kličemo, naj se ustavi pogubna gospodarska centralizacija.

Mej tako pogubno centralizacijo štejemo tudi zasebne zavarovalnice proti ognju, toči i. t. d., samo da so te še ožje zvezane s kapitalizmom. Mnogo razložka ni pri njih, ali so tako zvane vzajemne, ali ne, ker pri prvih spravijo to agentje v svoje žepe, kar pri drugih zvišuje dividendo. Splošno velja o njih, da le 30—35 odstotkov svojih letnih dohodkov vporabljajo zato, da izplačujejo škodo; drugo se vse porabi za dividende, za rezervni zaklad, za provizijo agentov ali za plačilo uradnikov. Premije pri teh zavarovalnicah so primeroma zelo visoke; pri nekaterih dunajskih zavodih se mora plačevati do 88 kr. od 100 gl. zavarovane svote.

Na Bavarskem imajo obvezno deželno zavarovalnico. Tam plačujejo premije po 1—2 marki od 1000 mark zavarovalne svote; na Saksonskem, kjer je ravno tako uvedeno prisilno deželno zavarovanje, pa še manj. In vendar je imela kr. deželna bavarska zavarovalnica l. 1883 čistega dobička 8,085.583 m.¹⁾ — To samo govori dovolj

¹⁾ Prim. poročila češkega dež. zbora z dne 19. listopada 1889 govor poslanca Vašaty-ja. Rudolf Vrba. Povaha moderního kapitálu. Sociálně-politické úvahy od nutnosti zdanění pohyblivého kapitálu, o lichvě a vyvoji novověkého peněžnictví — V Praze 1892. str. 74—78.

jasno in nikakor ne potrebujemo opozarjati še posebej naših javnih zastopov na to zadevo, tem manj, ker jo sami dobro poznajo. Ali jim manjka poguma, ali poštene volje, o tem ne sodimo.

17. Konečne misli.

Čim bolj se je naturalno gospodarstvo na kmetih umikalo denarnemu, tem bolj je kmet propadal. Gmotni propad pa je v najožji zvezi z nravnim. Često tožimo o žganjepitju, o razkošnosti v obleki, o velikih dotah, o pravdarskih strasteh, o pomanjkanju varčnosti mej našim ljudstvom. To so npravne pomanjkljivosti, to so pregrehe. Človek je sicer slobodno bitje in odgovorno za svoja dejanja; toda prezreti ne smemo, da pri določevanju volje vpliva ne sicer nujno, pač pa slučajno mnogo važnih činiteljev izven volje. Mej te štejjemo temperament, izobrazbo, družbo; v kateri kedo živi itd.; jeden najvažnejših izmej njih so pa brez dvojbe razmere gospodarskega življenja.

Človek je čutno bitje in ima obilo telesnih potreb; telesno življenje je nujen pogoj njegovemu duševnemu življenju. Zato so pa tudi pogoji, s katerimi si ohranja svoje telesno življenje in si je izpopolnuje, v ozki zvezi ž njegovim umstvenim in hotenjskim življenjem. Ta resnica je zapeljala takozvane materijalistične narodnogospodarske učenjake, da so kar naravnost trdili, da je vse človekovo duševno življenje nujen učinek gospodarskih razmer tiste dobe, v kateri živi.

Ta trditev odreja duševnemu življenju vsako samostojnost, taji vsako stalno resnico, taji vsako načelo in ponižuje človeka do navadnega mehaničnega stroja, ki ga gonijo gospodarske razmere njegovega časa. Mnogo predaleč gre, dasi ima, kakor smo rekli, nekaj zdravega jedra. Materijalistični duh časa, napačno modroslovje, sovraštvo proti veri in cerkvi, ki označujejo našo dobo, so zakrivili, da so najnovejši razboriti narodnogospodarski učenjaki, na čelu jim Karl Marks, zagovarjali tako krivične trditve.¹⁾

¹⁾ Jedno značilno njegovo mesto navajamo tu (Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Vierte Auflage. Hamburg. Verlag von Otto Meissner 1890, str. 335 in 336): „Darwin hat das Interesse auf die Geschichte der natürlichen Technologie gelenkt, d. h. auf die Bildung der Pflanzen und Thierorgane als Produktionsinstrumente für das Leben der Pflanzen und Thiere. Verdient die Bildungsgeschichte der produktiven Organe des Gesellschaftsmenschen, der materiellen Basis jeder besonderen Gesellschaftsorganisation, nicht gleiche Aufmerksamkeit? Und wäre sie nicht leichter zu liefern, da, wie Vico sagt, die Menschengeschichte sich dadurch von der Naturgeschichte unterscheidet, dass wir die eine gemacht und die andere nicht gemacht haben? Die Technologie enthüllt das aktive Verhalten des Menschen zur Natur, den unmittelbaren Produktionsprozess seines Lebens, damit auch seiner gesellschaftlichen Lebensverhältnisse und der ihnen entquellenden geistigen Vorstellungen. Selbst alle Religionsgeschichte, die von dieser materiellen Basis abstrahirt, ist — unkritisch. Es ist in der That viel leichter, durch Analyse den irdischen Kern der religiösen Nebelbildungen zu finden, als umgekehrt aus den jedesmaligen wirklichen Lebensverhältnissen ihre verhimmelten Formen zu entwickeln. Die letztere ist die einzig materialistische und daher wissenschaft-

To socijalno-demokratično, v svojem bistvu popolnoma nihilistično naziranje smo omenjali zavoljo tega, da opozorimo bralce, kako potrebno je, da tudi mi s krščansko-obrambnega stališča premotravamo svoje gospodarske razmere. S tem si dobimo pravega orožja proti socijalni demokraciji, s tem pa tudi v smislu, ki smo ga preje poudarjali, izpoznavamo važne vzroke nrvnemu zlu svojega časa.

Naša dolžnost je, da se bojujemo proti nrvnim ranam svojega ljudstva; vzlasti duhovniki

liche Methode. Die Mängel des abstrakt naturwissenschaftlichen Materialismus, der den geschichtlichen Prozess ausschliesst, ersieht man schon aus den abstrakten und ideologischen Vorstellungen seiner Wortführer, sobald sie sich über ihre Specialität hinauswagen.“ — Prim. Fr. Engels (Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, Dritte Auflage. Stuttgart. Verlag von J. H. W. Dietz. 1894, str. 22): „Fragt man, was das Denken und Bewusstsein sind und woher sie stammen, so findet man, das es Produkte des menschlichen Hirns und dass der Mensch selbst ein Naturprodukt, das sich in und mit seiner Umgebung entwickelt hat; wobei es sich dann von selbst versteht, dass die Erzeugnisse des menschlichen Hirns, die in letzter Instanz ja auch Naturprodukte sind, dem übrigen Naturzusammenhang nicht widersprechen, sondern entsprechen.“ — (str. 89) „Wenn wir sehen, dass die drei Klassen der modernen Gesellschaft, die Feudalaristokratie, die Bourgeoisie und das Proletariat jede ihre besondere Moral haben, so können wir daraus nur den Schluss ziehen, dass die Menschen, bewusst oder unbewusst, ihre sittlichen Anschauungen in letzter Instanz aus den praktischen Verhältnissen schöpfen, in denen ihre Klassenlage begründet ist — aus den ökonomischen Verhältnissen, in denen sie produziren und austauschen“.

imajo to dolžnost pri izročenihi jim ljudéh, da s podukom in z nadnatornimi pripomočki, s katerimi se deli, krepi ali prosi božja milost, ozdravljajo te rane. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je človek družabno bitje. Družabni organizem ima pa tudi svoje rane, ki jih čutijo tudi posamni udje. Izveličar ni odrešil le posamnikov, marveč je odrešil tudi družbe in najimenitnejšo mej njimi — družino — je celo posebej posvetil. Sad odrešenja mora torej prekvašati tudi družabne organizme: družine, narode, stanove, države, človeštvo.

V sedanjih razmerah ne smemo posamnikov soditi prehudo. Obupnosti se nam krči srce, če premišljujemo nravno skvarjenost zgorej in spodej. Bog se žali sistematično, oficijelno; na trgu, v palačah, v beznicah, v zbornicah. Greh je popolnoma novodoben, v stalni modi.

Z grehom vred pa kraljujejo njegove nepozvane tovarišice; nezadovoljnost, obupnost, revščina, — — lakota. Posamniki grešé in družba ima tudi svoje posebne družabne grehe. Iz vseh pa zori nesreča ljudem. Greh nosi že v svojem osrčju kazen posamnikom in družbam. »Jeruzalem, Jeruzalem, vrni se k Gospodu, svojemu Bogu!« — jedino ta poziv obsega v sebi vse lekove zanje!

Videli smo, kako je razoral kapitalistični liberalizem jeden poglavitnih stanov v človeštvu, — namreč kmečki stan. Kapitalistični liberalizem je ravno skupni naslov sedaj razsajajočih družabnih

grehov, vsled katerih pozabljeni zdihujeta v družbah krščanska pravičenost in ljubezen. Obnavljajmo ju v samih sebi in v družih priložno ali nepriložno in pripomozimo po svojih močeh v rešitev svojo in družih.

Naše proučavanje razmer kmečkega stanu, dasi je zelo nepopolno, nam je pokazalo te-le resnice :

1. Zasebna lastnina mora ostati nedotakljiva, a vendar ne sme biti neomejena. Zemljišče je odmenjeno družbi; iz njega se preživlja, na njem si pridobiva vsega, česar potrebuje. Zato mora družba vrediti zasebno last tako, da ji ne škoduje.

2. V fevdalni državi, v jugoslovanskih zadrukah, v ruskem miru je tudi vladala zasebna last¹⁾ gledé na zemljišče, toda oskrbljevanje te lasti

¹⁾ Kako so se razvijale razmere graščakov in kmetov, ne moremo tu podrobneje razvijati. Začetkom seveda niso imeli kmetje zemljišča v lasti, toda polagoma so se razmere tako uredile, da smemo po pravici govoriti tudi v fevdalnih razmerah o zasebni lasti. Ta last se pač ni tolmačila kot neomejena pravica razpolagati nad stvarjo in njeno vporabo po načelih rimskega prava de dominio, marveč po jedino pravih krščanskih načelih. Prim. Janssen o. c. I. Volkswirtschaft str. 268. 269. 277. 280. Za naše gorenjske kraje pa: A. Kaspret o. c. 203, 204. Tu beremo: „Od XIII. veka so bila vsa zakupna zemljišča dedna; graščine so le jemale od dediča najdebelejšega vola, od vdove najlepšo obleko za mrtváščino, kakor se še dandanes davek plačuje od dedščine. — Še bolj se je uredilo razmerje kmeta in vlastelina, ko so jeli zapisovati dolžnosti in davščine podložnikov v graščinske urbarje. — Kar se je določilo, vezalo je dotičnika in dediče njegove. Naposled so se

v splošni blagor je nadzirala zakonita, priznana oblast; v fevdalstvu grajščak, v zadrugah — gospodar, v miru — občina. Jedno načelo je veljalo v vseh teh treh razmerah: zemljišče je imelo svojo stalnost; pojem »kmečkih domov« je bil uresničen.

3. Liberalizem je zanesel neomejeno slobodo tudi na kmete. S tem se je pričelo parcelovanje, špekulacija z zemljišči, nakopičevanje velikih posestev. Kmečki stan se je vedno bolj združeval. Razmere mej sosedu in sovaščani so se poslabšale; pravn brezdanje žrelo se je odprlo.

4. Poleg tega je prenehalo tudi naturalno gospodarstvo. Kmet je potreboval vedno več denarja. Začetkom je imel denar še precejšnje vrednost; zato so si premetenejši kmetje tudi v tem načinu gospodarstva precej opomogli: z lesom,

razmere tlačánov gledé na davščino, tláko, posedbo, užítno svojino in dedínsko zapustítev toli zboljšále, da je bilo med kmetom slobodnjakom in tlačánom le malo razločka. — Po tako urejenih pravnih odnošajih se je skoro okrepil kmetški stan. Že v začetku XIII. veka stojé povsod sêla, vasi in majhni trgi; zemljo v najodležnejših planinah so ukoriščali. Kmetje razvrščeni po srenjah, imeli so svoje zборе, pri katerih so se čítale njih pravice in dolžnosti in razpravljale njih težnje in pritožbe. Ako je bilo treba poravnati prepire, sestavili so posebne komisije, pri katerih so sodelovali njih zastopniki. Prvo mesto v občanih je imel župan, ki je branil pravice posameznih kmetov proti graščakom in pravice graščakove proti kmetom. — Prim. „Glasnik“ 1895, št. 7: „Družimo se“. — Dr. Fr. Kos: Doneški k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja. „Matica Slovenska“. 1894. — Ta knjiga ima o naši stvari sploh mnogo podatkov n. pr. str. 111, 160, 201.

živinorejo itd. A svetovnega trga konkurenca jih je kmalu podrla. Denar je vedno manj vreden,¹⁾ vedno manj pa tudi kmečki pridelki; a potrebuje se ga vedno več. Poleg tega se je lesa že preveč izsekalo, živinoreja peša in potomcem se obetajo še mnogo žalostnejši časi, nego so sedaj.

5. Ko je ponehalo naturalno gospodarstvo na kmetih, je novodobni veliki obrt zanesel tem ložje svoje izdelke tudi na kmete in polagoma izpodrinil domačo obleko in domačo hrano. Potreba denarja je rodila tudi prevelike dote in — vedno naraščajoče zemljiške dolgove. Neumna razkošnost, žganjarstvo je zavládalo.

6. V naši dobi ne moremo in nočemo več obnavljati fevdalnih razmer. Naš čas je demokratičen. Toda tista stalnost, ki so jo branile fevdalne razmere na zemljiščih, mej Slovani pa rodbinske zadruge in mir, se mora zopet uvesti. Braniti jo morajo odslej našemu demokratičnemu duhu primerno — kmetje sami v samostojnih zadrugah. Dedni stalni domovi in samostojne zadruge so najnujnejši zahteva v zboljšanje naših kmečkih razmer.

¹⁾ V naslednjih številkah se razvidi, kako se je menjala denarju vrednost. Kar se je kupilo l. 1723 za 1 gld., je stalo:

leta 1725 .	gld. 1·45	leta 1840 .	gld. 3·08
„ 1750 .	„ 1·72	„ 1850 .	„ 3·29
„ 1775 .	„ 2·00	„ 1860 .	„ 5·70
„ 1800 .	„ 3·37	„ 1870 .	„ 6·17
„ 1825 .	„ 2·18	„ 1880 .	„ 7·18
„ 1830 .	„ 2·85	„ 1895 .	„ 7·40

7. Naturalno gospodarstvo se mora po možnosti obnoviti. Samo cerkev kaže še svojo konservativno-vzgojevalno silo v tem oziru. Povsod je ponehalo kmetovo naturalno gospodarstvo, samo — bira je še ostala. Dobro vemo, koliko sitnostij ima zavoljo nje dandanes duhovnik, toda vendar nas iz srca veseli ta lepi, za materno skrbnost svete cerkve tako sijajni spominek, ki se je še rešil iz prejšnjih boljših časov.

8. Denarno gospodarstvo je izročilo zasebni špekulaciji — kredit, ki ga je bilo povsod vedno več treba. Oderuštvo je zacvetlo na kmetih. Temu je treba pomoči. V tem oziru mora veljati boj vsemu kapitalizmu. V kmečki socialni načrt torej spada tudi načrt, kako naj se zlomi denarni nadvladi tilnik.

9. Razdruženje je sedaj že predaleč napredovalo, da bi se kar na mah mogla obnoviti zamorjena vzajemnost in da bi zadruga mogle roditi dobrega sadu. Treba je preje pripravljanja s poukom v besedi in pismu in slobodnega združnega združevanja.

10. Najprimernejši je začetek z Raiffeisenovimi posojilnicami, kjer se ravno v denarnih stvareh, ki vse zanimljejo in so v poslovanju zelo jednostavne, po načelu popolne vzajemnosti združujejo kmečki posestniki. Denar je vse razdružil, pri denarju naj se torej začne zopet organizacija. Denarne zadruga so pa tudi zato potrebne, ker je le v zvezi z njimi, ki lahko zadoščajo potrebnemu kreditu, mogoč razvoj slobodnih gospodar-

skih zadrug. Te naj bodo druga stopnja na poti v rešitev kmečkega stanú.

11. Država in dežele naj podpirajo ta slobodna združevanja. Država naj sploh v vseh obzirih pomaga rešitvi kmečkih posestnikov, kakor je pomagala njihovemu propadu. Primerno naj izpremeni dedno pravo; pred vsem naj pa zapre zemljiško knjigo in uvede zakonit moratorij za zemljiške dolgove.¹⁾ Mej tem naj bi se ysi zemljiški dolgovi izpremenili tako, da bi se tekom gotovega števila let amortizovali.

Da bi bila pa naša načela še jasnejša, podajemo tu v kratkih točkah gospodarski načrt bojevnikov proti kapitalizmu in, ker s kmečkim stanom trpita tudi ostala delavska stanova: obrtni in delavski, zato navajamo tudi glavne točke, po katerih naj se zopet izvrši organizacija imenovanih treh stanov.

Tu ob koncu ponavljamo zopet, kar smo zapisali v uvodu: »Pisec teh vrst si je v svesti, da za temeljito delo v tem oziru treba vse drugačnih pripomočkov, nego so njemu na razpolago. Dovolj je dosegel, če njegov spis v dejstvih razkrije vsaj

¹⁾ Moratorij je zakonita določba, ki pod gotovimi pogoji ustavlja dražbene prodaje zemljišč, oziroma stvari k njihovemu gospodarstvu potrebnih. Važnejši moratoriji so se določili: L. 1654 v Reznu po 30letni vojski, brandenburški 1643—1654, šleski 1763—1766, pomorski 1765—1766, meklenburški 1768 do 1775, pruski 1807—1818, ogerski 1849—1858. — Prim. Dr. Wiard Klopp: Die socialen Lehren des Freiherrn Karl von Vogelsang. Grundzüge einer christlichen Gesellschafts- und Volkswirtschaftslehre. St. Pölten. 1894. Str. 413, 414.

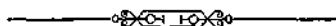
glavne rane, katere trpi ves kmečki stan in tako pri tem ali onem vzbudi zanimanje za proučavanje kmečkega vprašanja.«

To je tudi namen nastopnemu načrtu. Naj bo nekako, dasi nepopolno, navodilo, kaj je treba proučavati v kmečkem, obrtnem in delavskem vprašanju in vzbudi naj sistematičen pouk pri shodih in v društvih o teh zadevah. Bog vzbudi mnogo delavcev, delu pa daj obilega blagoslova!

Socijalni načrt

slovenskih delavskih stanov.

A. Temelj.

1. *Vera in cerkev.*

1. Socijalno vprašanje je po svojem bistvu pravno in zato tudi pravno vprašanje. Razmotrivati se mora po nezmotno resničnih načelih, iz katerih se izvajajo zahteve pravičnosti.

2. Krščansko-katoliška vera je pa temelj in jedino trdno varstvo resnici in vsled tega tudi pravici. Samo ona opisuje človekovo natoro tako, kakršna je in samo ona nezmotno pojasnuje razmerja človekova do Boga, do samega sebe in do družih.

3. Zato pripoznavamo krščansko-katoliško vero kot glavno voditeljico k boljšim socijalnim razmeram katoliško cerkev priznavamo kot največjo silo napredka in sreče za človeštvo.

4. Spoštljivo se klanjamo načelom, ki so jih razvili sedaj vladajoči sveti Oče Leon XIII. v svoji okrožnici o delavskem vprašanju dné 17. maja 1891 in se popolnoma strinjamo ž njimi.

5. Katoliška cerkev mora biti slobodna za svoje socijalno delovanje. Zato zahtevamo :

- a) Da je slobodna pri delitvi sv. zakramentov in izvrševanju božje službe,
- b) slobodna v izvrševanju svojih vzgojevalnih pravic nad mladino v šoli; zahtevamo torej versko šolo.
- c) slobodna v vladanju; razmerje mej državo in cerkvijo se mora vrediti s slobodno pogodbo mej obema.

2. Domovina in narodnost.

1. Vsaka oblast je od Boga postavljena.

2. Zato izjavljamo, da je dolžnost vsacega človeka krepiti spoštovanje do zakonite posvetne oblasti in vzbujati ljubezen in zvestobo do vladarja.

3. V habsburški rodbini, ki vlada v Avstriji, imamo posebno varstvo vseh zatirancev in najboljšo brambo pravičnosti.

4. Zato posebej povdarjamo, da hočemo v boju za socialno preosnovo ostati vedno zvesti Avstrijci in udani podložniki habsburške hiše.

5. Vsak narod je od Boga in ima svoje posebne lastnosti in svoje pravice, katere mu mora država braniti.

6. Mi se s ponosom imenujemo Slovence in zahtevamo za svoj narod:

- a) skupno upravo in pravično narodno avtonomijo,
- b) popolno dejanjsko ravnopravnost z drugimi narodnostmi v uradih in šolah.

B. Kapitalizem.

1. Kapitalizem imenujemo sedanji gospodarski nered, po katerem denar gospoduje nad delom in človekom, ki dela. Omogočila ga je napačna sloboda, ki je odtrgala posamnika od skupnega namena in postavila človeka proti človeku v boj na življenje in smrt. V tem boju mora podlegati slabjši in poštenejši, močnejši in hudobnejši pa zmagovati.

2. Vsled tega po tem neredu nujno propadajo nižji, delavski stanovi: kmetje, mali obrtniki in delavci, ki s svojim delom ohranjajo družbo in vstvarjajo vse njeno premoženje.

3. Zato izjavljamo, da je naš socijalni boj naperjen v prvi vrsti proti kapitalizmu, da nas je dolžna država pri tem podpirati in zahtevamo :

- a) Kovanje in izdavanje denarja in vrednostnih papirjev pripada javni družbi in ne zasebnikom ali zasebnim družbam.
- b) Nastaviti se mora najvišja obrestna mera, ki velja za posamnike in družbe, in uvesti se morajo stroge denarne in telesne kazni proti oderuštvi.
- c) Prometna sredstva: železnice in paroplovna podjetja se morajo odkupiti od zasebnih družb; upravljati jih mora država ali drugi avtonomni javni zastopi. Tudi vse zasebne zavarovalnice za življenje, proti nezgodam, proti toči, ognju i. t. d., za živino naj se prepovedó in dovolijo samo take, ki jih upravljajo avtonomni javni zastopi: država, dežele, zakonite zadruge. Že-

lezniške vozne cene naj se primerno uredé delavskim stanovom v korist; odpravijo naj se tako zvane diferencijalne pogódbne in refakcije. Carina naj se osnuje tako, da bo pred vsem branila kmeta in malega obrtnika.

- d) Delniške družbe, katerih delnice se ne glasé na lastnikovo ime, se morajo popolnoma prepovedati; za druge pa se morajo uveljaviti točnejša zakonita določila, da se obvaruje družba kriz v proizvajanju in denarnih polomov.
- e) Strogo se morajo prepovedati diferenčna igra in t. zv. termino-kupčije na borzi.
- f) Veliki obrt se mora zakonito organizovati in s sodelovanjem državnih in delavskih zastopnikov omejiti vsaka družbi pogubna konkurenca.
- g) Premakljivi kapital naj se v obče mnogo bolj obdavči, nego dosedaj. Skuša naj se dobiti natančen pregled prometa denarne trgovine kapitalističnih mogotcev in nastavi naj se jim stopnjujoči davek do $\frac{9}{10}$ njihovih čistih dohodkov.
- h) Zahtevamo slobodo društev in shodov, in da se popolnoma varuje pravica združevanja.
- i) Zahtevamo, da se odpravi časniški kolek, ki obtežuje razvoj poštenega in poljudnega časopisja, da se ne zabranjuje raznašanje in prodajanje knjig in časopisov, torej tiskovno svobodo v pravem pomenu, in zato tudi zakonito varstvo proti priobčevanju napačnih poročil,

proti napadom vere in nравnosti, družine in osebne časti; konečno stroga določila proti vsaki, kakoršnikoli skvarjenosti.

- j)* Zahtevamo, da imajo vsi moški državljani, ki imajo popolne državljanske pravice, od dovršenega 24. leta aktivno in od dovršenega 30. leta pasivno volivno pravico.
- k)* Zahtevamo, da se proglašajo volivna pravica kot volivna dolžnost in da se sklenejo stroge zakonite določbe v obliki zapora, če jo kedo prestopi ali če se godé pri volitvah neredi.
- l)* Občna volivna pravica naj se raztegne na vsa postavodajavna zastopstva in občinske odbore.
- m)* Zadružno življenje naj se razvija in pospešuje, da se doseže konečni cilj naše preosnove v tem oziru, da bo namreč vse kreditno življenje in delovanje v rokah zakonitih avtonomnih zadrug in države.

S tem se bo tudi izpremenila državna finančna in davčna politika, ki sedaj vkljub ogromnim, često krivično razdeljenim davkom dela dolgove in — jih ne plačuje, z neznosnimi obrestmi od teh dolgov pa služi velikemu kapitalu in s tem se tudi izpodbije dragi militarizem.

C. Kmečki stan.

1. Kmečki stan je nujno potreben državi ne samo za proizvodnjo živeža in vseh snovij za obrt, marveč tudi za varstvo reda in miru in za ohranjenje verskega in nравnega življenja.

2. Kapitalizem razjeda kmečki stan v njegovem jedru. Da se reši in zopet more izvrševati svoje važne dolžnosti, zahtevamo:

- a) Zakonito se mora prepovedati zasebnikom nakopičevanje zemljišč v velika posestva.
- b) Uvesti se morajo stalni domovi s primernim pohištvom in potrebnim številom živine (fundus instructus). Ti domovi morajo biti toliki, da se na njih lahko živi jedna družina. Stalnost mora biti taka, da se ne smejo razkosavati in da se tudi ne smejo zadolževati za več nego za četrtno svoje vrednosti.
- c) Stalni domovi morajo biti dedni. Zato se mora v tem smislu izpremeniti sedanje dedno pravo, ki pospešuje razkosavanje zemljišč in s tem naraščanje poljedelskega proletarijata. — Za Kranjsko deželo naj se čim najpreje ustanovi deželni zakon o stalnih domovih v smislu državnega zakona z dné 1. apr. l. 1889. drž. zak. št. 52.
- d) Če se vidi, da kedo slabo gospodari s svojim stalnim domom, se mora nastaviti namestu njega sekvester, ki se mora, če je mogoče, izbrati iz njegovih bližnjih sorodnikov.
- e) Pri prisilni ali prostovoljni prodaji stalnih domov morajo imeti kupno predpravico bližnji sorodniki in za njimi kmečke zadruga.
- f) Kmečke zadruga se morajo zakonito uvesti in dati se jim mora potrebna samoupravna samostojnost. Njihovo delovanje obsegaj:
 - a) določevanje obsega stalnih domov;

β) nakupovanje posestev po prisilnih ali prostovoljnih dražbah; iz teh posestev napravlja zadruga stalne domove, ki jih proti gotovemu plačilu ali proti večletni renti oddaja poštenim poljedelcem, ki nimajo lastnih stalnih domov;

γ) skupno zboljšavanje zemlje;

δ) napravo skupnih skladišč, kjer se vsprejemljejo in prodajajo pridelki zadružnikov, se nekaj takoj izplačujejo, nekaj pa potem, ko so prodana;

ε) nakupovanje vseh zadružnikom za kmetijstvo potrebnih stvari: umetelnih gnojil, semen, strojev, živine itd.;

ζ) kreditne zavode, osnovane popolnoma po načelih krščanske vzajemnosti in požrtvovalne ljubezni;

η) kreditni zavodi kmečkih zadrug morajo biti mej seboj organizovani, zvezani z okrajnimi in deželnimi zavodi in z državno poljedelsko banko; ves kredit tičoč se poljedelskega stanu morajo imeti v svoji upravi in nobeno zemljišče se ne sme obremeniti drugod, nego pri teh zavodih;

θ) ko se utrdijo zadruge, naj se od zemljišč ves davek plačuje v naturalijah pri njih; one naj ga potem odrajujejo državi;

ι) uvede naj se primeren red za posle in za poljedelske delavce, ki bo njim in samostojnim poljedelcem v korist;

κ) ustanove naj se pri vsaki zadrugi zakonita rabsodišča, ki odločujejo v prvi inštanci prepire o lastništvu in posesti;

- λ) združno vodstvo opravlja za svoje združnike vse posle, ki so po zakonu z dné 25. jul. 1871 drž. zak. št. 76 izročeni notarjem.
- g) Pri lastninski izpremembni posestev, katerih katastralna vrednost ne presega 2000 gld., naj odpadejo pristojbine.
- h) Poljska zemlja in pašniki se ne smejo izpreminjati v gozde. Občinski pašniki naj se ne parcelujejo, dokler se ne sklene zanje regulacijski zakon. — Občinsko posestvo naj se kolikor je mogoče, množi.
- i) Da se razbremeni kmečki stan ogromnih zemljiških dolgov, naj se uvede zakoniti moratorij in z državno pomočjo in sodelovanjem zadrug naj se ti dolgovi polagoma amortizujejo.
- j) Določi naj se v zakonu, da se ne sme noben na zemljišče posojen dolg odpovedati, marveč le po zmerni amortizaciji vračevati.
- k) Dokler ni zakonitih obveznih zadrug, naj podpira dežela in država slobodne kmečke zadruge in kreditne zavode po Raiffeisenovem nači nu.

D. O b r t n i s t a n.

1. Stan malih, samostojnih obrtnikov je po svoji zgodovini zelo zaslužen, po svojem bistvu nujno potreben za urejeno državo.

2. Sedaj ga tare kapitalizem; liberalna načela so ga razdvojila mej seboj in kapitalizem tira posamne kosce v pogin. V rešitev obrtnega stanu zahtevamo :

a) Samostojne, avtonomne zadruge, oživljane z duhom vzajemnosti in mejsebojne ljubezni, ki je mogoča le tedaj, če živi v njih čilo in krepko krščanska vera.

b) Te zadruge morajo imeti to-le delovanje:

α) vodijo izpit vsposobljenosti pri tistih pomočnikih, ki hočejo postati mojstri in skrbé, da imajo dokaz vsposobljenosti vsi, ki želé kot mojstri pristopiti k zadrugi;

β) nadzirajo razmerje mej pomočniki in mojstri; skrbé, da se pomočniki dobro izurijo v svoji stroki in nadzirajo delavske knjižice pomočnikov;

γ) vsprejemajo vajence, ki se želé pri kakem mojstru izučiti; določajo pravila o vsprejemu, številu vajencev in njihovi vporabljenosti za druga dela, o poučni pogodbi in dôbi učenja in vodijo izpit vajencev, ko jo prestanejo;

δ) skrbé, da zadružniki izdelujejo dobre in poštene izdelke; ustanavljajo strokovne šole ali sonadzorujejo že obstoječe;

ε) skrbé za bolne vajence in pomočnike;

ϑ) pospešujejo versko in nravno vzgojo pri vajencih in učencih s primernimi društvi, kakoršna so n. pr. mojsterska, katoliška društva rokodelskih pomočnikov, katoliška mladeniška društva, katoliška delavska društva itd. Skrbé tudi v nraavnem in gmotnem oziru za potujoče pomočnike in sploh podpirajo vse zavode,

kjer se pospešuje verska, duševna in strokovna izobrazba zadružnikov.

η) skupno nabavljajo stroje in pomagajo, da tudi mali obrtniki morejo rabiti strojno moč; skupno kupujejo surovo blago; napravljajo skupna skladišča in prodajavnice in skrbé za obrtnikom potrebne kreditne zavode, osnovane po načelu vzajemnosti;

θ) jeden glavnih ciljev teh zadrug je dovesti mali obrt tako daleč, da bodo po zakonu smele samo zadruge v večjem obsegu prodajati izdelke malih obrtnikov; da se to doseže, naj že sedaj snujejo obrtniki zadružna skladišča; občine, dežele in država naj jih pri tem podpirajo z davčnimi olajšavami itd.

- c) Samostojne obrtne zbornice, ki naj se potegujejo za pravice in koristi malih obrtnikov.
- d) Obrtna sodišča, ki naj bodo obvezna prva inštanca v zadevah malega obrta.
- e) Država mora podpirati mali obrt:

α) strogo naj nadzoruje konfekcije, kjer se z izrabljevanjem ubožnih obrtnikov, ki nimajo dela, izdeluje slabo blago v neizmerno škodo obrtnemu stanu; vsak konfekcijonar mora imeti vsposobljenost za svoje delo; voditi mora izkaz vseh svojih delavcev in njihovega zaslužka pod nadzorstvom zadrug, h katerim spada konfekcijonarski obrt in pod nadzorstvom države; obrtni pomočniki, ki delajo za mojstre ali podjetnike doma, naj se odpravijo;

β) naj prepové, oziroma (gledé na nekatere stvari, n. pr. sadje, sladčice ali kaj jednacega) omeji krošnjarstvo ;

γ) stroga določila naj izdá proti bazarjem, ki so prave goljufne pijavke za ljudstvo ;

δ) delo v jetnišnicah naj tako uredí, da ne bo na škodo malemu obrtu ;

ε) uvede naj pri vseh strokah najmanj skupni 36urni nedeljski počitek ; če ni mogoče vsem dati v nedeljo počitka (n. pr. pri pekih, brivcih itd.) naj se počitku odloči drugih 36 ur v tednu, a tako, da bo vender mogoče vsakemu opraviti verske dolžnosti ;

ζ) izda naj primerne zakone gledé na stanovanja, da bo mogoče obrtnikom najemati zdrava in njihovemu delu primerna stanovanja in polagoma si primerne manjše hiše dobiti tudi v last.

η) izpremeni naj sedanji ovaduški način pozvedovanja za dohodninski in pridobitni davek, po katerem se iz zavisti često godi velika škoda malim obrtnikom.

f) Na vso moč naj podpirata država in dežela domači obrt, da se ohrani in izpopolnuje.

α) lončarjem in pečarjem. naj pomaga dežela, da si ustanove zadrugo in da si morejo napraviti pečnice, v katerih bi se kurilo s premogom, ker jim predraga drva jemljejo velik del zaslužka ;

β) za obrt lesenih izdelkov naj se ustanovi strokovna šola v Ribnici in drugod po potrebi ;

γ) sitarjem in slamopletcem naj se omogoči strokoven napredek, ki bo tudi zvečal vrednost njihovih izdelkov in zaslužka;

δ) za izdelovalke čipk naj poskrbe socialna društva, ki se imajo ustanoviti, da jim ne bodo jemali prekupci večino zaslužka;

ε) v vseh ljudskih šolah naj se uvede obvezen pouk v izdelovanju domačih orodij; dežela naj na vso moč podpira vrborejo.

E. Delavski stan.

1. Delo je dolžnost in splošno premoženje vseh zdravih ljudi po delu je mogoče, da si človek zagotovi pravico za svoj obstanek. Pošteno in dobro delo, kakor tudi pravična cena in plača za delo vstvarja splošno blagostanje narodov.

2. Delo torej ne sme biti monopol kapitalu, pa tudi ne sme postati po kapitalističnem gospodarstvu žrtva oderuštva in izsesavanja, kot se sedaj mnogokrat godi.

3. Država je dolžna po zakonodajstvu in po upravi braniti pošteno delo, torej je mora namenu primerno organizovati, da je obvaruje izsesavanja in oderuštva in da zagotovi vsakemu delavcu njegovemu delu primerno pravično plačo.

4. Otroško delo po tvornicah se mora popolnoma odpraviti. Odločno se mora skušati, da vsaj tisto žensko delo odpade, ki škoduje zdravju in poklicu ženske kot žene in matere ali družinskemu življenju, ali ki napravlja neopravičeno konkurenco moškemu delu.

5. Ponočno delo naj se le tistim podjetjem dovoli, pri katerih se delo ne more pretrgati iz tehničnih vzrokov. Ženskam se prepovej ponočno delo.

6. Ob nedeljah in zapovedanih praznikih mora vsako delo počivati. Počitek trajaj od sobote do ponedeljka celih 36 ur. Če pa ni mogoče ob nedeljah dati počitka, naj se odloči 36 ur mej tednom v počitek, vendar tako, da ima vsako drugo nedeljo delavec prost dan.

7. Uvedi se najvišja neprestopna delavska dôba; in sicer bodi pri vseh rudo- in premogokopih in pri vseh strokah, koder se mehanično s stroji v velikem producira, vzlasti pri težkih in zdravju škodljivih delih osemurni delavski čas; pri malem obrtu, pri rokodelstvu, kupčijstvu in drugih temu podobnih strokah pa se uvedi deseturna delavska dôba.

8. Ker je temelj vsemu družabnemu redu družina, zato sodimo, da je glavna naloga javne oblasti, da z zakoni in s primernim izvrševanjem zakonov v upravi v vseh obzirih varuje in povspesuje družinsko življenje.

9. Da se omogoči vsakemu državljanu doseči primerno omiko, se mora na vseh državnih učivnicah poučevati brezplačno do najvišje izobrazbe.

10. Zahtevamo, da se izvrši obvezno in za življenje zadostujoče zavarovanje za bolezen, proti nezgodam, za onemoglost in starost, kakor tudi preskrbljenje vdov in sirot; za te blagajne zahtevamo tako uredbo, da ne bo uprava požrla s svojimi stroški neprimerno velikega dela dohodkov, kakor se sedaj velikrat godi.

Delavec bodi zavarovan :

- a) V bolezni (bolniške blagajne).
- b) Ob nezgodah (zavarovanje proti nezgodam).
- c) V starosti (invalidni zaklad).

α) v bolniške blagajne naj skladajo delavci sami svoje prispevke in jih upravljajo izključno sami pod nadzorstvom deželnih uradov; ženske bolniške blagajne bodite posebej; vanje dajejo tretjino tudi delodajavci. Bolniška podpora znašaj najmanj toliko, kolikor delavec sicer zasluži;

β) za zavarovanje proti nezgodam naj plačujejo samo delodajavci; uprava te zavarovalnice bodi najprej enostavnejša;

γ) za ostarele delavce naj se ustanovi poseben deželni invalidni zaklad, v kateri naj plačujejo delodajavci, delavci in dežela sama; izvršitev tega predloga naj prevzame deželni zbor.

Za rudarje in topivce zahtevamo posebej:

B r a t o v s k e s k l a d n i c e.

- a) Za rudarske bratovske skladnice naj se po zakonu ustanove enotna pravila.
- b) Po teh pravilih naj se upravlja vsaka bratovska skladnica posameznih samostojnih zavodov popolnoma samostojno. Zato naj se po krajevnih razmerah pridajo zakonitim pravilom posebni dodatki, ki pa ne smejo rušiti načel enotnih pravil.
- c) Na ta način bo mogoča vzajemnost vseh zavodov pri preseljevanju in premeščevanju de-

lavcev; prenesel se bo bratovski denar in delavec bo z rodbino vred vžival pri vseh zavodih jednake prednosti in pravice na bratovsko skladnico.

- d) Da se sestavijo vzorna pravila, naj se skličejo k razgovoru (enketi) zastopniki rudniških lastnikov in rudarjev.
- e) Kar bi manjkalo v bratovski skladnici, naj dopolni delodajavec sam.
- f) Izjavljamo se proti temu, da se uvede osrednja državna bratovska skladnica.

D o d a t e k. Nekaj načel za skupna pravila :

α) v provizijo se šteje vsako leto v rudnikih in topivnicah od tiste dobe, ko je bil delavec stalno vsprejet; leta, katera je kedo preživel pri kakem drugem delu, pretrgavši rudarsko delo, se ne všttevajo; pri tem se v obeh slučajih šteje doba nad 6 mesecev za celo leto;

β) na provizijo ima še-le tisti pravico, ki je delal cela tri leta pri kakem zavodu in plačeval bratovsko vlogo;

γ) rudar sme in more v zavodu delati k večjemu 40 let;

δ) vojaška leta se štejejo v pokojninska leta, bratovsko vlogo za ta leta plačuje država;

ε) kakoršnekoli kazenske določbe (razven za nizka hudodelstva) nimajo na provizijo niti najmanjšega vpliva.

12. Zahtevamo zakonito varstvo za delavce, ki izvršujejo po svoji vesti in volji mandate v odborih

bolniških in drugih zakonitih blagajen, in sploh v vseh javnih zastopih.

13. Zahtevamo, da se uvedó zakonita sodišča, katera naj razsojajo razpore in prepire gledé na vsprejem in odpoved dela, kakor tudi razmere plač mej delavci in delodajavci. Ta sodišča naj bodo sestavljena iz delodajavskih in delavskih zastopnikov.

14. Prepove naj se »truk.«

15. Preskrbé naj se delavcem zdrava, snažna, in primerna stanovanja. V ta namen naj se podpirajo v to svrho ustanovljena društva iz državnega zaklada. Dežela naj z dobrim stavbnim redom, država pa s strogimi določili gleda na zdravje v stanovanjih.

16. Plača bodi tako uravnana, da more vsak delavec pošteno izhajati s svojo plačo in si od nje prihraniti kaj za starost; tudi zahtevamo, da se ustanovi najnižja plača, pod katero ne sme delodajavec nikedar plačevati delavcev. To najnižjo plačo morajo določiti po krajevnih razmerah zastopniki delodajavcev in delavcev. Vsak delavec mora imeti pravico, da napreduje pri delu in da se mu po določeni vrsti let tudi primerno zvišuje plača. Delavci morajo imeti pravico do gotovega deleža pri čistem dobičku; znesek tega deleža naj določuje poseben odbor iz delavskih in delodajavskih zastopnikov.

17. Akordno delo naj se odpravi povsod, kjer je nevarno, ali kjer ob neugodnem času vsled njega delavci nimajo zaslužka.

18. Strogo naj se nadzorujejo vsa podjetja gledé na varnost življenja in zdravja. Vsak prestopek v tem oziru naj se občutljivo kaznuje. Za rudarje in topivce zahtevamo poleg tega poseben kontrolni odbor :

- a) Ker se zadnja leta po rudnikih in topivnicah dogaja vedno več nesreč in nezgod, izjavljamo, da je število dosedanjih rudniških nadzornikov popolnoma nezadostno, njihov delokrog in njinovala oblast pa preveč omejena (saj so bolj številkarski [statistični] uradniki, nego delavski nadzorniki); zato zahtevamo stalnega rudniškega nadzorstvenega odbora za določbe ustanovljene po zakonu.
- b) Ta odbor bodi polovično sestavljen iz delodajavskih, polovično pa iz delavskih zastopnikov, ki jih volijo delavci sami.
- c) Tak odbor bodi pri vsakem večjem zavodu jeden sam; če so zavodi manjši, more biti jeden odbor za več zavodov skupaj.
- d) Ta odbor mora skrbeti, da se vporablja vsak napredek in vsaka vednostna iznajdba za varnost in brambo rudarjev in topivcev pri njihovem nevarnem delu; zato imej pravico delodajavcu ne samo priporočiti, marveč tudi ukazati varnostne naprave in dolžnost mu bodi skrbeti, da se izvedejo.

19. Obrtnim nadzornikom naj se pridele pri nadzorovanju tudi izvedenci izmej delavcev. Za to naj jih odškoduje država.

20. Po večjih mestih naj se uvedó občinske posredovavnice za delo. Zasebne posredovavnice

naj se prepovedo. Strogo naj se kaznuje vsako izrabljevanje delavcev po posredovavcih.

F. Organizacija.

1. Skupno trpljenje delavskih stanov iz istih vzrokov zahteva tudi skupno in vzajemno delovanje — kmečkega, obrtnega in delavskega stanú.

2. Zato je treba organizacije, ki bodi prvič splošna:

- a) Po vseh slovenskih deželah naj se razširijo nepolitična socijalna društva na verskem temelju. V vsaki večji fari bodi tako društvo. V teh društvih naj dobivajo udje pouk po predavanjih, shodih, spisih; dobivajo naj podporo in navodila za potrebno gospodarsko organizacijo. Ta društva naj bodo mej seboj v zvezi in naj najmanj vsako leto po jedenkrat pošiljajo zastopnike k skupnemu posvetovanju, Vender naj bodo mej seboj slobodna. Vodijo in zedinjajo naj jih načela, ne pa kako samosilno, gospodstva in dobička željno strankarsko vodstvo. Čim najpreje naj se snidejo tudi vsa avstrijska katoliška in krščansko-socijalna društva pri skupnem shodu, da se dogovoré o vzajemnem postopanju.
- b) Poleg teh nepolitičnih društev naj se v vsaki dekaniji osnuje po jedno politično društvo, katerega glavni namen bodi boj za krščansko-socijalno preosnovo.
- c) Da se dobode dovolj izobraženih mož, ki bi sodelovali pri teh društvih, naj se po vseuč-

liščih in po bogoslovnicaх uvedejo predavanja iz krščanskega modroslovja in iz socijologije. Tudi naj razboriti možje po mestih, trgih ali po dekanijah napravljajo mej seboj slobodne zveze, se redno shajajo in se na temelju izdelanega poročila kakega uda razgovarjajo o socijalnem vprašanju sploh in o potrebah svojega kraja posebej.

2. Posebna:

- a) kmečki stan se najboljše pripravlja za popolno gospodarsko organizacijo z Raiffeisen-ovimi posojilnicami. Te naj se ustanovljajo, kjer je le količkaj mogoče. Čim se vtrde, naj se takoj oživé slobodne gospodarske zadruge, kakor so opisane pod C 2. f.
- b) Osnuje naj se za vse slovenske pokrajine gospodarsko društvo, ki imej po raznih krajih svoje podružnice. To gospodarsko društvo podpiraj po vseh močéh duševne in gmotne koristi kmečkega stanú in vzlasti skrbi, da slovenskega zemljišča ne bodo kupovali tujci in z veleposestvi ali pa z velikimi obrtnimi podjetji škodovali našemu ljudstvu.
- c) Obrtniki naj se organizujejo v poučnih strokovnih društvih in v zvezah, ki skušajo po možnosti vresničevati namene pod D 2. b opisanih zadrug. V konsumnih društvih, v stavbnih društvih za stanovanja, v podpornih društvih naj se vežejo z delavci.
- d) Delavci, kot najzapuščenejši stan naj se v lastnih katol. delavskih društvih združujejo in

vzgajajo. Predno se pa morejo gospodarsko organizovati, naj v tacih društvih opozarjajo vso družbo na svoje žalostno stanje in naj jo privedó do prepričanja, da jim je dolžna pomagati. Ker jim manjka kredita, zato ne morejo začeti nobenega podjetja v svojo gmotno korist, ne zavarovanja za starost, ne konsumnih, ne stavbnih društev. Zato jim je dolžna pomagati dežela in država. Delavske težnje v tem oziru naj podpirajo z vsemi močmi vsa katoliška in krščansko-socijalna društva.

- e) Podpirajo naj se dobri časopisi in knjige. Zato naj skrbé posamna društva, da bo v vsakem večjem kraju kaka knjigarna ali vsaj zaloga poštenih časopisov in poučnih drobnih knjižic, ki naj se izdajajo vzlasti o versko-obrambnih, pravnih in socijalnih vprašanjih.
- f) Pred vsem naj se oskrbé poučne knjižice, ki naj pojasnujejo v slovenskem jeziku vse pravne določbe o delavcih, obrtnikih in kmetih v naši državi.
- g) Voli se stalen odbor, ki naj skuša vresničevati vse navedene točke. V svoji zalogi naj ima pravila vseh potrebnih društev, daje naj pojasnila za njihovo ustanovitev in druge stvari tičóče se krščansko-socijalne organizacije.

Pogreški.

- Str. 28 v. 22 beri: *Lovanju* m. *Sovanju*.
- « 33 « 1 prestavi v zadnjo vrsto tiste strani.
- « 40 « 31 beri *des* m. *de*.
- « 41 « 26 *imajo* m. *ima*.
- « 48 « 17 beri *nanškem* m. *neanškem*.
- « 49 uvrsti za drugo vrsto naslov: **9. Zvezne države v severni Ameriki.**
- « 57 « 27 beri *zanje* m. *zadnje*.
- « 58 « 9 beri *obnavljajmo* m. *obnovljajmo*.
- « 59 « 22 se mora glasiti: „*Severno atlantska pokrajina ima farme po 64.29 akrov*“; ravno tako se mora popraviti v. 26 in v. 29; str. 60 v. 3, v. 7 in v. 10.
- « 99 predzadnja vrsta beri 1809 m. 1810.
- « 106 « 14 beri 12.56 m. 12—56.
- « 161 predzadnja vrsta beri *podpisalo* m. *podpiralo*.
- « 170 « 16 beri *organizacijo* m. *organizacija*.
- « 170 « 16 beri *natora* m. *natoro*.
- « 194 « 3 od zdalej beri *rodita* m. *sodita*.
- « 195 « 28 beri *Aq.* m. *Ap.*
- « 197 « 2 « *Haxhausen* m. *Hazhausen*.
- « 197 « 29 « 3. *zvezki.* — m. 3. *zvezki*:
- « 206 « 3 « 1892 m. 1893.
- « 206 « 3 « *divjala* m. *divljala*.
- « 207 « 20 « *od sto* m. *odstotkov*.
- « 208 « 7 « 1892 m. 1893.
- « 213 « 26 « *sada* m. *sadu*.
- « 217 « 16 « *propadati* m. *propadat*.
- « 219 « 22 « 10% m. 10‰.
- « 219 « 23 « 50% m. 50‰.

KAZALO.

Vvod	3
1. Irci in Angleži	6
2. Sicilija	10
3. Laški izseljenci	20
4. Belgija	26
5. Holandsko	30
6. Norveško	34
7. Švica	37
8. Francosko	40
9. Zvezne države v Severni Ameriki	49
a) Homestead — Stalni dom	49
b) Druge ugodnosti ameriških farmovcev	58
c) Rane ameriških farmovcev in njihov propad	81
d) Farmovska zveza	93
10. Argentinja	98
11. Urugvaj	110
12. Nemčija	113
a) Prusija	135
b) Hesensko	148
c) Bavarsko	150
13. Romansko	155
14. Bolgarija	162
15. Slovanska organizacija	167
a) Jugoslovanske zadruge	178
b) Ruski mir	197
16. Avstro-Ogersko	213
17. Konečne misli	236
Socijalni načrt slovenskih delavskih stanov	
A. Temelj	246
B. Kapitalizem	248
C. Kmečki stan	250
D. Obrtni stan	253
E. Delavski stan	257
F. Organizacija	263
Pogreški	266

